

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Saša Malek

»SVOBODA PISANE BESEDE«
IDEOLOGIJA ČASNIKA DNEVNIK

Diplomsko delo

LJUBLJANA 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Saša Malek

Mentor: prof. dr. Igor Lukšič
Somentor: doc. dr. Marko Milosavljevič

»SVOBODA PISANE BESEDE«
IDEOLOGIJA ČASNIKA DNEVNIK

Diplomsko delo

LJUBLJANA 2007

Zahvala

Mentorju prof. dr. Igorju Lukšiču in somentorju doc. dr. Marku Milosavljeviču se iskreno zahvaljujem za navodila in pomoč pri nastajanju tega diplomskega dela. Hvala tudi moji družini in prijateljem

»Svoboda pisane besede« - Ideologija časnika Dnevnik

Pričujoče diplomsko delo se osredotoča na ideologijo časnika Dnevnik, ki se kaže skozi članke v Dnevnikovi sobotni prilogi Objektiv. Delo, ki temelji na hermenevitični metodologiji kritične diskurzivne analize, skuša bralca opozoriti na drugačno, bolj zavestno branje medijskih besedil, ki v svoji obliki in vsebini skrivajo številna ideološka sporočila. V nalogi avtorica najprej obravnava zgodovinski razvoj razumevanja pojma ideologije (od negativnega pojmovanja do bolj sodobnega nevtralnega koncepta) in v zvezi s tem tudi razvoj razumevanja (ideološke) vloge medijev (frankfurtska šola, ameriška empirična šola, sodobna kritična paradigma), nekaj besed pa je namenjenih tudi splošnim značilnostim tako imenovanih levih in desnih ideologij. Najpomembnejši del naloge so temeljito razčlenjeno podani teoretični nastavki za kritično diskurzivno analizo, s pomočjo katere avtorica nato kritično ugotavlja ideološke značilnosti novinarskih besedil Objektiva, ki se tematsko nanašajo na prispevke o Romih oziroma o romski družini Strojani.

Gljučne besede: ideologija, mediji, Dnevnik, KDA, kritična diskurzivna analiza, liberalizem, socializem

»The freedom of the written word« - The ideology of the newspaper Dnevnik

This work focuses on the ideology of the newspaper Dnevnik, which shows itself through the articles of Objektiv - the Saturdays' weekly paper of Dnevnik. The work, based on hermeneutical methodology of the critical discourse analysis (CDA), tries to draw the attention of the newspaper reader on a different kind of reading, a more conscious one, for the newspaper articles contain many hidden ideological messages. First the author discusses the historical development of the understanding of the term ideology (from the early negative aspects till the more recent neutral concept) and the development of the understanding of the ideological role of the media (the Frankfurt school, the American empirical tradition, the contemporary critical paradigm). The author also mentions general characteristics of the so called left and right-winged ideologies. After that the thesis explains (in detail) which features of the media language must be considered when applying the CDA. The last and the most important part is the practical critical analysis of the media texts about the Roma in Slovenia.

Key words: ideology, media, Dnevnik, CDA, critical discourse analysis, liberalism, socialism

Kazalo

1.	Uvod.....	7
2.	Metodološki okvir.....	10
2.1	Predmet in cilji naloge.....	10
2.2	Hipotezi.....	10
2.3	Uporabljene metode.....	10
3.	Ideologija.....	12
3.1	Ideologija na splošno.....	12
3.2	Zgodovina razumevanja ideologije na splošno.....	15
3.2.1	Ideologija – razvoj »negativnega« oziroma kritičnega pojmovanja koncepta.....	15
3.2.2	Ideologija – razvoj nevtralnega pojmovanja koncepta.....	19
3.2.3	Ideologija – v postmodernizmu in danes.....	21
3.3	Splošne vrste ideologij.....	23
3.3.1	Levičarstvo – levica.....	23
3.3.2	Socializem.....	24
3.3.2.1	Komunizem.....	25
3.3.2.2	Demokratični socializem.....	26
3.3.3	Liberalizem.....	28
3.3.4	Desničarstvo – desnica.....	31
3.3.5	Konservativizem.....	31
3.4	Mediji in ideologija.....	35
3.4.1	Frankfurtska šola – mediji kot orodje ideologije vladajočih.....	35
3.4.2	Ameriška empirična šola.....	36
3.4.3	Kritična paradigma.....	38
3.4.3.1	Resničnost(nost) in ideološkost novinarskega diskurza.....	43
3.4.4	Vloga medijev v postmodernizmu in po njem.....	45
4.	Teoretični nastavki za analizo medijskih besedil.....	47
4.1	Diskurz splošno.....	47
4.1.1	Diskurz in ideologija.....	48
4.2	Nastavki za analizo diskurzivnih praks.....	50
4.3	Kritična diskurzivna analiza (KDA).....	53
4.3.1	Dimenzije kritične diskurzivne analize.....	54
4.4	Koncepti in orodja za jezikovno analizo po KDA.....	54
4.4.1	Makroraven – analiza besedila.....	55
4.4.1.1	Analiza oblike.....	55
4.4.1.1.1	Analiza novinarskega žanra, vrste in zvrsti.....	55
4.4.1.2	Analiza tem.....	56
4.4.1.2.1	Podmene in makropodmene.....	56
4.4.1.2.2	Glavne kategorije novic.....	60
4.4.2	Mikroraven – analiza besedne in povedne ravni.....	63
4.4.2.1	Lokalni pomeni – podmene.....	63
4.4.2.1.1	Konstrukcija identitete.....	63
4.4.2.1.1.1	Razkrivanje identitete skozi poimenovanje in nanašanje.....	64
4.4.2.1.1.2	Razkrivanje identitete skozi predikat.....	65
4.4.2.1.2	Skladnja in prehodnost/transitivnost.....	65
4.4.2.1.3	Modalnost.....	67
4.4.2.2	Povezanost lokalnih pomenov – podmenska sekvenca.....	69
4.4.3	Retorika novičarskega diskurza.....	70
4.4.3.1	Argumentacija.....	71
4.4.3.1.1	Strategije prepričevanj.....	72
4.4.3.2	Neologizmi.....	77

4.4.3.3	Skriti pomeni v besedilu.....	78
4.4.4	Slog.....	80
4.4.4.1	Novičarski slog.....	80
4.4.5	Mit.....	81
5.	Časnik Dnevnik.....	82
5.1	Zgodovina časopisa.....	83
5.2	Vrednote časnika Dnevnik.....	83
5.3	Sobotna priloga Dnevnika – Objektiv.....	84
5.3.1	Analiza programskega besedila Objektiva.....	84
6	Analiza primerov.....	91
6.1	Analiza primera v Ambrusu.....	92
6.1.1	Analiza komentarjev.....	94
6.1.1.1	Analiza člankov novinarjev.....	102
6.1.1.2	Analiza novinarske teme.....	102
6.1.1.3	Analiza portreta družine Stojan.....	106
6.1.1.4	Analiza portreta ministra Mateja.....	111
6.1.1.5	Analiza novinarskih člankov o Romih v tujini.....	115
6.1.1.6	Sorodni članki strokovnjakov in mnenjskih voditeljev.....	123
6.1.1.7	Druge teme v okviru problematike človekovih pravic.....	141
6.2	Druge teme.....	144
6.2.1	Sociala na splošno.....	144
6.2.2	Gospodarske teme.....	146
7	Zaključek.....	150
8	Literatura.....	154

1. Uvod

»Mediji bi morali biti neustrašni psi čuvaji, ki budno spremljajo dejanja oblasti in ščitijo javnost pred zlorabami moči. Mediji bi morali prav tako delovati kot tribuna, namenjena javni odprti razpravi za pospeševanje oblikovanja javnega mnenja. Še več, mediji bi morali biti glas ljudstva, ki oblasti reprezentira poglede in soglasja, sprejeta s strani javnosti. Na kratko torej – glavne demokratične naloge medijev so informiranje, skrbno preiskovanje, reprezentacija in omogočanje javne razprave.«

James Curran, (2005: 120) o tem, kakšno vlogo naj bi igrali mediji v demokraciji.

Kaj je uravnoteženo novinarstvo? Termin, ki je zadnje čase precej priljubljen v razpravah slovenske politične javnosti, naj bi pomenil več demokracije v medijih, s čimer naj bi zagotavljal tudi bolj demokratično slovensko družbeno ureditev. Do tu vse lepo in prav. Seveda je prav, da mediji poskušajo »objektivno« poročati o novostih in vsakdanjih dogodkih. Problem razprave o uravnoteženem novinarstvu tiči v tem, da se oblasti zdi, da ga mora zagotoviti z lastnimi posegi. Uravnoteževanje medijev (s strani države) dobi s tem popolnoma drug pomen – pomen regulacije na način, ki ga demokracije v idealnem pomenu ne bi smele dopuščati. Bistvo liberalnih demokracij je namreč čim manjše vmešavanje države oziroma oblasti v gospodarstvo in neodvisne ustanove, kar naj bi mediji v idealnem primeru tudi bili.

Na žalost (ali pa na srečo) ideali ostajajo neuresničljivi, in tako kot mediji ne bodo nikoli mogli zagotoviti poročanja o objektivni resnici, tudi vladi tovrsten podvig ne bo uspel. Še posebno ne zato, ker je politično telo, ki se samo po sebi zavzema za (ideološko gledano) enostransko interpretacijo stvari in enostransko vodenje države, medtem ko so mediji, če nič drugega, vsaj etično s kodeksom zavezani k profesionalnemu teženju k objektivnosti. In k svobodi govora, ki sama po sebi zajema vse vrste glasov in mnenj.

Seveda si objektivnost in uravnoteženost predstavlja vsaka stran po svoje. Oblasti bi se zdelo primerno, če bi mediji manj kritično obravnavali njena dejanja in bolj upoštevali njihovo plat zgodbe. Očitno se ji zdi, da so njena dejanja preveč podvržena kritiki. Toda koga naj mediji kritizirajo, če ne tistih, ki vodijo (državo), tistih, ki so tvorci dejanj? Nedejavne? Mediji so v prvi vrsti odgovorni javnosti in demokratičnemu načelu svobodi govora. Oblasti dajejo besedo vsak dan – vsak dan poslušamo njihove izjave in odločitve o tem ali o onem in na tem

ali onem sestanku, oblast ima v medijih veliko besede, oblast ima v državi glavno besedo. Mediji lahko tovrstno poročanje uravnotežijo (ali bolje rečeno upravičijo) le s tem, da do dejanj vlade poskušajo ohraniti kritično distanco. S tem, podobno kot politična opozicija, poskušajo zagotavljati demokratičnost oziroma glas obema stranema – tistim, ki so za, in tistim, ki so proti. Stran, ki je pri tem vpletena bodisi v eno bodisi drugo interpretacijo, le težko objektivno presodi, ali je pri tem ena stran argumentov v resnici močnejše zastopana kakor druga, zato je njena interpretacija uravnoveženosti vprašljiva.

Mediji ne morejo poročati popolnoma objektivno. Ob vsakem novem ustvarjanju medijskega izdelka se novinar odloča med ogromno možnostmi iz lastne osebne zgodovine, neposrednih ali širših okoliščin, ki se jih zaveda ali pa tudi ne. Novinarstvo je torej, tako kot komuniciranje, samo po sebi ideološko, zato s posegom nekoga drugega na njegovo delovno področje ne more biti »manj« ideološko, le drugače ideološko. In tu smo že pri tretji točki, ki kaže na zgrešenost zunanjega reguliranja medijskega poročanja: mediji so v prvi vrsti zavezani občinstvu, javnosti, ne pa oblasti. Če je njihovo poročanje v vsakem primeru ideološko, naj občinstvo odloči o tem, katere vrste ideološkosti bodo brali/gledali/poslušali (in s tem omogočili obstoj medija) in katere ne. Če občinstvo podpira (medijsko) ideologijo kritičnosti do dejanj oblasti, je to stvar občinstva, ne oblasti.

Diplomskega dela na temo ideologije Dnevnika sem se lotila predvsem zato, ker sem sama novinarka Dnevnika. Poleg tega, da poznam svoj lastni notranji pogled na svoje izdelke in nekatere izdelke novinarskih kolegov, sem si želela dobiti še nekoliko distanciran pogled na novinarske izdelke Dnevnika, in sicer v luči vedno znova slišanih očitkov, da je Dnevnik v prvi vrsti levičarski časnik, ki se zavzema za vrednote socializma in tudi prejšnjega (jugoslovanskega) režima. Zato sem se s pomočjo kritične diskurzivne analize lotila ideološke analize prispevkov, da bi ugotovila ne samo neposredna vsebinska sporočila besedil, temveč tudi sporočila, ki jih avtor bolj ali manj nezavedno oddaja na ravni zgradbe besedila in slovnice. Toda tako kot avtor izhaja iz svojega subjektivnega sveta pri ustvarjanju sporočila, je treba upoštevati, da na enak način deluje tudi interpret sporočila – na besedilo gleda skozi svoja »očala«.

Prvi del diplome sem posvetila teoretičnemu razčlenjevanju, kaj ideologija sploh je, katera temeljna pojmovanja ideologije so se skozi zgodovino razvila in čemu naj bi v tem kontekstu ideologija služila danes. Opisala sem tudi ideološko vlogo medijev – kako so jo ljudje in

strokovnjaki skozi zgodovino prepoznavali in s tem poglobljali in razvijali podobo medijev do današnjega pomena medijev, ki ga zaznamuje etična težnja k nedosegljivi objektivnosti. V drugem, praktičnem delu diplome sem se posvetila kritični diskurzivni analizi kot glavni metodi, s katero sem analizirala besedila. Osvetlila sem vrsto kriterijev, s katerimi sem si pri analizi pomagala. Nato sem se posvetila analizi prispevkov Dnevnikovega sobotnega tednika Objektiv, ki velja za (mnenjsko) srce Dnevnika. Pri tem sem podrobno analizirala primer, ki je v Objektivu najbolj odmeval, saj mu je posvetil največ prispevkov – izselitev romske družine Strojan iz Ambrusa. Pri analizi ideologije Objektiva sem upoštevala tudi članke drugih tematik, ki so po mojem mnenju ključne za to, da razkrijejo morebitno levičarsko usmerjenost časopisa (področje sociale, področje gospodarstva).

2. Metodološki okvir

2.1 Predmet in cilji naloge

Cilj pričujočega diplomskega dela je ugotoviti, kateri vrsti ideologije je zavezan časopis Dnevnik oziroma njegov tednik Objektiv, na kakšne načine lahko to ideologijo v časniku skozi njegovo ureditev prepoznamo in kako sovpada z ohranjanjem najvišje etične novinarske vrednote – objektivnostjo.

2.2 Hipotezi

Diplomsko delo bom razvijala na podlagi dveh hipotez:

- 1.) Časnik Dnevnik je v osnovi liberalno usmerjen časnik.
- 2.) Glede na Dnevnikovo zgodovino, ustanovitev in glede na politično zgodovino Slovenije vsebuje tudi elemente levičarstva, socialističnih teženj. Zato je Dnevnik ideološko levosredinsko liberalno usmerjen časopis.

2.3 Uporabljene metode

Za preverjanje hipotez diplomskega dela bom hermenevitično metodo kritične diskurzivne analize, s pomočjo katere bom interpretirala primarne vire – sobotno prilogo časnika Dnevnik, imenovano Objektiv, v letu 2006 in deloma v letu 2007 – ter metodo analize in interpretacije sekundarnih virov (knjige, strokovni in časopisni članki). Kot vir potrebnih podatkov bom uporabila tudi svetovni splet.

Celotna diplomska naloga bo zasnovana na analizi relevantnih vsebin in ureditve Objektiva, na podlagi katerih lahko sklepamo o prevladujoči ideologiji v njem, saj poskuša tednik Objektiv v novinarsko-informativnem smislu aktualne teme obravnavati bolj poglobljeno. Ker je Objektiv neke vrste mnenjski izraz stališč časnikove uredniške

politike, izbira Objektiv tiste tedenske teme, za katere uredniška politika Dnevnika subjektivno (in ideološko) odloči, da so potrebne poglobljene razlage in tudi mnenjske ocene. Zato me bo zanimalo sledeče:

- Kakšne tedenske teme izbira Objektiv, katerim temam da večjo ali manjšo prednost in v kakšnih novinarskih zvrsteh (subjektivnih, objektivnih) jih reprezentira?
- Interpretacija posameznih prikazanih tem skozi članke s pomočjo kritične diskurzivne analize.
- Še posebno se bom posvetila člankom, ki se dotikajo tem, vezanih na ideologijo levičarstva – denimo področje sociale, človekovih pravic in gospodarstva. Na podlagi analize omenjenih vsebin bom poskušala izdelati splošno ideologijo časnika.

3. Ideologija

3.1 Ideologija na splošno

Ni enotnega konsenza glede koncepta ideologije.

Po Umberto Ecu je ideologija »končna konotacija vseh konotacij znaka ali konteksta znakov« (Eco v Woollacott 1982: 91).

Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika je ideologija sistem idej, izraženih v raznih oblikah družbene zavesti (marksistična ideologija; ideologija buržoazije, kapitalizma; ideologija delavskega razreda; rasna ideologija), oziroma tak sistem kot vodilo za politično družbeno delovanje (ideologija narodne osvoboditve, revolucije; ideologija samoupravljanja; ideologija napredne inteligence.)

Branston in Stafford ideologijo razumeta kot:

- skupino idej, ki kaj povedo o naši družbi, navadno o delu družbe;
- odnos idej ali vrednot do načinov porazdelitve moči v družbi;
- načine, po katerih se vrednote in pomeni navadno prikazujejo kot »naravni« in »očitni«, raje kot pa da bi se prikazovali za ali proti določenim razvrstitvam moči v družbi (Branston in Stafford 2003: 117).

Po Smelserju in Baltesu obstajata dve temeljni pojmovanji ideologije:

- 1.) Nevtralni koncept ideologije: mnogo družbenih in političnih analitikov s terminom ideologija na splošno poimenuje poljubni sistem razmišljanj ali prepričanj, ki navdihujejo družbeno in politično delovanje. Del tovrstnega razmišljanja je tudi nagnjenje k razmišljanju o ideologijah kot o različnih »-izmih« – marksizem, komunizem, socializem, fašizem itd.

2.) Kritični koncept ideologije: drugi teoretiki s terminom ideologija označujejo ideje ali prepričanja, ki so zavajajoča, delujejo kot slepilo ali so enostranska, saj služijo interesom le nekaterih družbenih skupin. Teoretiki, ki zagovarjajo tovrsten koncept ideologije, dajejo terminu ideologija negativno konotacijo¹. Obstajajo različni načini tovrstnega razumevanja koncepta ideologije. Nekateri teoretiki v okviru kritičnega koncepta razumejo ideologije kot skupine idej ali predstav o družbenem svetu, ki so v nekem smislu »napačne« oziroma so slepilo. Spet drugi teoretiki v zvezi z ideologijo poudarjajo notranjo soodvisnost med prevlado in simboliko. Primer tega pristopa je, denimo, teoretična usmeritev, po kateri bi morali koncept ideologije opredeliti glede na to, kako ideološka simbolika v posebnih okoliščinah služi vzpostavitvi in ohranjanju prevlade (Smelser in Baltes 2001: 7173–7174).

John Fiske (2005: 171) navaja Raymonda Williamsa, po katerem obstajajo trije načini razumevanja ideologije:

1. Sistem prepričanj, ki je značilen za določen razred ali skupino.
2. Sistem dozdevnih prepričanj – napačne ideje ali napačno zavedanje – kar lahko postavimo nasproti resničnemu ali znanstvenemu znanju.
3. Splošen proces ustvarjanja pomenov in idej.

Navedena razumevanja si niso nujno nasprotujoča in katera koli uporaba besede lahko vključuje elemente drugih uporab.

Teun A. van Dijk se je obravnave pojma ideologije lotil multidisciplinarno. Njegov koncept ideologije je še posebno pomemben za pričujoče diplomsko delo, saj kritična diskurzivna analiza, ki jo v diplomu uporabljam za analizo ideologij v medijskih besedilih, sprejema splošno definicijo ideologije po van Dijk (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 21).

Van Dijk koncept ideologije obravnava na treh ravneh: na razumskem področju (področju mišljenja in zavesti), na družbenem področju (upoštevanje različnih kultur, delovanja družbe na splošno) in na področju diskurza. Njegov pristop ponuja več opredelitev koncepta ideologije.

---

¹ Konotativni pomen je čustveni pomen, ki ga znak vzbudi v uporabniku.

Na splošno so po van Dijku ideologije vmesni pojavi med temeljnimi lastnostmi (denimo zanimanji, cilji) družbenih skupin in družbenim mišljenjem njihovih članov.

Iz stališča družbenorazumske analize je ideologija tako umski kot družbeni pojav. V tem kontekstu so ideologije sistemi prepričanj, čeprav van Dijk opozarja na obstoj takšnih sistemov prepričanj, ki niso ideološki. Van Dijk loči tudi osebna prepričanja in družbene predstave, med katere prišteva ideologije, saj jih opredeli kot skupna družbena prepričanja, značilna za posamezne družbene skupine. Toda ker obstaja veliko vrst družbenih prepričanj, ki niso ideološka (znanje, stališča, norme, vrednote), so ideologije tista splošna, abstraktna prepričanja, ki ležijo pod površjem drugih družbenih predstav, zato delujejo kot neke vrste osnovni aksiomi v okvirih sistema družbenih predstav v skupini.

Ideologije so torej v splošnem sistem idej, zaradi česar zavzemajo prostor v simboličnem polju misli, prepričanj oziroma znanja (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 21). So sistemi, organizirani po družbenih kategorijah, ki tvorijo ideološke sheme (v zvezi s članstvom, dejavnostmi, cilji, vrednotami, položaji, viri itd.) (van Dijk 1997: 29). Te kategorije so razumske rekonstrukcije splošnih družbenih kriterijev za določanje skupin. Ideološke sheme zato v razumskem smislu delujejo kot identitetna shema določene družbene skupine, ki določa njihovo družbeno identiteto in zanimanje, njihovo določenost v primerjavi z drugimi družbenimi skupinami. Hkrati pa ideologije omogočajo tudi medsebojno sporazumevanje med posameznimi družbenimi skupinami, saj so vse njihove identitetne sheme del splošnih družbenih kriterijev za določanje skupin. Glavna (družbenorazumska) vloga ideologij je torej v tem, da organizirajo družbene predstave družbenih skupin, hkrati pa posredno usmerjajo tudi družbena in osebna prepričanja ter družbeno vedenje in diskurz. Ideologije zato ne moremo opredeliti kot napačna ali pravilna prepričanja. Epistemološko gledano so lahko pravilne ali napačne, toda glavni kriterij za njihovo ocenjevanje in opredeljevanje ni njihova »resničnost«, temveč vloga, ki jo igrajo v zvezi z upravljanjem mišljenja in sporazumevanja.

Čeprav so ideologije še posebno pomembne pri urejanju družbenih odnosov, denimo v primerih sporov ali utrjevanja nadvlade ene skupine nad drugo, igrajo pomembno vlogo tudi takrat, ko družbene skupine med seboj tekmujejo ali sodelujejo, opozarja van Dijk. Ideologije lahko tako delujejo bodisi kot sredstvo zlorabe moči in neenakosti bodisi tudi kot osnova za odpor zoper neenakost, kritiko, disidentstvo in spremembo stanja na drugi strani (van Dijk 1998: 313–316).

3.2 Zgodovina razumevanja ideologije na splošno

Izraz ideologija je prvi začel uporabljati francoski filozof in razsvetljenec iz 18. stoletja, Destutt de Tracy, ki je želel razviti novo disciplino za sistematično analizo idej in pojavov. Ideologija po njegovo dobesedno pomeni znanost idej, hkrati pa bi bila kot neke vrste prva znanost tudi temelj morale, izobrazbe in politike, saj bi z njeno pomočjo lažje razumeli človeško naravo, s tem pa bi lažje uravnavali družbeno in politično življenje (Smelser in Baltes 2001: 7170–7171).

3.2.1 Ideologija – razvoj »negativnega« oziroma kritičnega pojmovanja koncepta

V začetku 19. stoletja se je pomen izraza ideologije nekajkrat spremenil. Prvo spremembo pomena je prinesel francoski vladar Napoleon Bonaparte, ki je de Tracyju nasprotoval, njega in njegove pristaše pa je označil kot ideologe, s čimer je ideologij dodelil pomen abstraktne, metafizične doktrine, ki je ločena od resnične politične moči. Ko je Napoleonova politična moč upadala, je za nastale težave v Franciji okrivil ideologijo, saj je zaradi močne ideološke plati razsvetljenstva zakonodaja raje temeljila na abstraktni analizi idej kot pa na podlagi zgodovinskih dogodkov. Pomen ideologije se je torej zaradi Napoleonovega pogleda spremenil – ni se več nanašal na znanost idej, pač pa na ideje same, pri tem pa še posebej na ideje, ki naj bi bile zmotne, zavajajoče in ločene od praktične resničnosti družbenega in političnega življenja (Smelser in Baltes 2001: 7171).

Tudi Marx in Engels sta sprva sledila negativnemu pomenu termina ideologija, ko sta v štiridesetih letih 19. stoletja v neizdani knjigi z naslovom »Nemška ideologija« kritizirala poglede tako imenovanih mladih hegeljancev. Poglede teh mislecev sta v knjigi označila kot nemško ideologijo v negativnem smislu, saj naj bi njihova dela odražala abstraktnost in metafizičnost. Gre torej za mislece, obsedene z idejami in analizo idej, ki jim po njunem mnenju ni uspelo doumeti resničnega družbenega in političnega življenja (Smelser in Baltes 2001: 7171).

Toda v kasnejših delih je Marx položil temelje drugačnemu, modernejšemu razumevanju ideologije. Kot pojasnjuje Bennett, lahko iz Marxovega razumevanja ideologije razberemo izhodišča za dva temeljna koncepta pojmovanja ideologije:

1.) Koncept o družbeni determiniranosti označevalnih sistemov (torej tudi ideologij) – superstruktura in družbena osnova: Marx je v svojih delih ideologije opisal kot določene oblike družbene zavesti, ki skupaj z zakonskimi in političnimi odnosi ustvarjajo tako imenovano superstrukturo kot neke vrste nadgradnjo temeljne (družbene) osnove, ki jo sestavljajo proizvodni odnosi (Bennett 1982: 47). V predgovoru k delu »Prispevek h kritiki politične ekonomije« iz leta 1859 loči Marx med stvarnimi pogoji proizvodnje in ideološkimi formami. Medtem ko so po njegovem mnenju stvarni pogoji proizvodnje resnični temelj družbenega in političnega življenja in hkrati tudi glavno gonilo družbenih sprememb (temeljna družbena osnova), se na zavestni ravni ideologije, upoštevajoč politiko, vero, estetiko in filozofijo, posamezniki zavejo nasprotij, ki izvirajo iz stvarnosti, in se borijo za svoje cilje. Ideološke oblike zavesti pri Marxu se pri tem ne nanašajo na posameznika, pač pa gre za izraz interesov posameznih družbenih skupin ali razredov (Smelser in Baltes 2001: 7171).

Gre torej za to, da naj bi bile ideologije kot označevalni sistem oziroma superstrukture odvisne od temeljne družbene osnove. Kljub temu je Marx v nekaterih kasnejših delih, še posebno v delu »Grundrisse«, zapisal, da so ideologije tudi relativno avtonomne z jasnimi, razločevalnimi lastnostmi, zato moramo njihovo odvisnost od temeljne družbene osnove razumeti kompleksno (Bennett 1982: 48).

2.) Koncept sprevračanja: zgodnji marksisti so koncept ideologije povezovali s konceptom napačne zavesti. Ideologijo so dojemali kot močan mehanizem družbenega nadzora, s katerim pripadniki vladajočega razreda drugim vsiljujejo svoje poglede na svet in svoje interese, hkrati pa jih predstavljajo kot splošne interese, ki izhajajo iz splošnih človeških izkušenj in potreb. Če so pripadniki nevladajočega razreda to ideologijo sprejeli, so s tem ponotranjili interese in ideologijo, ki služi neki drugi družbeni skupini, s čimer so postali žrtve napačne zavesti. Za Marxa je revolucija predstavljala sredstvo osvoboditve od idej vladajočega razreda – namesto njih naj bi pripadniki delavskega razreda razvili revolucionarno zavest, ki bi zastopala njihove lastne interese (Croteau in Hoynes 1999: 165).

Marksisti so torej ideologijo razumeli kot »napačno« oziroma kot »napačno in zavajajočo zavest« zato, ker se ni ujemala z resničnimi interesi delavskega razreda, oziroma kot sredstvo, z uporabo katerega so ideje vladajočega razreda postale v družbi sprejete kot naravne in normalne. Človeško zavest o tem, kdo so, kako se povezujejo s preostalo družbo in torej razumevanje njihove družbene izkušnje, ustvari družba in ne narava ali biologija (Fiske 2005: 178–179).

Koncept ideologije kot napačne zavesti je bil v Marxovi teoriji tako pomemben zato, ker je bilo videti, da razloži, zakaj je v kapitalističnih družbah večina sprejemala družbeni sistem, ki jo je postavljala v neugoden položaj – Marx je bil prepričan, da bo ekonomska stvarnost (torej stvarni pogoji proizvodnje) na dolgi rok vplivnejša od »napačne zavesti« in da bodo delavci strmoglavili vladajoči razred. Toda to se ni zgodilo, čeprav je kapitalizem kljub številnim reformam še vedno predstavljal neugodno družbeno ureditev za večino svojih članov. Da bi to lahko razložili, je marksistični mislec Althusser leta 1971 razvil bolj rafinirano teorijo ideologije, prosto tesnega odnosa vzroka in posledice z ekonomsko osnovo družbe. Ideologija je po Althusserju neprestan in vseobsegajoč zbir praks, pri katerih sodelujejo vsi razredi, ne pa zbir idej, ki jih en razred vsili drugim razredom (Althusser 2000: 102). Dejstvo, da vsi razredi sodelujejo pri teh praksah, ne pomeni, da prakse same ne služijo več interesom dominantnega razreda. Fiske ugotavlja, da to pomeni, da je ideologija veliko bolj učinkovita, kot je priznaval Marx, saj deluje od znotraj in ne od zunaj – je globoko vtisnjena v načine razmišljanja in načine življenja vseh razredov (Fiske 2005: 180).

Po Althusserju je ideologija torej neke vrste medij, skozi katerega doživljamo svet, zato ga je predvsem zanimalo, kako ideologijo ponotranjimo oziroma kako ideologija vstopi v posameznikov prostor in mu določi njegov položaj v družbi. Razvil je teorijo, da k naši socializaciji oziroma k sprejetju prevladujočih idej in vrednot prispevajo predvsem posebne ustanove, ki jih je imenoval ideološki državni aparati. Ločil jih je na več skupin: verske, izobraževalne, družinske, pravne, politične, sindikalne, kulturne in komunikacijske, med katere sodijo množični mediji (Althusser 2000: 91).

Althusserjeva teorija ideologije kot prakse je nadaljevanje Marxove teorije ideologije kot napačne zavesti, a še vedno poudarja njeno vlogo pri ohranjanju moči manjšine nad večino z uporabo neprisilnih sredstev. Italijanski marksist druge generacije Antonio Gramsci je na tem

področju uvedel še en strokovni izraz – hegemonija, s pomočjo katerega lahko ideologijo razumemo kot boj oziroma stremljenje (Fiske 2005: 181).

Gramsci je izhajal iz prepričanja, da lahko skupine vladajočih v družbi svoj položaj ohranjajo na silo, s pomočjo privolitve s strani drugega ali z mešanico obojega. Vladanje s pomočjo sile zahteva organizacijo posebnih ustanov, kot sta vojska in policija, ali vojaško diktaturo kot najbolj skrajno obliko tovrstnega vladanja (Gramsci 1974: 224). Toda Gramsci je opozoril tudi na možnost uveljavljanja (pre)moči na kulturni in ideološki ravni, kar naj bi bilo značilno za liberalnodemokratsko urejene družbe, v katerih ljudje vsakodnevno na kulturni ravni soglašajo s trenutno aktualnimi družbenimi dogovori o organiziranosti življenja in družbe (Croteau in Hoynes 1999: 166).

Ključ za razumevanje Gramscijeve teze o hegemoniji je torej privolitev posameznika ali določene družbene skupine v določene pogoje, privolitev pa si je treba pridobiti. Vladajoče družbene skupine zato ves čas iščejo načine, da bi njihove poglede na svet in vrednote sprejelo čim več ljudi kot splošen način razmišljanja, ob tem pa se srečujejo z odpori. Tu pridejo do izraza ustanove, kot so šole, vera in mediji, ki kot prizorišča proizvodnje in razširjanja načinov razumevanja družbe pomagajo vladajočim skupinam pri uresničevanju prevlade na kulturni ravni (Croteau in Hoynes 1999: 166). Hegemonija vključuje torej neprestano pridobivanje in vnovično pridobivanje privolitve večine glede sistema, ki jih podreja (Fiske 2005: 181).

Ena pglavitnih strategij hegemonije je oblikovanje »zdravega razuma«, na podlagi katerega sklepamo, da je, denimo, neka ureditev sama po sebi nekaj povsem normalnega oziroma naravnega, se pravi, da do nje nismo kritični. Še več, zdravorazumski način razmišljanja običajno kot argument uporabimo navadno takrat, kadar, obračajoč se na logiko lastnega razuma in dosedanjih splošnih izkušenj, želimo zavrniti alternativne, torej nam slabše poznane načine sklepanja ali ureditve. Zagovorniki teorije o hegemoniji zato opozarjajo, da je vse, kar danes razumemo kot zdravorazumsko, v resnici družbeno dogovorjeno oziroma družbena konstrukcija. Podobno velja tudi za vse tisto, kar dojemamo, kot da je »naravno«. Poleg tega hegemonija ni trajen in nespremenljiv pojav, saj jo je Gramsci razumel kot proces, ki je nenehno v nastajanju, saj je treba za uspešno kulturno prevlado določene vrednote in ideje nenehno utrjevati, ker bi sicer vsakodnevne izkušnje ljudi pripeljale do drugačnih zamisli in do dvomov o obstoječi ureditvi. Eden zelo uspešnih načinov tovrstnega utrjevanja temelji na

legitimizaciji tistih sil, ki bi lahko nasprotovale vladajočim silam na način, da jih vključijo v osnovne prevladujoče ideološke okvire (glej Gramsci 1974: 253–255). Croteau in Hoynes kot primer navajata gibanja hipijev in množične demonstracije v šestdesetih letih preteklega stoletja, ki so danes del naše splošne predstave o demokraciji, hkrati pa nam na podlagi podob iz tistega časa danes uspešno prodajajo avtomobile in oblačila (Croteau in Hoynes 1999: 168).

3.2.2 Ideologija – razvoj nevtralnega pojmovanja koncepta

Marx in Engels sta bila torej navdih mnogim avtorjem, koncept ideologije pa je v 20. stoletju postal glavna tema marksističnih krogov. Prevzeli so ga tudi sociologi, politična veda in drugi, ki so želeli termin ideologija uporabljati v nevtralnem pomenu. Ta preobrat je razviden v delih Karla Mannheima, natančneje v njegovem delu »Ideologija in utopija« iz leta 1929, ki je postalo ključno zgodovinsko besedilo za oblikovanje koncepta ideologije, saj v njem govori o dveh konceptih ideologije - o posebnem in o vseobsegajočem konceptu ideologije (Bell 1965: 399).

Po Mannheimovem mnenju so najzgodnejše oblike koncepta ideologije tako imenovane specifične predstave, ki se bolj ali manj nahajajo na stopnji zavestnih potvarjanj, laži in prevar. Kadar ideje in poglede naših nasprotnikov označimo kot ideološke in pri tem nanje gledamo kot na popačenje ali sprevračanje resnične narave neke okolnosti, takrat se naše mišljenje nanaša na specifično ideologijo.

V nasprotju s tem je to, kar je Mannheim poimenoval vseobsegajoči koncept ideologije. Dosežemo ga takrat, kadar poskušamo doumeti načine mišljenja in ob tem izkusimo »die Weltanschauung« oziroma »svetovni pogled« na določeno dobo ali skupino ljudi, pri čemer nanju gledamo kot na nekaj, kar je zraslo iz kolektivne življenjske situacije. Specifično doumevanje ostaja torej na ravni posameznika, ki je vpleten v iluzije, medtem ko je vseobsegajoče doumevanje povezano s kolektivnimi miselnimi sistemi, povezanimi z družbenim okoljem. Po Mannheimovem mnenju je bil Marx prvi mislec, ki mu je uspelo narediti preskok s specifičnega doumevanja na vseobsegajoče doumevanje ideologije, toda le v omejenem obsegu. Marx je naredil korak naprej od specifičnega doumevanja, saj ga je zanimala preteklost razrednih idej vse do njihovega izvora. Kljub temu pa je Marx v svojem pristopu ohranil dele specifičnega doumevanja, saj je pri tem iskal možnosti, kako sramotiti meščansko misel in kritizirati ideje svojih nasprotnikov (Smelser in Baltes 2001: 7171–7172).

Mannheim je torej prepričan, da je Marxu le deloma uspelo narediti preskok v doumevanju koncepta ideologije. Zato pojem ideologije s stališča svetovnega pogleda razloži sam – po njegovem mnenju ideologija s stališča svetovnega, torej širšega pogleda, nosi pomen notranje prepletenih sistemov mišljenja in izkušenj, ki jih pogojujejo družbene okoliščine. Njihovi nosilci so posamezniki in skupine, ki si jih med seboj izmenjujejo in jih lahko tudi metodično znanstveno razčlenjujejo – gre torej za sociologijo znanja (Smelser in Baltes 2001: 7172).

Pomembno za koncept ideologije pa je še obdobje petdesetih in šestdesetih let preteklega stoletja, ko naj bi šlo za tako imenovan nastop teze o koncu ideologije. To tezo so začeli razvijati nekateri liberalni in konservativni evropski in ameriški misleci v petdesetih letih minulega stoletja. Med njimi so Raymond Aron, Edward Shils in Daniel Bell. Izvirna teza o koncu ideologije je bila zastavljena kot razprava o upadanju skrajnih revolucionarnih političnih doktrin v razvitih industrijskih družbah. Z njo so dokazovali, da so ob vzponu druge svetovne vojne, porazu nacizma in fašizma in ob moskovskih sodnih procesih stare ideologije iz 18. in 19. stoletja izgubile večino svoje moči. Vse bolj je namreč postajalo jasno, da problemov razvitih industrijskih družb ni mogoče rešiti z radikalnimi družbenimi ukrepi, kakršne sta ponujala marksizem in komunizem, saj so tovrstne spremembe omogočile vzpon dodatnih problemov in nasilja. Zagovorniki teze o koncu ideologije so zagovarjali stališče, da so se stare ideološke politike iztrošile, umaknile so se novi obliki pragmatizma v razvitih industrijskih družbah. Revolucionarna strast je pojemala, vsaj na Zahodu jo je zamenjal pragmatičen pristop postopnih družbenih sprememb znotraj okvirov mešane ekonomije. Zastopali so stališče, da se bodo ideologije naprej razvijale v manj razvitih družbah, ob tem pa niso izključili možnosti, da se tudi v razvitih družbah ideologije ne bi mogle znova pojaviti, toda kot izoliran, posamičen pojav (Smelser in Baltes 2001: 7172).

Termin ideologija so torej uporabljali v posebnem pomenu – po njihovem mnenju so bile ideologije posebni posvetni sistemi prepričanj: šlo je za obširne, vseobsegajoče doktrine z jasno vizijo o socialno-zgodovinski ureditvi sveta, ki zahtevajo visoko stopnjo čustvene navezanosti. Za večino teh teoretikov je bil marksizem prav to – neke vrste povzetek ideologije. Konec ideologije zato ni pomenil konec političnih nasprotij, konfliktov in debat, temveč le to, da te debate in nasprotja niso bili več navdahnjeni s strani totalitarnih, utopičnih vizij, ki so posameznike spodbujale k revolucionarnim dejanjem. Načini političnega delovanja naj bi se pospešeno institucionalizirali, a znotraj okvirov pluralizma oziroma različnih strank,

ki bi med seboj tekmovala za moč, za uvedbo pragmatične politike in socialnih reform (Smelser in Baltes 2001: 7172).

Teza o koncu ideologije se je pojavila konec petdesetih letih preteklega stoletja, v času vsesplošne ekonomske rasti in stabilnosti v zahodnem svetu. Politični nemiri v poznih šestdesetih letih, gospodarske recesije v sedemdesetih in osemdesetih so do določene mere omajale ta prepričanja. Izkazalo se je, da se je v nasprotju s pričakovanji zagovornikov ideje o koncu ideologije ideologija v državah zahodnega sveta ohranila kot pomemben del političnega življenja in strankarskega boja. V drugi polovici dvajsetega stoletja so se zaradi sprememb v načinih dela v državah zahodnega industrijskega sveta spremenile tudi družbene okoliščine politike. Stranke se niso mogle več zanesti na podporo družbenih razredov, morale so se vse bolj spopadati za podporo vse večjega števila neopredeljenih volilcev. Tradicionalna razredna politika, ki je temeljila na močnih nasprotjih med levo in desno usmerjenostjo, sicer ni izginila, a je zaradi družbenih sprememb oslabela. Ideologija torej ni izginila iz političnega življenja, a se je spremenila njena vloga, s tem ko so stranke in njihovi voditelji spoznali, da ne morejo več računati na stabilno politično podporo volilcev, temveč morajo njihovo podporo pridobiti z obljubami in z dobro premišljeno volilno kampanjo (Smelser in Baltes 2001: 7173).

3.2.3 Ideologija – v postmodernizmu in danes

V obdobju po marksizmu, po industrializaciji, po strukturalizmu, govorimo o obdobju postmodernizma. Zaznamuje ga razmišljanje o »koncu velikih zgodb«, kakršne so ponujali filozofski sistemi marksizma, razsvetljenja in podobni, ter o koncu teze o eni (pravi) resnici in o enem (pravem) načinu ravnanja. Meje med tem, kaj je prav in kaj ne, so zabrisane (Underwood 2003).

V skladu s tem tudi govorimo o eni sami prevladujoči ideologiji v začetku 21. stoletja, ki pravi, da je vse relativno, da smo vsi svobodni in da ne obstajajo nobene omejitve v igranju te ali neke druge vloge, zato tudi ne obstajajo prevladujoče oblasti (Branston in Stafford 2003: 125).

Vse, kar obstaja, je ena sama jezikovna igra oziroma po Baudrillardu »večni simulaker, ki je bolj resničen od resnice same« (Baudrillard v Underwood 2003).

Toda: »Postmodernisti lahko do neskončnosti razpravljajo o plavajočih označevalcih in o nedoločljivosti pomena ob koncu razsvetljenske dobe. Toda med tem so se od leta 1979 pa do danes prihodki najbogatejših 10 odstotkov prebivalstva v Veliki Britaniji zvišali za 23 odstotkov, 10 odstotkom najrevnejših pa znižali za 13 odstotkov. Nekdaj zelo povezano rudarsko naselje v okolici Barnsleyja postaja središče kriminala in odvisnih od heroina, hkrati pa je v britanskem izobraževalnem sistemu čutiti vedno večje razlike pri izobrazbi med revnimi in bogatimi« opozarja Underwood (2003).

Postmodernizem se torej distancira od vsakršne kritike obstoječih ali preteklih sistemov v klasičnem smislu, zanj je vsaka rešitev ureditve enakovredna, saj je vsaka (družbena ali kakršna koli drugačna ureditev) enako relativna oziroma nič boljša ali bolj resnična kot vse druge. Kritiki zato postmodernizmu oziroma mislecom postmodernizma očitajo breznačelen pragmatizem, nihilizem, neupoštevanje družbenih okoliščin, pasivni konformizem in konservativizem. Kot poudarja Habermas, so v zgodovini na nevarnosti obstoječih razumskih konceptov vedno opozarjali nasprotni oziroma nasprotujoči si diskurzi. »V dobi neoliberalizma pa se zdi, kakor da se je levica preprosto vdala, in to tik preden bi lahko zoper obstoječi sistem postavila kritično vprašanje. Zdi se skoraj tako, kakor da jim je volja do nadaljevanja boja nenadoma pošla. O vsesplošnem zatiranju, denimo žensk, istospolno usmerjenih ali prebivalcev tretjega sveta, se sicer v javnosti veliko govori, toda kljub temu se zdi, da kapitalistično osnovo tega stanja jemljemo kot nezlomljiv sistem, ki ga je treba jemati kot samoumevna. Še več, neoliberalizem predstavlja delovanje tržnih sil kot naravne zakonitosti, zoper katere se zdi, da se jim ni mogoče upirati oziroma da se ljudje niti ne spomnijo, da bi se jim lahko uprli, podobno kot se ne spomnijo, da bi se lahko upirali zakonitostim termodinamike« (Underwood 2003).

Habermas je zato postmodernistični iracionalizem označil kot novi konservativizem, medtem ko je Jameson postmodernizem označil kot kulturno logiko poznega kapitalizma: »Postmodernizem ni kulturni tok popolnoma nove družbene ureditve [...] temveč zgolj odsev in sopojav še ene systemske spremembe kapitalizma« (Jameson v Underwood 2003).

Underwood na koncu ugotavlja, da postmodernistično razmišljanje počasi že »prihaja iz mode«. V devetdesetih letih minulega stoletja se je pojavilo razmišljanje, da je tudi postmodernizem že preživet. K usihanju naj bi pripomogla tudi njegova glavna slabost – postmodernizmu namreč ni uspelo teoretično zaobjeti tiste plati obstoja, ki niso del njegovega

tako imenovanega kozmopolitskega elitnega sveta, opozarja teoretičarka Angela McRobbie. Pojavila se je potreba po obravnavi družbenih pojavov na vseh ravneh družbenega življenja. Eden od načinov ali tokov, s katerimi naj bi bilo to mogoče doseči, je tako imenovan novi materializem, katerega zagovornica je prav McRobbiejeva in katerega glavni cilj je povezano obravnavati družbene pojave in spremembe tako na globalni in širši kakor tudi na bolj podrobni ravni, ki zadeva življenja mnogih posameznikov (McRobbie v Underwood 2003).

3.3 Splošne vrste ideologij

3.3.1 Levičarstvo – levica

Izraz levica so sprejeli in uveljavili v evropskih političnih in parlamentarni soočanjih ter prerazporejanjih v Franciji, danes pa pomeni:

- politične stranke, ki imajo v parlamentu sedeže na levi (gledano od predsednika);
- sinonim za politično in idejno usmeritev z demokratično, naprednejšo vsebino – precej splošen naziv za komuniste, socialiste in socialne demokrate (Sruk 1995: 181).

- o Nova levica

Levico je že tik pred drugo svetovno vojno močno demoraliziral poraz v španski državljanski vojni. Petdeseta, šestdeseta, sedemdeseta leta 20. stoletja, ki so drugi vojni sledila, so veljala kot leta globoke krize »stare« levice, tako komunistične kot socialdemokratske oziroma socialistične (Sruk 1995: 216).

Prvi val novolevičarstva se je vzdignil v Franciji, na Nizozemskem, Danskem in Norveškem – začele so se ustanavljati nove socialistične stranke, ki so bile kritične tako do komunističnega kot do socialdemokratskega praktičnopolitičnega in nazorskega modela. Nove stranke niso obstale dolgo, hitro so začele toniti v podobni rutini kot stare.

Sredi šestdesetih leti so »pognale« nove, mnogo bolj radikalne levičarske stranke. Medtem ko je prvi novolevičarski val razgibal predvsem delavska okolje ter politične in sindikalne strukture, je bil drugi val pretežno intelektualen, študentski

in teoretično kritičen. Prvi val je še vedno zaupal v Marxa, Engelsa in Lenina, drugi val pa v Lassala, obrnil se je k radikalno kritičnim stališčem H. Marcuseja, k npravstvenokulturnim razmišljanjem Fromma, provokativnemu izročilu anarhizma in trockizma, se zgledoval po M. Luthru Kingu, E. Che Guevari. Ta drugi val je kulminiral v študentski revoluciji leta 1968 (Sruk 1995: 216).

Novo levico označuje prepričanje o demokratizaciji vseh institucij, da bi s tem onemogočili centralizacijo obstoječe oblasti (Scruton 1982: 322). Toda nasilen odpor starih struktur na Zahodu in tankovski obračun s praško pomladjo na Vzhodu sta demoralizirala in ustavila novo levico. Tudi čas tranzicije in postsocializma ni naklonjen avtentičnim levim težnjam in idejam. Ta čas pozna predvsem kvazilevičarstvo, meni Sruk (1995: 17). Podobnega mišljenja je tudi Scruton, ki pravi, da do danes ne poznamo niti enega konsistentnega položaja, ki bi ga lahko pripisali novi levici (Scruton 1982: 322).

Sodobni misleci nove levice so tudi E. P. Thompson, Perry Anderson, Raymond Williams, ki so razvili marksistično analizo, s pomočjo katere analizirajo in kritizirajo pojave s stališča levice (Scruton 1982: 322). Tudi kritična diskurzivna analiza se naslanja na njihovo delo.

3.3.2 Socializem

Socializem je izraz za zelo različne družbenopolitične ureditve, za raznovrstna pojmovanja in nazore o družbi, za vrsto političnih gibanj in strank, pri čemer naj bi šlo pri socializmu predvsem za socializacijo oziroma za podružbljenje temeljnih sredstev človekovega življenja oziroma obstoja. Socializem je zrasel v nasprotovanju kapitalizmu, prav tako kot se je liberalizem razvil iz nasprotovanja fevdalizmu. Zgodnji socializem se je razvil v prvi polovici 19. stoletja, in sicer z nasprotovanjem industrializaciji in iskanju boljših življenjskih možnosti za siromašne (Self 1993: 342). Ta neologizem se je najprej pojavil v Franciji v 19. stol (P. Leroux) – najprej je beseda pomenila predvsem skupnost oziroma kolektivnost – nasprotje individualizma; skupnosti naj bi našli oporo in moč revni, prikrajšani ljudje, ki jih ogrožajo, tlačijo in izkoriščajo bogatini, buržuji, ki poznajo samo svoje koristi, nimajo pa sočutja do človeka (Sruk 1995: 302).

Misleci zgodnjega socializma (Robert Owen, Saint Simon, Proudhon) so zagovarjali socialno pravičnost in nujnost ekonomskih reform, zavzemali so se za zavedanje in za ohranjanje dostojanstva dela in delavca, za sodelovanje delavcev in industrijsko samoupravo. Toda njihove začetne utopične misli je v celoti zasenčil marksizem v drugi polovici 19. stoletja, katerega glavna misleca sta bila Karl Marx in Friedrich Engles. Kritizirala sta neenakopravno in po njunem nestabilno ureditev kapitalizma. Marksistična teorija je zrasla na prepričanju, da bo kapitalizem povzročil premočno polarizacijo družbenih razredov (manjšina bogatih, večina na robu preživetja, srednji razred izgine), zato je revolucija večine neizogibna – sledila bo prevlada večine nad manjšino, ta bo vladala na bolj pravičen in solidaren način, pri čemer bodo delavci lastniki produkcijskih sredstev. Čeprav je bila marksistična teorija utopična, je vendarle ideološko in razumsko podprla organiziran boj delavcev za večje pravice, kar je kasneje pripomoglo k nastanku socialnih držav (Self 1993: 342).

Splošna stališča socializma po Sruku (1995: 303) so:

1. da je treba zasebno lastnino vsaj budno nadzirati, če že ne odpraviti, poddržaviti ali podružabiti;
2. da je delo temelj človekovega obstoja, da je najvišja družbena vrednota.

Najvišja vrednota socializma je enakost (tako v političnem kot v splošnem družbenem smislu), temu sledi programska težnja k ukinjanju ali vsaj nadzorovanju zasebne lastnine in spoštovanju dela kot osnove za življenjski obstoj (Prpić in drugi 1990: 36–37).

Kljub temu ali pa prav zaradi tega je bil socializem zelo neenotna doktrina – od socialnega anarhizma (se zavzema za nasilno uničenje obstoječe oblasti) do demokratičnega prizadevanja za boljše socialne pravice, opozarja Self (1993: 343).

S prvo svetovno vojno in rusko oktobrsko revolucijo se je socializem ločil na dve smeri:

- boljševiško-komunistični socializem, ki se v ruskem primeru izkazal za diktaturo,
- demokratične oblike socializma, ki so se v različnih državah udeležile na različne načine.

3.3.2.1 Komunizem

Komunizem se nanaša na družbeno ureditev brez razredov in na vizijo nove komunistične brezrazredne družbe (Prpić in drugi 1990: 41).

Beseda izvira iz latinskega poimenovanja za communis (skupen). Komunizem je ena najpomembnejših, najbolj razširjenih socialnopolitičnih ideologij 19. in 20. stoletja. Opredeljen je kot druga ali kot višja faza enotne komunistične organiziranosti (družbe) ali kot brezrazredna družbena ureditev; socializem je po pozneje nastalih pojmovanjih prva ali prehodna faza nove družbene formulacije (Sruk 1995: 160).

V komunizmu so proizvodna sredstva skupna lastnina ljudi. Delo je izvor družbenega življenja in resnična človeška potreba. Izdelke družbenega dela si ljudje prilaščajo neposredno, na temelju individualnih potreb, ne pa na osnovi zasebnih interesov posameznikov v procesu tržne menjave. Vsi ljudje so socialno enaki in vsi svobodno razvijajo svoje telesne in duhovne sposobnosti. Izginjajo delitve na umsko in telesno delo, na reveže in bogatine, na upravljane in upravjalce (Kasapović v Sruk 1995: 161).

- Komunizem in socializem v Jugoslaviji

V drugi (Titovi) Jugoslaviji je slovenski narod od leta 1945 do 1990 živel v socializmu, kakršen se je pač izoblikoval, razvijal in nazadnje razkrojil v mnogonacionalni balkanski državi. To je bil svojevrsten komunistični socializem, ki je poskušal tri desetletja udejanjati specifično družbeno samoupravljanje (Sruk 1995: 303).

3.3.2.2 Demokratični socializem

Demokratični socializem je ideološka smer, ki jo je v nasprotju s komunizmom zagovarjala večina zahodnoevropskih socialnodemokratičnih strank. Nastale so kot delavske stranke z demokratičnimi načeli in so zagovarjale ukinitev kapitalistične zasebne lastnine, s čimer bi se osvobodili vsi ljudje, saj bi postali med seboj enaki (Prpić in drugi 1990: 39).

Zagovorniki te smeri so privzeli prepričanje o razvojni sposobnosti kapitalizma in o integraciji delavstva v ta sistem na bolj pravičen način s postopnimi reformami. Gre za evolucijsko razumevanje postopnega napredka izboljševanja položaja delavskega razreda v družbi (Prpić in drugi 1990: 40–41).

Splošne značilnosti demokratičnega socializma (Self 1993: 343–349):

- Etika

Za demokratični socializem je značilen bolj optimističen pogled na človeško naravo, kot je to značilno za liberalizem ali konservativizem. Temelji namreč na načelu enakovredne moralne vrednosti in enakovredni sposobnosti morale vseh posameznih ljudi, zato v nekaterih pogledih močno sovпада z načeli krščanstva in humanizma. Socializem se v tem pogledu zavzema za sodelovanje, namesto za brezkompromisno tekmovanje, s tem da naj bi sodelovanje izhajalo iz svobodne moralne odločitve, zato se zavzema tudi za humanitarno delovanje. V tem pogledu sovпада tudi z načeli francoske revolucije (enakost, svoboda in bratstvo; francoska in ameriška revolucija sta bili sicer katalizator liberalizma), saj osnovna socialistična misel temelji na viziji, da posamezniki sami stremijo in si s skupnimi močmi na osnovi lastne morale in svobodne odločitve prizadevajo za boljšo, bolj pravično urejeno skupnost, ki temelji na medsebojnem sodelovanju.

- Gospodarstvo

Gospodarski demokratični socializem skrbi za vsesplošno blaginjo ljudi, pri čemer izhaja iz prepričanja, da je najprej treba poskrbeti za določeno stopnjo blaginje vseh (tako, ki večini omogoča spodobno življenje), medtem ko je razkošje nekaterih šele na drugem mestu.

Gospodarstvo demokratičnega socializma se zavzema za pravice delavcev na trgu, polno zaposlenost, enakopravnost in hkrati za učinkovitost gospodarstva in dela. Kljub temu pa ne ponuja nobenih neposrednih rešitev, kako to doseči, zato mnogi, kot to opozarja Self, demokratičnemu socializmu očitajo utopičnost. V gospodarskem socializmu bi moral biti trg organiziran tako, da bi na eni strani podpiral razvoj ekonomske demokracije, na drugi strani pa bi morali investicije preusmeriti na tak način, da bi več investirali v tista področja, s katerimi bi podpirali socialno in okoljsko področje.

- Država in družba

V demokratičnem socializmu je vpliv države še vedno močnejši kot v kapitalizmu podrejenih državah, pri čemer pa naj bi država posameznikom pomagala doseči določeno stopnjo materialne blaginje in možnosti za osebno rast, hkrati pa naj bi jih zavarovala pred

katastrofami in propadom. V ta namen naj bi se država bolj vmešavala v posameznikovo življenje, vendar s pozitivnimi političnimi ukrepi, kot so davki, regulacija, subvencije, spodbudami za storilnost, izobraževanjem, raziskovanjem, s tehnično pomočjo ... Socializem se zavzema za enakopraven dostop do zdravstvenih uslug in izobraževanja.

3.3.3 Liberalizem

Beseda liberalizem izhaja iz latinskega poimenovanja »liber« za »prost« ali »svoboden«. Liberalizem je gospodarska in politična nazorska platforma, ki je nastala in se razvila v meščanski družbi, poudarja pa predvsem ekonomsko in politično svobodo:

- Idejnopolitično se je oblikoval v nasprotovanju absolutizmu in še posebno vplivu cerkve.
- Na ekonomskem področju se je legitimiral z načelom laissez faire, laissez passer (»naj dela vsak, kar hoče, naj gre vse svojo pot«), ki je pomenilo zeleno luč za vsakršne individualne pobude in še posebno za zasebnolastniško gospodarsko podjetnost; vmešavanje države ni bilo zaželeno. Ekonomski liberalizem, ki je pomenil svobodo pridobitništva, ekspanzije in kroženja blaga ter kapitala, je bil osnova političnemu liberalizmu.
- V domeni politike se je liberalizem spopadal s fevdalizmom: privilegiji plemstva so ovirali udeležbo meščanstva pri opravljanju funkcij oblasti. Liberalno meščanstvo je prav tako nasprotovalo klerikalizmu (Sruk 1995: 181).

Glavne lastnosti liberalizma so: politični racionalizem, nasprotovanje avtokraciji, odpor zoper konservativizem in zoper tradicijo, toleranca in individualizem. Zagovorniki liberalne misli razumejo družbo, državo in gospodarstvo kot rezultat vsote delovanj posameznikov. V ta namen so celo oblikovali metodični individualizem. Politični liberalci tako zagovarjajo pravice posameznikov in se zavzemajo za njegov razvoj (Dunn 1993: 33). Liberalna država je koncipirana tako, da je državni aparat nadvse skromen in relativno šibak, nosilec vseh pglavitnih pobud v družbi pa je meščanstvo. Zmerni liberalizem se je zadovoljeval z ustavno monarhijo, v kateri so monarhove pravice natančno določene in ustrezno omejene; radikalni liberalizem je nastopal z zahtevami po udejanjenju demokratične republike in zagotovitvi splošne volilne pravice ter drugih svoboščin in pravic. Sodobna pluralistična parlamentarna demokracija spet odpira vrata liberalizmu kot političnemu nosilcu načel osebne svobode in dosledne pravnosti (Sruk 1995: 182).

Individualnost pa predpostavlja tudi različnost – ta pa predvideva toleranco. Liberalizem se je torej zavzemal za nazorsko strpnost in odprtost. K temu še posebno sodi verska tolerantnost, kar pomeni, da nobena religija ne sme imeti prednosti pred drugimi; hkrati sodi v ta kontekst tudi stališče o ločitvi cerkve od države (Sruk 1995: 182).

Nekateri avtorji govorijo o dveh temeljnih različicah liberalizma:

- A) Mehanični oziroma redukcijski liberalizem (Dunn 1993: 35), ki ga imenujemo tudi klasični liberalizem (Ryan 1993: 293) in ga povezujemo z misleci, kot so John Locke (17. stoletje), Adam Smith (18. stoletje), Alexis de Tocqueville (19. stoletje) in Friedrich von Hayek (20. stoletje).

Klasični oziroma redukcijski liberalizem, tako Dunn (1993: 35), reducira človeško naravo na zadovoljevanje individualnih samonanašalnih potreb in je temelj potrošniško usmerjenega kapitalizma. Klasični liberalizem se opira na ideje o omejeni moči vladajočih, brezizjemni zavezanosti zakonodaji vseh, nasprotovanju samovoljni oblasti, nedotakljivosti zasebne lastnine in odgovornosti posameznikov za lastno usodo (Ryan 1993: 293).

Moderni zagovorniki klasičnega liberalizma zagovarjajo tako politično ureditev, po kateri ima oblast najmanjšo moč oziroma možnost vpletanja v posameznikovo življenje. Oblast naj torej po tem razmišljanju zagotavlja le najmanjšo možno moralno osnovo za posameznikovo delovanje in ekonomsko rast. V nasprotju z zagovorniki modernega liberalizma klasični liberalisti niso zavezani idealu moralnega in kulturnega napredka – namesto tega jih bolj zanima trgovski razcvet družbe (Ryan 1993: 294).

- B) Moderni (Ryan 1993: 295) ali racionalni liberalizem (Dunn 1993: 35), katerega začetke najdemo v delih Johna Stuarta Milla (19. stoletje) oziroma v njegovem romantičnem konceptu človeka kot bitja napredka in ideji o neomejenih možnostih razvoja individualnosti v vseh njenih oblikah (Ryan 1993: 195). Racionalni liberalizem je hkrati tudi del Marxove (in kasneje Heglove) misli (Dunn 1993: 35).

Zagovorniki modernega liberalizma so spone klasičnega liberalizma postavili na glavo, saj je racionalni liberalizem usmerjen v transcendenco in estetiko zavesti (Dunn 1993: 35). Moderni

liberalizem ideološko stremi k temu, da posameznikom zagotovi takšen razvoj, kot si ga je zamislil Milton. Teži torej k temu, da posameznika osvobodi strahu pred več vrst pomanjkanj: lakoto, nezaposlenostjo, boleznijo, trpljenjem v starostnem obdobju. Moderni liberalizem zato zagovarja večje vmešavanje države v življenja posameznikov, da bi to lahko zagotovil. Zgodovinsko gledano, se je praktično uveljavil z napadom na zakonsko utemeljeno svobodo sklepanja pogodb in nedotakljivost lastništva, kar so uresničevale liberalne vlade pred prvo svetovno vojno; z Rooseveltovim New Dealom med obema svetovnima vojnama in z nastopom držav blaginje ali socialnih držav po drugi svetovni vojni (Ryan 1993: 295).

Kot ugotavlja Dunn, nasprotni pol liberalizma zagotovo ni socializem: Če je osrednja vrednota liberalizma toleranca, potem je osrednja vrednota političnega liberalizma antipatija zoper vsakršno obliko avtoritete. Obstajata dva nasprotna pola liberalizma – konservativizem in avtokracija, saj liberalizem preteklosti ne ceni preveč, zato se ne ozira na pretekle vrednote. Liberalizem namesto pretekle vrednote zanima napredek (Dunn 1993: 30).

Osnovne vrednote liberalizma so se oblikovale s francosko revolucijo – svoboda, enakost, bratstvo. Takrat se je liberalizem odvrnil od tradicije in samovoljne privilegiranosti, a se mu je kasneje, po tragičnih dogodkih v času jakobinske diktature, zaupanje v pretekle vrednote spet povrnilo, tako da preteklim vrednotam ne nasprotuje popolnoma. S političnim racionalizmom, v katerega je liberalizem usmerjen, se je liberalizem branil zoper konservativizem, ki je zagovarjal politično delovanje na osnovi tradicionalnih vrednot in avtoritet (Dunn 199: 32).

V prihodnosti bi se liberalizem lahko razvijal v dveh smereh (Dunn 1993: 49):

- Liberalizem bi se lahko skrčil na bolj ali manj pragmatično in sociološko doktrino o političnih svoboščinah – pluralizem.
- Liberalizem bi se lahko razvil v skrajni skepticizem in individualistični nihilizem.

- o Liberalizem pri nas

Leta 1989 je pri nas nastala vrsta političnih gibanj in zvez, liberalne ni bilo med njimi. Šele v predvolilnih pripravah na začetku leta 1990 je ZSMS v naglici sprejela pobudo Slavoj Žižka, naj se preimenuje v liberalno stranko (Sruk 1995: 183).

3.3.4 Desničarstvo – desnica

V desnico sodijo politične stranke, ki imajo v nekaterih parlamentih sedeže na desni strani – gledano od predsednika. Desnica je tudi sinonim za politično in idejno, družbenonazorsko usmerjenost s pretežno konservativno vsebino (Sruk 1995: 63–64):

- Desničarske stranke, gibanja in nazorske skupine v večji ali manjši meri vztrajajo pri družbenih, še posebno pri nacionalnih in verskih izročilih, so torej tradicionalistične in zato sprte z različnimi antitradicionalističnimi pozicijami in težnjami.
- V socialnoekonomski politiki daje desnica prednost kapitalu pred delom ter spodbujanju tekmovalnosti in iniciativnosti ljudi v tem, da si pomagajo sami, pred vladnimi socialnimi programi. Tekmovanje in iznajdljivost v prizadevanju za optimalno preživetje in socialnoekonomsko uveljavljanje ljudi ustvarjalno aktivirata, medtem ko jih socialno podpiranje poleni, pasivizira.
- Prav tako sodijo na desno stranke, ki se nazorsko tesno povezujejo z verskimi ustanovami in njihovimi socialnopolitičnimi ter nravstvenimi pojmovanji.

Na skrajni desnici so v mnogih državah vsakovrstni deklarirani ali nedeklarirani fašisti. V posameznih državah srečamo zelo različne desnice; desničarjev ni nikjer mogoče metati v isti koš, še zlasti pa ne v tako imenovanih novih demokracijah, v katerih so stranke programske in konceptualno še neizčiščene, nenehno spreminjajoče se. Če lahko v stabilnih, zrelih demokracijah govorimo o zmerni desnici, desnem centru in o skrajni desnici, pa je v novih demokracijah stvar še toliko bolj zapletena: v desnih strankah se pojavljajo izrazito levičarske skupine in pojmovanja. Deklarirane levičarske stranke neredko zastopajo pojmovanja, ki so nedvoumno desničarska, stranke z levičarskimi imeni in simboli se marsikdaj poskušajo predstaviti kot sredinske ali celo zmerno desne. Zaradi tega je v novih državah najbolje proučiti vsako stranko, vsako gibanje, vsako nazorsko skupino posebej in poskušati ugotoviti, kaj je v vsaki od njih središčno, kaj levo, kaj desno (Sruk 1995: 64).

3.3.5 Konservativizem

Izhaja iz latinske besede conservare (ohraniti). V politiki to pomeni, da je pripadnik konservativizma nagnjen k ohranjanju obstoječega, zlasti starih običajev in tradicij, razmer, družbenih ustanov, da ni naklonjen spremembam (Sruk 1995: 164).

Tokovi in ideje konservativizma so bili prisotni v vseh zgodovinskih obdobjih, toda kot celostna družbeno politična ideologija se je konservativizem izoblikoval šele ob koncu 18. in na začetku 19. stoletja kot odziv na francosko in ameriško revolucijo. Konservativizem je poskušal zgraditi obrambni sistem zoper revolucionarne procese, s čimer ga lahko označimo kot platformo restavracije (Sruk 1995: 165).

Napredek za konservativnega misleca ni dosežek abstraktnega uma, temveč dosežek dolgotrajnega, vztrajnega dela, ki se opira na vednosti, izkustva in storitve mnogih rodov. Posameznik je umsko in npravstveno ozek in negotov, vedno se lahko zmoti, vedno ga lahko premotijo strasti. Ker je prepuščen samemu sebi, lahko zato postne destruktiven. Negativna nagnjenja lahko obvladajo edino družbene norme in družbena disciplina. Človeška modrost se zato udejanja skozi sodelovanje in sožitje ljudi v skupnosti ter skozi kontinuirano funkcioniranje ustanov (Sruk 1995: 166).

Tradicija konservativne misli temelji na treh doktrinah, ki so med seboj povezane:

- a. Tradicionalizem: zavzema se za politiko kontinuitete, za vzdrževanje že obstoječih institucij in praks, ni naklonjen (predvsem hitrim in večjim) spremembam.

Izhaja iz prepričanja, da spremembe obstoječe ureditve družbe pomenijo veliko tveganje, zagotovil, da se bo s spremembami stanje izboljšalo, pa tako ali tako ne more dati nihče. Konservativizem se zato zavzema za skoraj izključno takšne vrednote, ki pomenijo kontinuiteto izročil, stalnost in ravnotežje: avtoriteta, red, gotovost, družina, cerkev, hierarhija, solidarnost in emotivna povezanost pripadnikov skupnosti, ohranjanje običajev, vsakršnih tradicionalnih bivanjskih obrazcev in ustanov (Sruk 1995: 164).

- b. Skepticizem: gre za skepticizem do neizkušenosti in do hitrih sprememb v smislu političnega znanja – konservativizem obravnava samo počasne, majhne in preverjene spremembe sistema, ki gredo prek ustaljenih institucij, in s pomočjo uveljavljenih politikov, ki spoštujejo tradicijo in že osvojeno znanje.
- c. Organicizem: temelji na prepričanju, da so ljudje v družbi med seboj organsko povezani, saj živijo v odvisnosti od skupnih institucij, zakonodaje, jezika. Zato

konservativizem poudarja skupne lastnosti na podlagi narodnosti, jezika (Quinton 1993: 245–257) ipd.

Splošne značilnosti konservativizma:

- Konservativizem in religija

Pripadniki konservativizma dojemajo cerkev kot del zgodovinske tradicije, zato jo upoštevajo tudi kot nepogrešljivega podpornika države pri vzdrževanju reda in stabilnosti (Quinton 1993: 257).

- Konservativizem in lastnina

Konservativno usmerjena politika zagovarja interese zasebne lastnine, vendar v okvirih fevdalne miselnosti – lastniki zasebne lastnine imajo pravico svojo lastnino kopičiti in z njo svobodno upravljati, država jim pri tem pomaga, vendar imajo tudi dolžnosti, da podpirajo državo (Quinton 1993: 258).

- Konservativizem in narod

Konservativizem izraža politično zvestobo narodu (in ne abstraktnemu človeštvu tako kot liberalizem ali delavskemu razredu kot socializem – ki sta torej oba mednarodno usmerjena) in zagovarja interese naroda (Quinton 1993: 259).

- Konservativizem in zakonodaja

Zakonodaja je izraz zgodovinskih spoznanj družbene urejenosti in jo je treba spoštovati ter spreminjati počasi (Quinton 1993: 260). Za konservativizem je značilna izrazita politična doktrina legalnosti – najvažnejše za državo je pravo in strogo spoštovanje zakonov (Sruk 1995: 164).

- Konservativizem in svoboščine

Konservativizem ne zagovarja svoboščine na splošno (kot liberalizem), pač pa se zavzema za svoboščine, ki so bile vzpostavljene v preteklosti in izhajajo iz tradicije (Quinton 1993: 254).

- Konservativizem in enakost

Konservativizem ne enači enakopravnosti s pravičnostjo, pač pa se pravičnost po tej doktrini nanaša na to, kar je določeno z zakonodajo, ki zagotavlja že pridobljene pravice (Quinton 1993: 254).

Konservativizem si je težko predstavljati brez močno poudarjene težnje ohranjanja obstoječe družbe, ustanov in odnosov. Poudarja tudi pomen tradicionalne zakoreninjenosti družbenih ustanov in njihovo izvorno utemeljenost, ki je važnejša od aktualne opredeljenosti njihovih organizacijskostrukturnih modelov in od uradnih pisnih dokumentov, ki določajo njihovo funkcijo danes. Poudarja tudi različne vidike tradicionalne morale v zvezi s poštenostjo in vestnostjo. Za konservativna veljata način političnega delovanja in politična taktika, ki tako ali drugače dajeta prednost ohranjanja ljubega miru in ravnotežja, iskanja kompromisov, vztrajanju pri minimalnih spremembah ali še raje pri statusu quo (Sruk 1995: 164).

3.4 Mediji in ideologija

Pojmovanje medijev in njihovega učinka, s tem pa tudi pojmovanje ideološkega delovanja medijev se je skozi zgodovino močno spreminjalo. V splošnem ločimo tri obdobja medijskih raziskav:

- začetek raziskav množičnih medijev v zgodnjih dvajsetih letih preteklega stoletja,
- obdobje raziskav od štiridesetih let do konca šestdesetih let, znotraj katerega so ameriški sociologi razvijali tako imenovani behavioristično-empirični pristop,
- rojstvo kritične teorije množičnih medijev, ki je bistvena za pričujoče diplomsko delo (Hall 1982: 56).

3.4.1 Frankfurtska šola – mediji kot orodje ideologije vladajočih

Razpravo o vplivu množičnih medijev so že od začetka spremljale pesimistične napovedi. Že konec 18. stoletja, ko so se na podlagi industrializacije začele razvijati prve oblike mestnih komercialnih kultur in množični trgi, je med številnimi izobraženci veljalo splošno prepričanje, da naj bi ti pojavi ogrozili tradicionalne kulturne vrednote in skupnosti. Člani množičnih mestnih skupnosti naj bi v primerjavi s nekdanjimi manjšimi in bolj povezanimi skupnostmi živeli nepovezano in odtujeno, zaradi česar naj bi bili bolj ranljivi za zunanje vplive, denimo medije. Posledično je veljalo splošno, toda nepreverjeno prepričanje, da imajo množični mediji močan vpliv na vedenje svojih občinstev.

Podobna vrsta razprav se je vnovič odprla konec devetnajstega stoletja z nastopom filma in radia in se nadaljevala v zgodnjih dvajsetih letih minulega stoletja, ko se je zasedla v okvirih delovanja frankfurtske šole (Hall 1982: 58). Njeni teoretiki (Teodor Adorno, Herbert Marcuse, Max Horkheimer) so izhajali marksistične tradicije, na podlagi katere sta jih v zvezi z mediji zanimali dve ključni vprašanji (Bennett 1982: 49):

- a) Kdo izvaja družbeni nadzor prek medijev in katere vrste družbenega nadzora? (Odgovor na to vprašanje lahko v veliki meri ponudi lastniška struktura medija.)

- b) Kako mediji uporabljajo označevalne sisteme, da dosežejo učinek zavajanja?

Frankfurtska šola je torej »podedovala« pesimistično pojmovanje delovanja medijev, saj je izhajala iz dveh temeljnih prepričanj:

- 1.) da množično družbo obvladuje dominantna ideologija,
- 2.) da so mediji izredno učinkoviti pri vplivanju na množice – njihov pogled na medije imenujemo model podkožne igle, saj naj bi bili po njihovem prepričanju mediji tako vplivni, da so dominantne ideologije »injicirali« neposredno v zavest množic.

Omenjena pesimistična pričakovanja in predpostavke so vzniknile v posebnem zgodovinskem obdobju Evrope – v času vzpona fašizma in množične politične propagande (Gunter 2000: 10).

3.4.2 Ameriška empirična šola

Z vzponom fašizma v Nemčiji so pripadniki frankfurtske šole emigrirali v Ameriko, kjer se je z vprašanji učinkov množičnih medijev v tem času ukvarjala ameriška behavioristična veda. Frankfurtska šola in ameriški behaviorizem sta se teoretično in metodološko močno razlikovala: evropski pristop je bil bolj teoretičen, temeljil je na zgodovinsko in filozofsko podprtih domnevah, predvidevanjih in na obsežnih, a preveč posplošenih hipotezah. Ameriški pristop je temeljil na navidezno znanstvenem pozitivističnem delovanju, empiričnih poskusih in meritvah, toda na nedovršeni teoretski podlagi. S pomočjo Paula Lazarsfelda, ki je bil sprva neuradno povezan s frankfurtsko šolo, nato pa je postal starešina in eden vodilnih velikih duhov ameriške behavioristične metodologije, in Teodorja Adorna, ki je bil eden najpomembnejših teoretikov frankfurtske šole, ki je kasneje svoj evropsko-špekulativno-kritični način razmišljanja združil z empiričnimi metodami ameriške šole, je prišlo do nastanka prenovljene oblike ameriškega empiričnega pristopa, ki je začel slediti evropskemu kritičnemu razmišljanju (Hall 1982: 58–59).

(Nova) ameriška tradicija, ki je izhajala iz pozitivizma, je želela preveriti pesimistične trditve frankfurtske šole, zato so se njihove raziskave v štiridesetih in petdesetih letih prejšnjega stoletja v glavnem nanašale na učinke političnih ali oglaševalnih kampanj, kar so delali v akademskem okolju, kjer so bili mnogi oddelki za tovrstno raziskovalno delo tudi plačani s strani komercialnih podjetij. Hall zato opozarja, da je tudi v akademskih krogih prevladalo

komercialno razmišljanje nad teorijo, kar se je pokazalo s tem, da je bil njihov pristop sicer empiričen, toda teoretično je temeljil na nepreverjenih predpostavkah (Hall 1982: 59). Ena izmed njih je, denimo, predpostavka o takojšnjem, neposrednem učinku medijev na ljudi, pri čemer so povsem zanemarili daljnosežne posledice medijskih vplivov. Splošni izid večine raziskav je zato pokazal, da je učinek medijev v primerjavi s tem, kar so predvidevali pripadniki frankfurtske šole, praktično zanemarljiv (Hall 1982: 59).

Ključne ugotovitve ameriške šole:

- **Občinstvo manipulira z mediji:** ker so mediji pokazali šibke kratkoročne vplive na vedenje občinstva, so teoretiki (Klapper) sklepali, da je vzrok njihovega šibkega učinka v selektivnem izpostavljanju občinstva medijskim vsebinam – občinstvo je raje izbiralo teme, ki so jim bile blizu, ki so jih vsaj deloma že poznali. Ker je občinstvo aktivno izbiralo vsebine, so teoretiki sklepali, da v bistvu občinstvo »manipulira« z mediji oziroma z medijskimi vsebinami in ne obratno.
- **Občinstvo pred vplivi medijev ščiti skupnost:** sledile so številne študije »uporabe in nagrade« (Uses and gratification studies), iz katerih so sklepali, da je občinstvo pred prevelikim vplivom medijev zavarovano na račun močnih odnosov in nenehno navzočih vplivov skupnosti. Teoretik Katz je, denimo, zagovarjal stališče, da tudi najbolj vplivne medijske novice ne morejo vplivati na posameznika, če ne sodijo v njegov kontekst oziroma če jih ta ne bo mogel nekako uporabiti. Posledično sta teoretika Katz in Lazarsfeld razvila model dvostopenjskega toka medijskih sporočil (Gunter 2000: 15). Po njem medijska sporočila do ljudi samo navidezno prihajajo neposredno, v resnici pa jih sprejemamo skozi naše družbene odnose in skozi mnenja mnenjskih voditeljev (Underwood 2003).
- **Mediji so neškodljivi odsev družbenega konsenza in krepijo pluralizem:** »dokazana« nizka učinkovitost medijev je pripadnike ameriške šole vodila do prepričanja, da mediji v bistvu širijo in krepijo tista sporočila, katerih vrednote oziroma norme so že del splošno sprejetega normativnega konsenza v družbi. Ker so normativni konsenz dojemali kot pozitivno stvar, so tudi medije in njihove učinke označili kot pozitivne in nenevarne. Mediji naj bi torej kljub svoji odprtosti za vplive trga delovali v prid družbe, saj krepijo osrednji vrednostni sistem, ki družbo drži skupaj, s čimer podpirajo tudi pluralizem.

Pluralistične družbe, kakršna naj bi bila ameriška, naj bi tako temeljile na konsenzu različnih norm oziroma vrednot. Toda kljub temu teoretiki niso odgovorili na zelo pomembna vprašanja o tem, katere so te vrednote, kako nastanejo, in ne nazadnje niso pojasnili niti tega, kako je v diferencirani moderni industrijski kapitalistični družbi do konsenza glede osrednjega vrednostnega sistema sploh prišlo, opozarja Hall. Vrednostni konsenz so torej zgolj predvidevali. Ideja o pluralizmu je kljub temu sčasoma postala najbolj opevan model organiziranosti družb, postala je tako rekoč globalna ideologija, močno podprta s strani socioloških ved (Hall 1982: 60).

- V tem času se je rodila tudi zamisel o koncu ideologije, eden izmed glavnih nosilcev je bil tudi teoretik Daniel Bell. V duhu časa je poudaril, da je pluralizem poskrbel za izginotje klasičnega problema prevladujoče ideologije, saj so se množične družbe po novem soočale s konflikti različnih interesov in vrednot, ki pa jih je bilo mogoče rešiti znotraj okvirov in pravil pluralističnega konsenza (Bell 1965: 404). To je bilo mogoče samo zaradi določenih sprememb v družbi, ki jih navaja Seymour Lipset, še eden zagovornikov teorije o pluralizmu in koncu ideologije: »Temeljne politične probleme industrijske revolucije smo razrešili: delavci so dosegli gospodarske in politične pravice, pripadniki konservativizma so se sprijaznili s socialno državo, demokratični levičarji so spoznali, da povečevanje moči države bolj ogroža svobodo kot doprinese k reševanju težav v gospodarstvu« (Lipset v Hall 1982: 60).

3.4.3 Kritična paradigma

Ob koncu behavioristično-empirično usmerjene paradigme sta se, kot navaja Hall, zgodila dva večja preloma, ki ste pripeljala do tretjega, bolj kritičnega obdobja obravnave medijev:

- Prvi prelom: **spoznanje, da je družbeni konsenz družbeni konstrukt.**

Teoretik Robert Merton, ki je preučeval tako imenovane odklonske družbene skupine (ki po definiciji niso bile del osrednjega družbenega konsenza), je ugotovil, da razlike med odklonskimi in konsenznimi družbenimi tvorbami niso nekaj naravnega, pač pa so družbeno pogojene in da se odnosi družbene in kulturne moči oblikujejo na podlagi odnosov med tistimi, ki so del normativnega konsenza, in tistimi, ki to niso. Pripadniki odklonskih kultur in družbenih skupin so se zato morali soočati z družbenimi sankcijami

in moralno cenzuro, kar je vodilo do še večjega poenotenja pripadnikov osrednje prevladujoče kulture. Zato se je med teoretiki kmalu pojavilo vprašanje, kdo ima moč določati koga in v čigavem oziroma kakšnem interesu? S tem so načeli vprašanje družbenega nadzora in njegove vloge pri vzdrževanju družbenega reda in prevlade ter vprašanje, ali je družbeni konsenz res spontano vzniknil ali je v resnici nastal kot izid zapletenih postopkov družbene konstrukcije in legitimacije (Hall 1982: 62–63).

- Drugi prelom: **resničnost je zgolj konstrukt.**

Spoznanje, da je družbeni konsenz odvisen od tega, kako predstavnikom določene okolnosti predstavimo, je vrglo senco dvoma na dotedanjo domnevo, da so mediji zgolj odsev resničnosti. Resničnost potemtakem ni več sestavljena iz dejstev, pač pa je zgolj izid določenega načina konstrukcije. Mediji so torej resničnost na novo določali in poustvarjali. »Gre torej za reprezentacijo resničnosti, ki pa je povsem drug pojav v primerjavi z odsevanjem. Predpostavlja namreč aktivno udejstvovanje – izbiro, predstavitev, oblikovanje in zgraditev in ne zgolj posredovanje že obstoječega pomena, temveč bolj aktivni način delovanja v smislu proizvodnje pomenov« (Hall 1982: 64).

Proizvodnjo pomenov so sčasoma poimenovali v »postopek označevanja«, mediji pa so s tem postali zastopniki označevanja oziroma pomenjanja. S tem se je odprl povsem nov način razumevanja simboličnih postopkov, med drugimi tudi vsebinske analize medijev, zato so medijska sporočila po novem začeli analizirati povsem drugače – iz zornega kota ideološke sestave sporočila (Hall 1982: 64).

Omenjena spoznanja so v sedemdesetih letih preteklega stoletja botrovala rojstvu novega, kulturno-kritičnega pojmovanja medijev. Pripadniki te paradigme izhajajo iz kulturnih študij ter literarne in filmske kritike (Fiske, Hartley, Newcomb), nekaj jih je tudi sociologov (Schudson, Gitlin). Slednji so se pri preučevanju množičnih medijev naslonili na evropsko teoretično tradicijo, na politične teorije Marxa, Althusserja in Gramscija, na kulturne študije teoretikov, kot so Habermas, Raymond Williams in Stuart Hall, in nenazadnje tudi na psihoanalitične teorije (Gunter 2000: 18).

Teoretično se je premik iz pluralistično-behaviorističnega pogleda na medije v kritičnega spremenil tako, da so enorazsežnostne teoretične modele o delovanju medijev in moči zamenjali dve- ali trirazsežnostni. Teoretiki tako niso več izhajali zgolj iz predpostavke, da

mediji delujejo v smislu prenosa sporočila oziroma določenega navodila od A k B, kako naj slednji ravna, temveč so v zvezi z delovanjem medijev začeli graditi celoten ideološki milje (Bachrach in Baratz v Hall 1982: 64).

V okviru kulturno-kritične paradigme se je pojavilo ključno vprašanje: **Kako deluje ideologija in kakšen je njen ustroj?**

S tem vprašanjem so se ukvarjale teorije, ki jih je zanimal lingvistični in simbolični značaj ideoloških govoric. Osredotočale so se na analizo medijskih besedil, in sicer s pomočjo literarne in semiotične analize besedil. Temelji te analize izhajajo iz marksistično-strukturalističnega pristopa, ki je idejo o širokem spektru uporabe semiotike razvil najdlje. Strukturalisti so se torej posvetili vprašanju označevanja in pri tem izhajali iz prepričanja, da stvari same po sebi ne nosijo pomenov, ki bi jih nato s sporazumevanjem le posredovali. Namesto tega je pomen družbena tvorba, treba je torej narediti, da svet pomeni, in sicer s sredstvi jezika in simbolizacijo. Ta pristop je torej odpravil dotedanje razumevanje jezika, po kateri so vsebino besedil analizirali tako, da so pomen določene besede ali povedi privzeli po tem, kakšen pomen je nosila v resničnem svetu. Po novem pa so jezik razumevali kot posrednik, znotraj katerega se oblikujejo različni pomeni (Underwood 2003).

To je spremenilo pogled tudi na načine delovanja medijev, ki so jih do tedaj preučevali zgolj v tehničnem smislu – zanimal jih je le potek izbire, izločanja in urejanja medijskih vsebin, vgradnja vsebine v zgodbo, uporaba posebnih pripovednih načinov, uporaba verbalnih in neverbalnih diskurzov v medijih, ki se nanašajo na skupni smisel itd. Toda s stališča zagovornikov teze o označevanju takšen pogled ni bil dovolj, saj je tovrstna analiza obravnavala enkratne medijske pojave, njih pa je zanimala posplošitev. Poseben položaj medijev izvira prav iz načinov organizacije družbenega delovanja, s pomočjo katerega proizvajajo pomene. Da bi proizvedli neki pomen namesto nekega drugega, se morajo v proizvodnem postopku odločiti za uporabo določenih sredstev (selekcija) in kako jih bodo med seboj organizacijsko povezali (kombinacija). Strukturalni lingvisti, kakršna sta bila de Saussure in Jakobson, sta že pred tem selekcijo in kombinacijo določila kot dve najpomembnejši metodi pri proizvajanju smisla ali pomena (Hall 1982: 65–68).

Postopek označevanja oziroma dodeljevanja pomena, ki temelji na selekciji in kombinaciji sredstev pomena, ne more delovati nevtrarno, saj je za njegovo izvedbo ključna opredelitev,

poleg tega ima učinke v resničnosti. Ugotovimo lahko, da je ideologija znotraj tega koncepta razumevanja v dodeljevanju pomena ne samo postala stvarna sila, ki učinkuje na resničnost, pač pa je postala tudi bojišče za med seboj tekmujoče se opredelitve resničnosti. To pa posledično pomeni, da na ideologijo ne smemo več gledati kot na odvisno spremenljivko, torej neke vrste odsev že pred tem pomensko določene resničnosti. Prav tako njeni učinki niso vnaprej predvidljivi. Odvisni so od ravnotežja med silami v določenih zgodovinskih okoliščinah oziroma, kot pravi Hall, od politike označevanja (Hall 1982: 70).

S tem je postalo očitno tudi to, da se vsi pomeni ne uveljavijo, zato prihaja pri uveljavljanju določenega pomena do odpiranja drugih konkurenčnih pomenov. Temu je sledilo pomembno vprašanje o tem, kako tovrstno privilegiranje nekega pomena doseči.

Levi-Strausovi modeli spremenljive lingvistike kažejo na to, da dejanje označevanja ni odvisno od notranjega pomena posameznega izraza, pač pa od razlik med vsemi izrazi v komunikacijskem sistemu. Šele skozi te odnose razlik lahko jezikovni sistem obstoji oziroma ohrani pomensko enakost med svojim notranjim sestavom (označevalci) in sistemom stvari in pojavov, na katere se označevalci nanašajo (označenci). Naravne povezave med označevalcem in označencem torej ni, zato je vse odvisno od pravil uporabe jezika. Zato velja, da (v duhu kantovske ali neokantovske filozofske tradicije) v resnici nič ne obstaja zunaj jezika oziroma da čeprav svet obstaja tudi zunaj jezika, ima svet za nas neki smisel samo, če ga osvojimo jezikovno (Levi-Strauss 2001: 31).

Tisto, kar označuje, ni torej nič drugega kot položaj določenega izraza znotraj celote. Vsak položaj zaznamuje določena razlika do položajev drugih elementov v celoti. Levi-Strauss je tej ugotovitvi dodal še strukturalistični poudarek – ni določen način izražanja govorca tisti, ki (preiskovalcu) priskrbi predmet analize, pač pa metodična razvrstitev prvin, s katero proizvajamo in poudarimo te izraze (glej Levi-Strauss 2001: 33). Ta preskok od vsebine k zgradbi oziroma od konkretnega pomena na abstraktno raven kodov je zelo značilen za kritični pristop, ugotavlja Hall. Posledično je nastal nov koncept ideologije oziroma vsaj nov koncept o tem, kako ideologija deluje. To odlično opiše Veron:

»Če so ideologije sestavi, [...] potem niso podobe, niti niso koncepti (lahko trdimo, da niso vsebine), ampak so niz pravil, ki določajo organiziranost in delovanje podob in konceptov [...] Ideologija je sistem kodiranja resničnosti, ne pa tog sklop kodiranih sporočil [...] ideologija je zato neodvisna od zavesti ali namere svojega stvaritelja: slednji se lahko sicer svojih stališč

glede družbenih ureditev zaveda, ne more pa se zavedati pogojev za ustvarjanje pomena (pravil in vrst kodificiranja), ki omogočajo izražanje teh stališč. Iz te perspektive lahko potem takem ideologijo opredelimo kot sistem pomenoslovnih pravil za ustvarjanje sporočil, [...] je torej ena izmed več ravni organiziranja sporočil glede na njihove pomenske lastnosti« (Veron v Hall 1982: 71).

Gledano iz te perspektive so torej družbeni načini metodičnega razporejanja prvin ideološki. Posamičen sporočanski obrazec je torej ideološki ne zato, ker bi njegova vsebina izražala (zavestno) pristranskost, temveč zato, ker je bil ustvarjen s pomočjo omejene ideološke matrike in »vsebuje« pristranskost že v osnovi svoje biti. Tako kot se pripovedovalec mitoloških zgodb ne zaveda osnovnih sestavin, iz katerih je njegova različica mita sestavljena, se tudi mediji navadno ne zavedajo vseh okvirov ali meril, ki so jih privzeli pri poustvarjanju ideoloških vsebin družbe, ki ji pripadajo. Tako kot ljudje govorijo svoj materni jezik, a le redki med njimi znajo tvorjenje jezika tudi sistemsko opisati, strukturalisti trdijo, da so posamezna govorna dejanja sicer res enkratni pojavi, toda jezikovni sistem (pravila, prvine, merila razvrščanja) je v resnici družbeni sistem, zato so govorci v bistvu nezavedno govorjeni s strani jezika, ko ga govorijo. Povedano na splošno – vsaka oblika komunikacije je ideološka.

Hall opozarja, da je ta koncept razumevanja ideologije brez upoštevanja zgodovinskega vidika nepopoln. Jezik in nabor vsebin, iz katerih ustvarjamo pomene, nista le nezgodovinski sistem pravil, njuna ideološkost je prav v njuni zgodovinskosti. Globoko segajočo zgradbo določene izjave je treba razumeti v povezavi z mrežo preteklih diskurzov, ki so se skozi čas povezali in ki zdaj tvorijo zbiralnik tem, domnev in strukturnih izhodišč, iz katerih nastaja današnje sporazumevanje (Hall 1982: 72):

Gramsci je nabor vsebin, iz katerih jemljejo svojo snov tradicionalne ideje, poimenoval »zdrav razum«: »Vsak filozofski tok zapusti za seboj neke vrste usedlino 'zdravega razuma', ki je zaznamek učinkovanja tega toka skozi zgodovino. Zdrav razum pa ni nekaj togega, temveč se nenehno spreminja, se bogati z novimi znanstvenimi idejami in filozofskimi mnenji, ki so del vsakdana [...] Zdrav razum ustvarja ljudske običaje prihodnosti« (Gramsci 1974: 450).

Strukturalistično preučevanje mitov je pokazalo, da obstaja jasno razpoznavna logika poteka, kako s prvinami nekkih vsebin podati zgodbe ali ugotovitve o svetu. Po Levi-

Straussu je ta »logika razporejanja« tista, ki daje pomen, in ne vsebina zgodbe sama po sebi (Levi-Strauss 2001:27). Gre za neke vrste globinsko zgradbo zgodbe, na podlagi katere postaneta zgodba ali ugotovitev ideološko urejena na način, da delujeta smiselno, čeprav se te zgradbe navadno ne zavedata ne tvorec konkretne zgodbe ne občinstvo. Gre torej za neke vrste ustaljeni način gradnje diskurza, ki daje samemu diskurzu moč, da občinstvu deluje pristno, torej »zdravorazumsko« ne glede na to, o čem govori njegova vsebina. Omenjena zgradba ima korenine v preteklih diskurzih, torej v zgodovini določene družbe, v kateri so se določene vrste diskurzov obdržale kot verodostojne in vredne zaupanja, medtem ko so nekateri drugi diskurzi zamrli. To, kar jemljemo kot resnično, je tisto, kar na nas deluje verodostojno. Novi, problematični dogodki ali pojavi, ki bi lahko ogrozili naše umevanje o tem, kakšen je svet, bi lahko potemtakem razložili s pomočjo takšne sporočanje zgradbe, ki jo sicer uporabljamo v sporočanju o vsakdanjih resnicah in o pojavih, ki jih jemljemo za same po sebi umevne. Prav zato je Althusser trdil, da se ideologija, v nasprotju z znanostjo, nenehno giblje v zaprtem krogu, znotraj katerega ne proizvajajo (novega) vedenja in znanja, temveč le vedno novo prepoznavanje stvari in pojavov, ki jih že poznamo. To počne s tem, ko morebiti vprašljive pojave predstavlja in jemlje kot že uveljavljena dejstva (Althusser 2000: 114).

3.4.3.1 Resničnost(nost) in ideološkost novinarskega diskurza

Čeprav so mediji strokovno-etično zavezani k objektivnosti, to ne pomeni, da mediji zgolj preprosto preslikavajo resničnost okoli nas kot neke vrste ogledalo. Novinarski diskurz je vpet v resničnost na dvojen način:

- najprej kot njen del, torej v ontološkem smislu, da obstaja oziroma da je v resničnosti,
- nato kot interpret resničnosti, saj mediji nikoli ne morejo povzeti vsega dogajanja (Košir 1988: 11).

Objektivnost novinarskega sporočanja torej ne more pomeniti, da mediji delujejo kot ogledalo resničnosti, kajti če bi bilo to res, bi se resnično zgodilo samo to, o čemer so poročali mediji, opozarja Koširjeva. Namesto tega velja, da so »proizvodi medijev novice, ne resnice,« (Mc Comb v Košir 1988: 11). Te pa nastanejo na podlagi izbire dogodka, o katerem poročamo, jezikovne predstavitve sporočila in odnosa novinarskega sporočila do stvarnosti. »Novinarstvo išče potrditev v tem, kar je mogoče videti, vendar je treba razumeti, da to, kar s

temi postopki dokazuje, ni resnica dejanskega obstoja, temveč verjetnost diskurzivne vizije« (Hartley 2004: 182).

Gre za to, da je temeljna ideologija novinarstva posnemanje resnice, resničnostnosti ali z besedami Hartleyja – ideologija avtentičnosti (Hartley 2004: 185).

Sklenemo torej lahko, da je novinarstvo popačeno, saj je njegovo sklicevanje na resnico v nasprotju z njegovo zmožnostjo posredovanja resnice. Hartley pri tem opozarja, da novinarstvo vsebuje nekatera temeljna protislovja, kot so:

- ponarejanje   proti   resnici
- fiksijska oblika   proti   faktični vsebini
- scenarij   proti   dogodku
- pripovedovanje   proti   informiranju
- čustvena reakcija   proti   nepristranskemu zapisu
- nesmiselne slike   proti   interpretaciji, ki jo podaja glas v offu
- naključni dogodki   proti   koherentnim zgodbam
- poročila o neredu   proti   vizualiziranemu delu
- slika   proti   zvoku.

Pri tem Hartley opozarja, da je najočitnejša značilnost novinarstva prav to, da omenjena nasprotja drži v napetosti in da vlaga precejšnjo profesionalno spretnost v vzdrževanju meje med obema stranema. Zato je poskus, da bi se odločili za eno ali za drugo stran, kritikova samoprevara, še opozarja Hartley. Gre namreč za tradicijo novinarskega dela, ki »znanstvene postopke« in »dokazno gradivo« uporablja v »semiotičnem boju, [...] v katerem resnica postane tekstualni produkt fikcije, 'teater' in imitacija« (Hartley 2004: 186).

Novinarstvo temelji torej na dveh postavkah, ki ju združuje:

- Na eni strani novinarstvo temelji (zgodovinsko gledano) na prepričanju, da je resnica dosegljiva (Hartley (2004: 186) imenuje to ideologija očividca) in da objektivnost obstaja (korespondenčna teorija resnice), da se jo da zajeti z znanstvenimi metodami.
  - o Po tej teoriji naj bi bila resnica skladna z zunanjimi dejstvi, preverljiva, univerzalna in jo je mogoče reproducirati (Patterson in Wilkins v Erjavec in

Poler Kovačič 2007: 137). Objektivnost pa po tej teoriji predpostavlja ujemanje med simbolom (denimo novinarskim besedilom) in stvarnostjo.

- Na drugi strani temelji na (novejšem) prepričanju, da resnica ni dosegljiva – ta miselnost se je oblikovala v 60. letih prejšnjega stoletja.

To tenzijo, o kateri govori Hartley, omenja tudi Koširjeva, ko pravi: »Ravno zato, ker ni objektivnega sporočanja, smo postavili normo objektivnosti kot ideal, h kateremu mediji stremijo, a se mu nikoli ne približajo. Za novinarsko delovanje je torej najpomembnejša ideološka interpretacija,« zaključuje Koširjeva (1988: 12–13).

3.4.4 Vloga medijev v postmodernizmu in po njem

Industrijska družba zahodnega sveta se je razvila v postindustrijsko oziroma informacijsko družbo, ki ni več usmerjena v materialno proizvodnjo, pač pa v proizvodnjo informacij v smislu medijske, glasbene, modne, umetnostne industrije. V informacijski družbi klasični proizvodni sektor izumira, opozarja teoretičarka Angela McRobbie, namesto tega se mladi zatekajo v drugi sektor – samozaposlenih stilistov, modnih in drugačnih svetovalcev, DJ-ev, skladateljev ... Bistvenih razlik med kulturnim in družbenim prostorom zato ni več, prav tako ne med kulturnim in gospodarskim področjem, saj se vse bolj povezujeta (McRobbie v Underwood 2003).

Hkrati so mediji preplavili naš vsakdan bolj kot kdaj koli, s pojavom interneta so se pojavile nove oblike interaktivnega komuniciranja (intertekstualnost, elektronski mediji, možnost komentiranja novic, blogi ...) – razlike med resničnim in neresničnim so postale zabrisane ali, kot opozarja Baudrillard – živimo v hiperresničnem svetu, v katerem ni več mogoče razločiti med označevalcem in označencem. Mediji posledično ne proizvajajo nobenih pomenov, ki bi jih morali odkriti izza njihovih očitnih sporočil – avtentične resničnosti ni več, vse je samo neskončna igra označevalcev, vse je samo diskurz sam na sebi, simulaker, neskončna semioza, pomen pa je implodiral sam vase. Zato niti ni več smiselno, da se še sprašujemo, do katere mere (medijska) reprezentacija popači resničnost, oziroma, povedano drugače – kritična analiza medijskih besedil znotraj postmodernističnega konteksta izgubi pomen (Underwood 2003).

V nasprotju z marksističnim pojmovanjem vloge medijev, ki so delovali kot manipulacijsko orodje v rokah vladajoče oblasti, so se v času postmodernizma razvili pluralistični modeli razumevanja medijev, ki so medije dojemali kot osvobodjene moči oziroma v kontekstu svobodne trgovine kot sfero čiste in enakopravne izmenjave dobrin (informacij) za denar. Zagovorniki tega pristopa izhajajo iz stališča, da mediji (na prostem trgu) potemtakem predstavljajo različne vrste medijskih vsebin in proizvodov, če pa nekatere vrednote ali ideje v njih prevladujejo, je to samo zato, ker so splošno razširjene in priljubljene, saj so se na to mesto prebile skozi množico drugih enakopravnih idej na prostem trgu (Branston in Stafford 2003: 125).

Toda kljub temu nekateri popolnoma nedolžnemu pojmovanju medijev oporekajo: »Od razpada klasičnega načina spoznavanja vse do teze o simulaciji in imploziji, od razdrobitve pomenov do teze o koncu pomenov je prenel preskok, ki zasenči načine, s katerimi še vedno zmoremo in moramo oblikovati naš svet, ne na način odslikovanja resničnosti, pač pa s pomočjo teoretične in kritične analize, ki poskuša razumeti bistvene družbene odnose in dekodirati njihovo ideološko učinkovanje« (Kellner in Best v Underwood 2003).

Tudi Branston in Stafford ugotavljata, da v medijih resnično kroži veliko različnih idej, toda da bi razumeli, zakaj se nekatere ideje gibljejo v medijih bistveno pogosteje ali bolj svobodno kot nekatere druge, moramo še vedno upoštevati vlogo moči in prevlade. Klasična kritična (marksistična) analiza torej še ni mrtva, le osnova, iz katere izhaja, je postala bolj razdelana. Medijske študije ne uporabljajo več marksističnega modela, ki izhaja iz razrednega boja oziroma iz ene prevladujoče ideologije, ki jo zastopajo mediji, in enega sklopa nasprotnih idej nasprotnega družbenega razreda. Namesto tega živimo po teoretiku Tomphsonu v času zapletenih odnosov med različnimi vrstami oblasti: ekonomske, politične, prisilne (vojaške) in simbolične oblasti (med slednje prišteva vsa informacijsko-komunikacijska sredstva, kot so vera, šolstvo in mediji). Medijske študije se torej zdaj posvečajo preučevanju idej bolj ali manj vplivnih ideologij, povezanih z narodno in versko pripadnostjo, spolno usmerjenostjo itd. Tovrstnemu pristopu pravimo kritični pluralizem, osredotoča pa se predvsem na bolj pluralistično analizo družbenih diskurzov skozi upoštevanje in obravnavo živih kultur (s poudarkom na različnih kulturnih praksah, ritualih in drugih kulturnih pojavih). Če povzamemo – stari marksistični model je zamenjalo razmišljanje o neenakosti, vplivu in moči ter o načinih kroženja in spreminjanja prevladujočih domnev (Branston in Stafford, 2003: 125–132).

4. Teoretični nastavki za analizo medijskih besedil

4.1 Diskurz splošno

Erjavčeva in Poler Kovačičeva (2007: 17) ločita dva glavna pomena za izraz diskurz v družbenih vedah:

- Diskurz kot splošen pomen za jezik (tudi za vizualne podobe) kot element družbenega življenja, ki je značilno povezan z drugimi elementi.
- Diskurz kot bolj določen pomen oziroma kot določen način reprezentacije in razumevanja sveta in izražanja o njem, ki vključuje omejeno število izjav in besed.

Pri diskurzu gre za proizvodnjo vednosti prek jezika. Toda ker vse družbene prakse povzročijo pomen, pomeni pa oblikujejo naše ravnanje – naše obnašanje – in nanjo vplivajo, imajo vse prakse diskurziven značaj (Hall 2004: 65), saj organizirajo načine, s pomočjo katerih na neki fenomen mislimo, in načine, s katerimi se z njimi ukvarjamo. To pa jih dela ideološke.

KDA dojema diskurz kot obliko družbene prakse, saj diskurzi organizirajo načine, s pomočjo katerih na nek fenomen mislimo, in načine, s katerimi se z njimi ukvarjamo. Diskurz kot družbena praksa pa vsebuje dialektični ali dvosmerni odnos, kar pomeni, da na diskurzivni dogodek na eni strani vplivajo razmere, ustanove in družbene strukture, hkrati pa diskurz vpliva tudi nanje (Fairclough in Wodak 1997: 258).

Vpletenost diskurza v družbo je po van Dijk zapletena in poteka na več ravneh (van Dijk 1997: 6–7):

- a.) Na ravni dejanja: diskurz lahko razumemo tudi kot dejanje, saj je vsaka oblika družbene komunikacije praktični, družbeni in kulturni fenomen, oziroma namensko, nadzorovano in smiselno dejanje, ki ima v resničnosti tudi določene posledice (van Dijk 1997: 2 in 8).

- b.) Na ravni konteksta: diskurz vključuje tudi določen kontekst, znotraj katerega se oblikuje.
- c.) Na ravni moči: če želimo razumeti osnovne funkcije diskurzov v družbi, si moramo pridobiti vpogled v naravo moči. Moč lahko razumemo s pomočjo nadzora – močni smo takrat, kadar vplivamo na druge in nadzorujemo njihovo vedenje. Gre torej za to, da lahko določene družbene skupine prisilimo v določene diskurzivne prakse s pomočjo določenih diskurzivnih praks.
- d.) Na ravni ideologije: ideologije nadzorujejo, kako uporabniki jezika sodelujejo v diskurzu kot člani (prevladujočih oziroma med seboj tekmovalnih) družbenih skupin, hkrati pa diskurz potrebujemo za vnovično proizvodnjo ideologije kake družbene skupine.

Diskurzi kot prakse tako niso sestavljeni le iz jezika (besedil ali besed), ampak so širše vključeni v družbo – sestavljajo jih institucionalne in organizacijske prakse, se pravi diskurzivne prakse. Novinarski diskurz tako ne vključuje le diskurza v ožjem pomenu oziroma besedila novinarskih člankov dnevnega časopisa, temveč tudi vsakdanjo postavitev prioriteten novinarskih tem, filozofijo novinarske prakse, načine novinarskega vedenja na terenu in v pisarni, načine novinarskega komuniciranja na novinarskih konferencah in v oddajah ipd. Diskurzi so zmes materialnih praks in oblik jezika in znanja, pri čemer drug drugega podpirajo v nepretrganem krogu (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 18).

Diskurzi so sestavljeni iz (in iz njih tudi ustvarjajo) diskurzivnih formacij, se pravi iz skupin med seboj povezanih trditev o subjektu, ki določajo pomen, značilnosti in odnos do drugih diskurzivnih formacij. Na primer koncept o »hudobnih teroristih« je tesno povezan s številnimi povezanimi trditvami, ki jih/ga opredeljujejo. V terorističnem diskurzu je diskurzivna konstrukcija »hudobnih teroristov« povezana z drugo konstrukcijo »dobrih in nedolžnih Američanov« (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 18).

4.1.1 Diskurz in ideologija

»Diskurzi so sistematično organizirani sklopi trditev, ki dajejo izraz pomenom in vrednotam institucij. Diskurzi določajo, opisujejo in razmejujejo to, kar je mogoče povedati, od tistega, česar ni mogoče povedati (in širše – določajo, opisujejo in razmejujejo to, kar je mogoče storiti, od tistega, česar ni mogoče storiti), pri čemer izhajajo iz institucionalnih stremljenj.

Diskurz tako proizvede sklop možnih izjav (dejanj) o določenem področju, jih organizira in strukturira na tak način, da potem vemo, na kakšen način se o določeni temi, stvari ali pojavu lahko pogovarjamo. S tem diskurz poskrbi za opise, pravila, dovoljenja in prepovedi za skupinska družbena ali posameznikova dejanja« (Fowler 1991: 42).

Diskurzi so neločljivo povezani z interesi družbeno močnih posameznikov in skupin oziroma z odnosi moči ter socialnimi, ekonomskimi in družbenoekonomskimi razmerami, saj določajo, kdo je pooblaščen za izrekanje sodb ali mnenj o določenem pojavu. Zato nas diskurzi v odnosu do drugih družbenih akterjev določajo kot družbene subjekte. Ponujajo nam okvire odnosov med posamezniki ter med njimi in ustanovami. S temi okviri predpostavljamo določene »resnice« oziroma predstave o tem, kakšen je »normalen« odnos med različnimi družbenimi vlogami, kdo ima v tem odnosu katera pooblastila in kakšna so pravila vedenja ter kodi sporazumevanja. Številni kodi veljajo sicer za samoumevne, a to ne pomeni, da so stabilni, saj velja, da so edina stalnica diskurzov nenehne spremembe, četudi gre za počasne in prikrite (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 17).

Podobno kot diskurz »uvede« določene načine, na katere lahko o temi govorimo, ter opredeli sprejemljiv in razumljiv način, na katerega govorimo, pišemo in se obnašamo, pa po definiciji tudi »izloči« in omeji drugačne načine govorjenja in obnašanja v zvezi z določeno temo ter načine konstruiranja vednosti o njej (Hall 2004: 65). Diskurzi so torej tako vključevalni kot izključevalni, saj določajo, kaj se v nekem družbenem odnosu ali situaciji sme reči ali narediti, kakor tudi, česa se ne sme (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 17).

Tako imajo diskurzivne prakse lahko pomembne ideološke posledice, saj lahko pomagajo pri proizvodnji in poustvarjanju neenakih odnosov moči med, denimo, družbenimi razredi, spoli ter etničnimi in kulturnimi večinami ter manjšinami, in sicer s tem, kako reprezentirajo stvari in določajo ljudi. Diskurz je tako lahko, denimo, rasističen, seksističen ali pa poskuša prikazati nekatere predpostavke (najpogosteje napačne) o kakšnih vidikih družbenega življenja kot zdravorazumske (Fairclough in Wodak 1997: 258).

Diskurzi kot družbene prakse in ideologije kot mentalni procesi so torej nerazdružljivo povezani, saj se ideologije uresničujejo prek diskurzov in v njih. Kot opozarjata Erjavčeva in Poler Kovačičeva, ideologija ne obstaja izolirano, neodvisno, ampak v artikulaciji različnih prvin v verigo pomenov (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 24). Podobno pravi tudi van Dijk, ki

poudarja, da poteka ideološka socializacija v glavnem prek diskurzov. Diskurz v ožjem smislu kot komunikacijska praksa pa ima v tem pogledu še posebno pomembno vlogo pri reprodukciji ideologij, opozarja van Dijk, saj družbenim akterjem omogoča neposredno izražanje abstraktnih in konkretnih ideoloških prepričanj in mnenj (van Dijk 1998: 192–193).

4.2 Nastavki za analizo diskurzivnih praks

Pri analizi diskurza kot diskurzivne prakse analiziramo povezavo med besedilom in družbeno prakso. To pomeni, da analiza vključuje proces izdelave, distribucije in interpretacije, ki temelji na vzajemnem odnosu med viri, ki jih morajo udeleženci procesa ponotranjiti ter vnesti v ustvarjanje besedila in v samo besedilo, kar je v njem naposled vidno kot »sled« procesa proizvodnje ali kot »vodilo« procesa interpretacije (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 45). Pri tovrstni analizi analiziramo tudi interdiskurzivnost, kar po Faircloughu pomeni analizo vključitve različnih besedil v medijsko besedilo (po vrsti diskurza, stilu, iz katerega izhaja ...) oziroma analizo intertekstualnosti. Šele na tej ravni lahko govorimo o diskurzivni analizi (Fairclough 2001: 124).

Diskurzivna analiza vključuje torej analizo besedila v povezavi z družbenimi pogoji proizvodnje in potrošnje, kar Richardson ponazori z naslednjim modelom:

Slika 4.2.1: Richardsonov model diskurzivne mediacije 1

Vir: Richardson v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 46.

Richardsonov model razlaga, da je na vsaki točki diskurzivne mediacije (med producentom in besedilom ter besedilom in potrošnikom) diskurzivna praksa dvosmerna. Producent in način proizvodnje šifrirata pomen v besedilu, toda hkrati lahko besedilo (njegove konvencije) vpliva tudi na producenta, tako da usmerja način, kako so informacije zbrane in predstavljene –

določen žanr predpostavlja namreč določen postopek dela. Dvosmeren vpliv je tudi na ravni potrošnje: besedilo vpliva na bralčevo razumevanje oziroma na branje. Toda ob branju bralec besedilo tudi razšifrira na svoj način, saj bralec bere besedilo z določenim predznanjem, ki se lahko močno ali povsem razlikuje od predznanja producenta besedila (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 46).

- Zakaj ista besedila ali besede razumemo drugače:

Po konstruktivističnem pristopu pomen ne leži v samem predmetu ali pojavu ali v besedi, pomen konstruiramo s pomočjo sistema reprezentacije – torej tako, da določimo kod med našim konceptualnim in jezikovnim sistemom (Hall 2004: 43).

Povezavo med reprezentacijo, družbenimi praksami in diskurzom pojasni Fairclough (2001: 123): Reprezentacija je proces družbene konstrukcije praks. Semioza znotraj reprezentacij družbenih praks pa konstruira diskurze. Diskurzi so torej različne reprezentacije družbenega življenja.

Richard Dyer (v Hart 1991: 83–84) loči štiri dimenzije reprezentacije glede na to, kako se nanaša na resničnost:

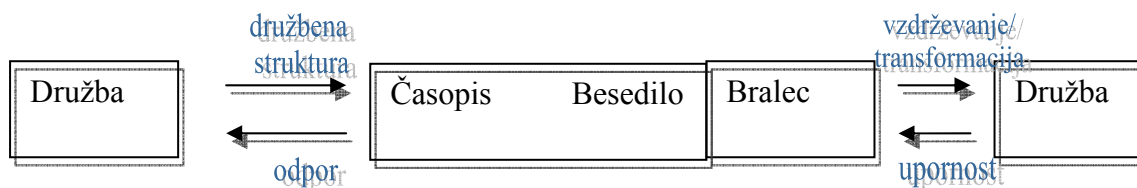
1. Selektivna reprezentacija resničnosti: nikoli ne moremo reprezentirati celotnega dogodka ali pojava, kakršen je.
2. Tipična reprezentacija resničnosti: tipična reprezentacija resničnosti: mediji pogosto uporabljajo stereotipe, s katerimi poenostavijo in skrajšajo reprezentacijo dogodka ali pojava.
3. Reprezentacija s strani nekoga, ki ima mnenje: se nanaša na vključevanje mnenj virov v besedilo (članek, ki vključuje sodbe ljudi, vključuje v bistvu reprezentacijo v reprezentaciji).
4. Reprezentacija s strani občinstva.

Ker je narava znaka arbitrarna, se pomeni besed spreminjajo, prav tako ni »pravega« pomena besede. Zato pri proizvodnji pomena bralec (s svojimi koncepti o svetu) ni nič manj pomemben od pisca (Hall 2004: 52–53). Hall zato opozarja, da so sporočila, ustvarjena s šifriranjem ali razšifriranjem, odvisna od deleža asimetrije med kodi vira in prejemnika. Nerazumevanje po

njegovem mnenju nastane zaradi pomanjkanja ravnotežja med obema stranema v dvokomunikacijski izmenjavi (Hall v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 47).

Analiza naslednje dimenzije diskurzivnega dogodka je analiza družbene prakse, ki povezuje različne ravni družbene organizacije: razmere, institucionalni kontekst, širši skupinski ali družbeni kontekst. Analiza družbene prakse kot analiza družbe skuša pojasniti ugotovitve besedilne analize na makro družbeni ravni. Na tej ravni se torej lahko vprašamo, kaj besedilo sporoča o družbi, v kateri je nastal, in kateri je namenjen? Analiza »notranjih« konceptualnih struktur besedila pa je lahko uporabna za ideološko analizo, če je umeščena v družbeno teorijo in če povezavo med idejami in družbeno prakso obravnavamo kot celoto. Na tej ravni diskurzivna analiza postane kritična diskurzivna analiza (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 47).

Slika 4.2.2: Richardsonov model diskurzivne medicije 2

Vir: Richardson v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 48.

Richardson (prav tam) opozarja, da je vsaka točka diskurzivne medicije (med družbo in diskurzom ter diskurzom in družbo) dialektičen odnos. Tako, denimo, družba in družbene formacije (zgodovinske, ekonomske, politične in ideološke značilnosti družbe) oblikujejo ogrodje, ki strukturira delovanje novinarjev. Toda hkrati so novinarji pri svojem delu avtonomni, obenem pa nasprotujejo družbenim praksam in jih s tem preoblikujejo.

4.3 Kritična diskurzivna analiza (KDA)

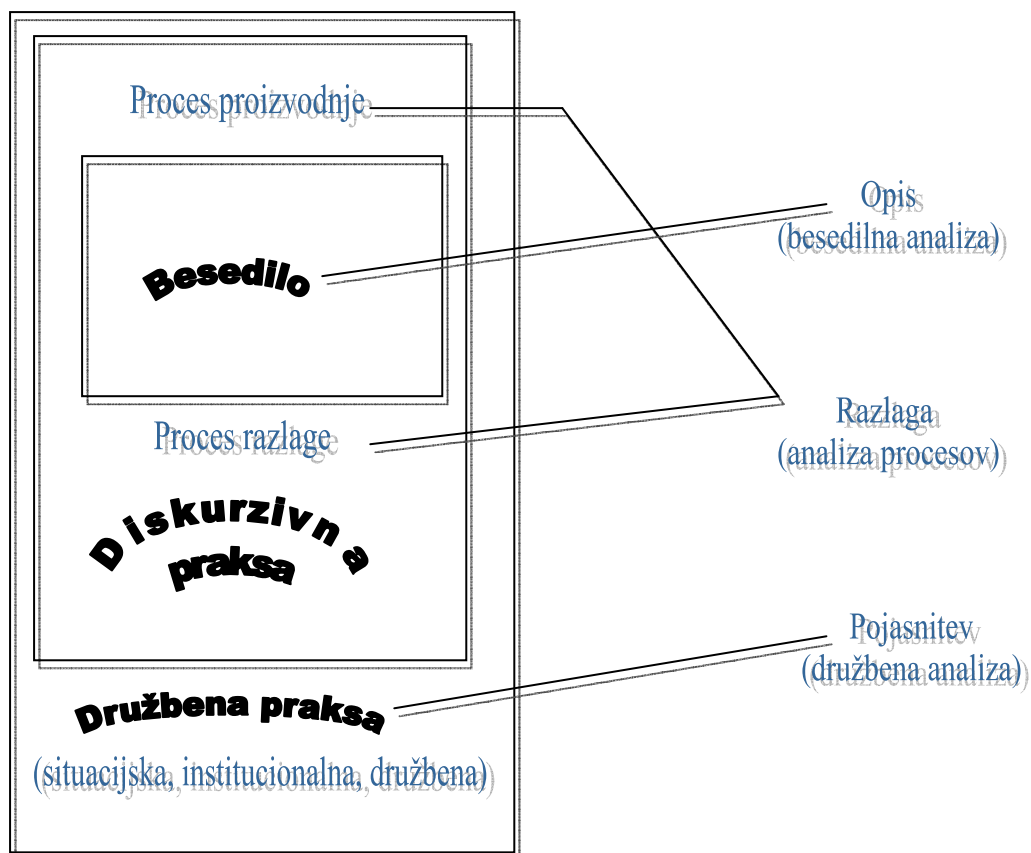
Pri obravnavi medijskih besedil bom uporabila kritično diskurzivno analizo (KDA), ki je tako teorija kot metoda. Za KDA sem se odločila, ker je interdisciplinarna, saj je zrasla iz številnih tradicij – francoske diskurzivne analize (Althusser, Foucault, Michel Pêcheux), (britanske) kritične lingvistike (Fowler, Kress, Hodge, Halliday), socialne semiotike (Kress, van Leeuwen), raziskave sociokulturnih sprememb in sprememb diskurzov (Norman Fairclough), sociokognitivnih študij (Teun van Dijk), diskurzivno-zgodovinske metode (Ruth Wodak), analiz branj (Utz Maas) in duisburške šole (Siegfried Jäger) (Fairclough in Wodak 1997: 262–268).

KDA vključuje tako vsebinsko kot jezikovno analizo besedil oziroma obravnava širša družboslovna vprašanja in ugotavlja, kako se družbene spremembe kažejo na ravni besedila in interaktivnih dogodkov (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 41).

KDA je za pričujoče diplomsko delo, ki se ukvarja z ideologijo časnika Dnevnik, še toliko pomembnejša, saj se že »v osnovi ukvarja z analizo nejasnih kot tudi jasno razvidnih strukturalnih odnosov nadvlade, diskriminacije, moči in nadzora, ki se kažejo v jeziku. [...] Posledično se kritična diskurzivna analiza ukvarja torej s tremi ključnimi koncepti: konceptom moči, konceptom zgodovinskosti in konceptom ideologije« (Wodak 2001: 2–3). KDA se pri tem naslanja na kritično lingvistiko, ki, kot pravi Fowler, preučuje nevidno ideologijo oziroma jezikovno strukturo v luči družbenega in zgodovinskega položaja besedila z namenom, da bi odkrila vzorce prepričanj in vrednot, ki so vkodirani v jeziku in ki jih navadno sprejemamo kot »naravne« (Fowler 1991: 67).

Ker popolne diskurzivne analize ne poznamo, tako van Dijk (2001: 99), tudi ni enotne metode KDA. Zato se je treba odločiti, katere diskurzivne strukture bomo preučevali. Sama sem se pri izbiri kategorij naslonila na osnovne kategorije diskurzivne analize po van Dijku in na izbiro dr. Karmen Erjavec in dr. Melite Poler Kovačič, ki sta v knjigi »Kritična diskurzivna analiza« na osnovi podrobnih preučevanj številnih avtorjev izbrali takšne korake KDA, ki so najbolj primerni za analizo medijskih besedil. Hkrati pa se bom ob tem naslonila na Wodakovo, ki je svojo metodo KDA razvila na podlagi analize političnih in diskriminatorskih diskurzov.

4.3.1 Dimenzije kritične diskurzivne analize

Vir: Fairclough v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 49.

4.4 Koncepti in orodja za jezikovno analizo po KDA

Analiza novinarskih prispevkov bo potekala o vrstnem redu, ki ga predlaga van Dijk, in sicer od makroravni razumevanja in razčlenitve besedila kot celote, sledila bo pomenska analiza posameznih povedi in besed, jezikovna analiza besedila na mikroravni in na koncu povzetek oziroma (re)konstrukcija ideologije besedila.

Tabela 4.4.1: Ravni diskurzivne analize

	Mikroraven	Makroraven	Stil	Retorika	Superstruktura
Fonologija	X		X	X	
Morfologija	X		X	X	
Skladnja	X	(X)	X	X	
Pomenoslovje	X	X		X	X
Pragmatika ²	X	X		X	X

Vir: van Dijk 1988: 29.

4.4.1 Makroraven – analiza besedila

4.4.1.1 Analiza oblike

Diskurz se ne nanaša le na vsebino, temveč tudi na obliko, ki je prav tako oblikuje pomen. Pri analizi oblike medijskih besedil bom upoštevala naslednje:

- na kateri strani oziroma kje na strani je besedilo objavljeno: ali gre za glavno temo ali postranski članek itd.,
- dolžino članka in velikost ter obliko oziroma barvo naslova,
- zanimalo me bo tudi, kateri novinarski zvrsti, vrsti in žanru pripada članek in kdo je njegov avtor (kateri urednik, novinar, kolumnist itd.).

4.4.1.1.1 Analiza novinarskega žanra, vrste in zvrsti

Temeljne novinarski pojmi po Košir (1988: 31–32):

ŽANR: Je tip novinarskega diskurza, za katerega je značilna določena tipična forma, v kateri je upovedena določena snov (predmet), ki je tipsko strukturirana in izražena z zanjo tipičnimi jezikovnimi sredstvi.

VRSTA: Žanri s skupnimi lastnostmi se združujejo v vrste.

ZVRST: Vrste, za katere je značilna skupna prevladujoča funkcija, združujemo v zvrsti.

Koširjeva to razdelitev podrobneje opredeli tako (Košir 1988: 63–65):

---

² Pragmatika se v najširšem smislu preučuje jezikovno komunikacijo znotraj njenega konteksta. Je veda o tem, kako jezik razumemo v odnosu do njegovih uporabnikov. Zato jo zanimajo različni pomeni (istih) jezikovnih pojavov (Blum-Kulka 1997: 38).

- Informativna zvrst obsega:
  - o vestičarska vrsta (njeni žanri obveščajo o dogodku: kratka ali razširjena vest, vest v nadaljevanju, naznanilo),
  - o poročevalska vrsta (njeni žanri obveščajo o dogajanju: običajno poročilo, komentatorsko poročilo, reportersko poročilo, nekrolog, prikaz),
  - o reportažna vrsta (njeni žanri obveščajo o stanju: klasična reportaža, reporterska zgodba, potopis),
  - o pogovorna vrsta (njeni žanri obveščajo o pogovoru: intervju, okrogla miza, izjava, anketa, dialogizirano poročilo).

- Interpretativna zvrst obsega:
  - o komentatorska vrsta (njeni žanri interpretirajo ozadje dogodka oziroma pojava: običajni komentar, uvodnik, glosa, kolumna),
  - o člankarska vrsta (njeni žanri interpretirajo razmerja pojava ali stanja: informativni članek, članek z naslovne strani)
  - o portretna vrsta (njeni žanri interpretirajo osebe: portret).

4.4.1.2 Analiza tem

Pri analizi medijskih besedil igra ključno vlogo tematska ureditev. Tema je v splošnem to, o čemer diskurz govori. Hkrati je tudi neke vrste povzetek oziroma glavno bistvo komunikacije (van Dijk 1988: 30).

Teme so navadno izrazi obsežnejših, tako imenovanih globalnih pomenov, ki jih ni mogoče neposredno zajeti, zato pa so prisotni v diskurzih. Tema je torej pomenska oziroma semantična makrostruktura oziroma to, o čemer besedilo govori na makroravni, v besedilih pa je navadno izražena v naslovju, povzetku, tematskih stavkih ali zaključkih (van Dijk 2001: 102).

4.4.1.2.1 Podmene in makropodmene

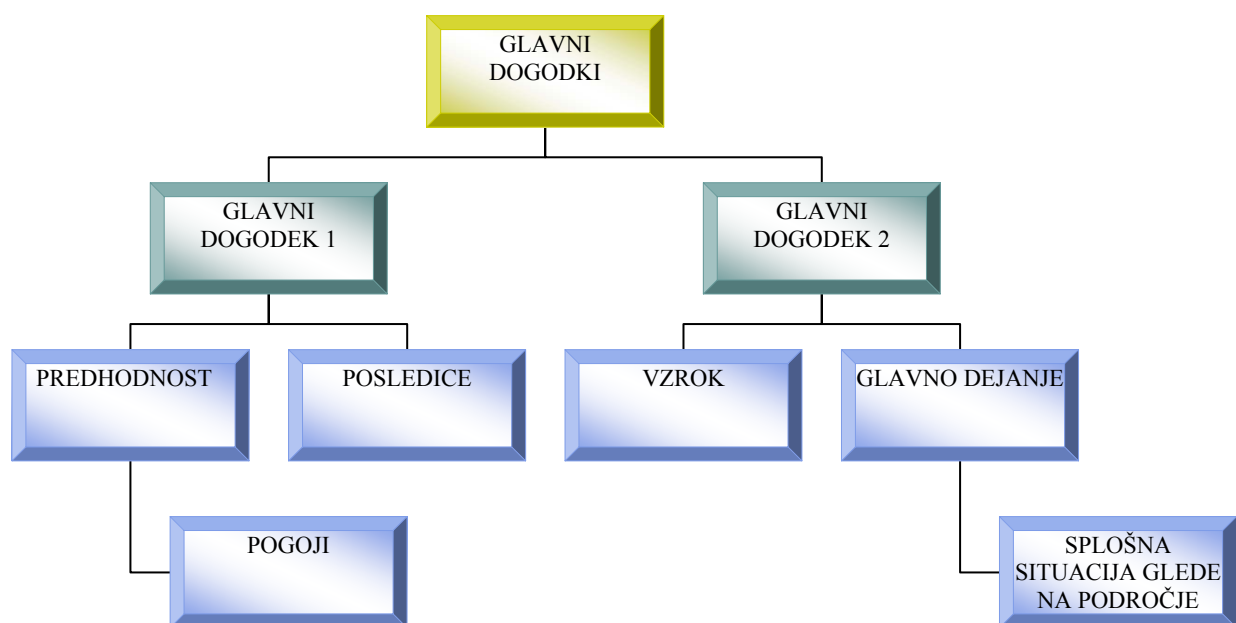
Van Dijk uvaja posebno pomensko kategorijo, imenovano podmene. V splošnem velja, da so podmene najmanjše neodvisne miselno-jezikovne pomenske enote, ki lahko veljajo za

pravilne ali napačne. Navadno jih izražamo skozi enostavčne povedi, denimo: »Marija je odvetnica.« ali »Sandra je včeraj odpustila zaposlenega«. Sestavljene povedi pa lahko vsebujejo več posamičnih ali sestavljenih podmen, denimo: »Sandra je odpustila zaposlenega, saj ni bil dovolj sposoben za delo.« Na primeru te povedi lahko ugotovimo, da niti »Sandra« niti »zaposleni« nista podmeni, saj o njiju ne moremo razpravljati v smislu pravilno/napačno. Za tovrstno analizo potrebujemo predikat oziroma povedek (»je odpustila«) in še eno ali več razlag, ki denotirajo³ stvari, osebe ali dogodke. Namesto da bi dejali, da so podmene resnične ali neresnične, bomo raje rekli, da podmene uporabljamo za to, da z njimi denotiramo pojave (van Dijk 1988: 31).

Podmene se združujejo v urejene nize, ki na ravni makrostruktur diskurza tvorijo makropodmene, pri čemer je vsako temo besedila oziroma diskurza mogoče razumeti kot makropodmeno (van Dijk 1988: 33).

Shema 4.4.1.2.1.1: Združevanje podmen

Vir: van Dijk 1988: 43.

³ Denotacija je vrsta označevanja, ki opisuje odnos med označevalcem in označencem znotraj znaka in odnos znaka do njegovega nanašalca v zunanji stvarnosti (Fiske 2005:95). Tako imamo lahko dve slogovno različni fotografiji istega trenutka iste ulice, ki sta denotativno enaki (označujeta isto ulico) a konotativno različni.

Shema prikazuje, kako se nižje, konkretnije podmene s pomočjo makropravil povezujejo v višje, bolj splošne podmene, tako da dobi diskurz na pomenski ravni s pomočjo makropravil obliko razvejanega drevesa.

Makropravila tako krčijo informacije (do osnovnega bistva oziroma do najbolj splošnega pomena) na tri različne načine:

- z izločanjem oziroma brisanjem podrobnih informacij,
- s posploševanjem informacij (več podmen lahko nadomestimo z eno posplošitvijo oziroma nadpomeno, denimo, namesto da bi dejali, da imamo doma mačko, psa in kanarčka, rečemo, da imamo doma domače živali),
- z (nad)gradnjo informacij (vrsto podmen, ki denotirajo pogoje, sestavne dele ali posledice enega dejanja oziroma pojma, lahko nadomestimo s samim pojmom oziroma dejanjem; namesto da bi pripovedovali, kako smo se prijavi na polet, kako smo čakali v vrsti, oddali prtljago, šli skozi rentgen, se vkrcali in poleteli z letalom, lahko to dogajanje, ki je del poleta, preprosto označimo kot polet z letalom) (van Dijk 1988: 32).

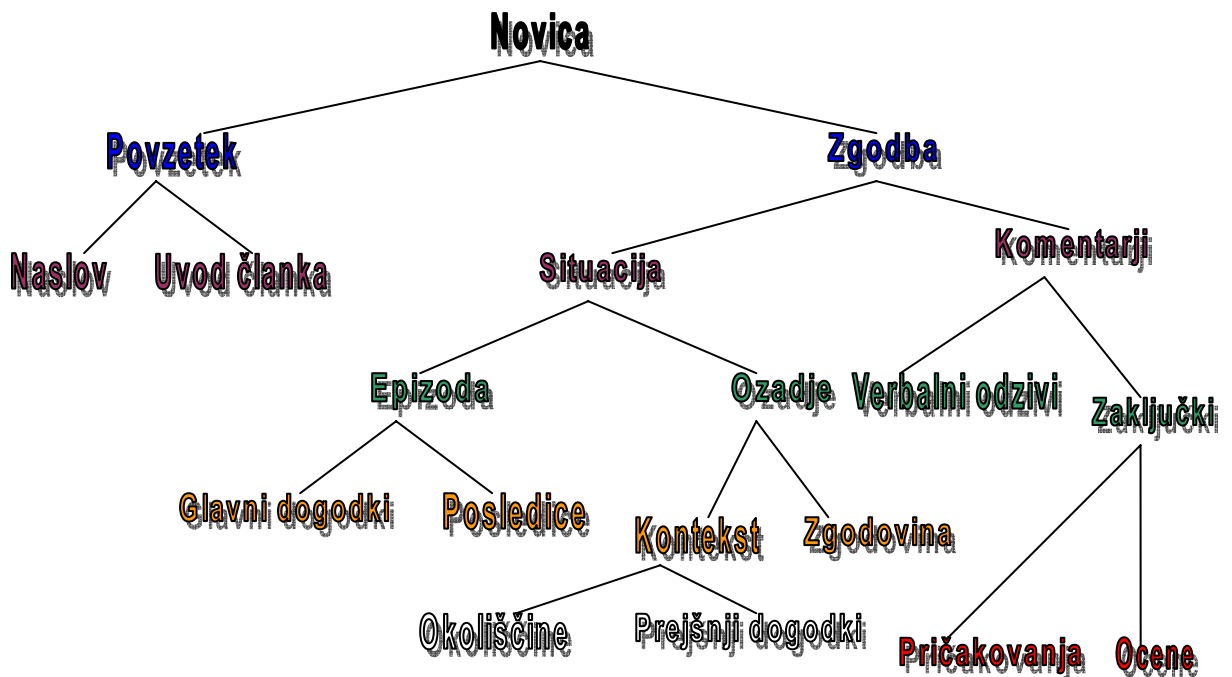
Naracijska oblika je zaporedje, po katerem so dogodki reprezentirani občinstvu. Navadno je v splošnem diskurzu naracijska vsebina organizirana po zaporedju, kot so se dogodki zgodili. Temeljna naracijska struktura po Aristotelovi Poetiki se razvija po naslednji poti: predstavitev likov, njihova umestitev v zgodbo, uvod v zaplet, vrhunec in razplet zapleta, sklep. Uporabljajo se tudi elementi pripovedovanja po Todorovu (Todorov v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 77): začetna ravnotežna situacija, njeno porušenje, stanje neravnotežja, iskanje in najdba znova vzpostavljenega začetnega ravnotežja. Naracija informativnih žanrov o tako imenovanih resnih temah pa je le redko tako popolna, opozarjata Erjavčeva in Poler Kovačičeva, saj se informativni žanri ponavadi osredotočajo na ne do konca razvite družbene dogodke. Pogosto so novinarski prispevki tako strukturirani okoli enostavnega zapleta, ki ima tridelno strukturo: postavitev, dogodek in izid, manjka pa končni sklep. Ta zaplet ni sestavljen le iz zaporednosti dogodkov, ampak tudi iz reda pomena (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 77). To pomeni, da je naracija informativnih žanrov navadno organizirana po obrnjeni piramidi, po kateri se najpomembnejša informacija postavi na začetek zgodbe, v vodilu pa se odgovori na vsa k-vprašanja (kdo, kaj, kje, kdaj) in na vprašanje zakaj. Ker so pomembnejši elementi zgodbe v začetnih odstavkih, pripoved ne poteka po kronološkem redu, pač pa so informacije podane ciklično po delih – se pravi splošen del pomembnih informacij se najprej v zgoščen

podobi pojavi najprej, nato pa se podrobnosti najpomembnejših dogodkov nizajo kasneje, ciklično (van Dijk 1988: 33).

Po prej omenjeni tridelni strukturi novičarske naracije navadno potekajo takole: zaplet (aktualen dogodek), umestitev ali ozadje informacij o njem in izid zgodbe (Richardson v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 77). Vendar obrnjena piramida ni edini način strukturiranja novinarskih zgodb – novice so lahko napisane tudi kot »kapljajoč uvod« (Blundy v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 77), pri katerem novinar odgovore na k-vprašanja in na vprašanje zakaj, ki bi jih običajno zapisal v prvem odstavku, vstavi v drugi odstavek, v prvega pa kakšno nepomembno informacijo. Pri tej bolj literarni obliki novinarstva se novinarsko sporočilo začne z zamikom, ki pri bralcu vzbudi pričakovanje. To je drugače kot pri naraciji obrnjene piramide, ki že pri prvi omembi osebe navede ime ali priskrbi vse pomembne informacije, tako da bralec ve, o kom ali o čem zgodba govori.

Makropdomene zajemajo informacije na podlagi splošnega znanja o nekem področju (če gre za političen članek, zajemajo informacije na podlagi splošnega znanja o politiki v odločeni regiji itd.). Tvorjenje glavne teme oziroma izpuščanje podrobnosti zahteva določeno količino splošnega in posebnega znanja o področju, o katerem besedilo govori. To znanje je navadno stereotipno (van Dijk 1988: 38–40). Povedano drugače: naracija ni le navajanje enega dogodka za drugim, ampak ustvarja odnose med različnimi pojavi, denimo med dogodki, državami, situacijami itd. v določenem času. Zgodbe v novinarskih prispevkih navadno obravnavano novičarsko vredne dogodke in artikulirajo ter oskrbujejo skupno razumevanje o tem, kaj je v določeni kulturi normalno. Poleg tega so orodje za organizirano in razumljivo obvladovanje dogodkov okoli nas. Novičarske zgodbe so torej na določeni ravni zrcalo in proizvod naših skupnih kulturnih domnev in vrednot (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 78).

4.4.1.2.2 Glavne kategorije novic

Vir: van Dijk 1988: 55.

- Naslov in uvod članka povzemata glavno temo oziroma makropomeno in s tem tudi pomenoslovno makrostrukturo članka.
- Ozadje glavni dogodek besedila opisuje širše, bolj zgodovinsko. Lahko vključuje tako zgodovino aktualnih dogodkov kot zgodovino njihovega konteksta. V nekaterih primerih je sicer težko ločiti med kontekstom in ozadjem, opozarja van Dijk:
  - o Ločimo globalni kontekst ali ozadje (ki se nanaša na družbene, politične, kulturne in zgodovinske strukture situacije, ki jo besedilo opisuje) in lokalni kontekst ali ozadje (ki se nanaša na lastnosti osrednje situacije, ki jo opisuje članek) (van Dijk 2001: 108).
- Semantično gledano, kontekstualne informacije denotirajo obstoječo situacijo, ki sestoji tudi iz drugih konkretnih dogodkov in novic. Pri tem se kontekst ne nanaša na širšo in splošno situacijo v določenem območju (kot je na primer splošno stanje na Bližnjem vzhodu v članku o umiranju ameriških vojakov v Iraku), temveč ga navadno

sestavljajo »ožje« in časovno bližje informacije, kot so na primer glavni dogodki iz vsebine predhodnih novic.

- Posledice so naslednja kategorija, ki se pojavlja v novičarskih diskurzih. Ali so neki dogodek, pojav ali situacija vredni objave je v veliki meri odvisno od tega, kako pomembne so njihove posledice v družbi. Včasih so posledice še pomembnejše od samega dogodka, ki ga opisuje članek. V tem primeru imajo posledice enako hierarhično lego kot sam glavni dogodek v novici, lahko pa postanejo celo glavna stvar novice in se znajdejo celo v naslovu (van Dijk 1988: 54).
- Verbalni odzivi predstavljajo posebno novičarsko kategorijo v medijskem diskurzu. Lahko jih razumemo kot posebno vrsto posledic. Najpomembnejšim novičarskim dogodkom praviloma sledi spraševanje pomembnih tvorcev javnega mnenja ali udeležencev dogodka po komentarju dogodka. To novinarjem omogoča izražati mnenja, ki niso nujno njihova osebna mnenja, a so objektivna, saj so jih podale resnične osebe. Seveda komentarji ne potrebujejo biti objektivni. Ta kategorija se v novici navadno pojavi po glavnem dogodku, kontekstu in ozadju, torej že proti koncu novičarskega diskurza, četudi so nekateri pomembnejši odzivi v članku lahko navedeni že prej (van Dijk 1988: 55–56).
- Komentarji so tista kategorija mnenj in ocen, ki jih o dogodku dajo sami novinarji. Komentarji se lahko pojavijo v članku tudi posredno. To kategorijo sestavljata dve podkategoriji: podkategorija ocen in podkategorija pričakovanj. Ocene so vrednostna mnenja glede aktualnih novičarskih dogodkov; pričakovanja pa predvidevajo možne politične ali kakšne druge posledice dogodka ali situacije, ki ga opisuje članek (van Dijk 1988: 56).

Novičarska shema določa organiziranost tematske strukture besedila. Ker lahko teme realiziramo ciklično, to pomeni, da lahko kategorijo glavnega dogodka izrazimo na več mestih v besedilu. Obstaja več vrst proizvodnih strategij za uresničevanje prekinjene sheme razvrščanja kategorij. Najosnovnejša strategija je strategija nizanja kategorij od zgoraj navzdol, s pomočjo katere najprej uresničimo pomembnejše informacije vsake kategorije oziroma teme na višjih ravneh, pri čemer se postopoma premikamo od leve proti desni. Vendar je glavni princip tako močan, da lahko to strategijo premaga, kar pomeni, da so v

nekaterih primerih semantično oziroma pomensko manj pomembne podrobnosti na pomembnejših mestih (van Dijk 1988: 56–57).

4.4.2 Mikroraven – analiza besedne in povedne ravni

Če se po van Dijk pomenska raven besedila nanaša na globalne pomene, potem tvori besedna raven tako imenovane lokalne pomene. Lokalni pomeni nastanejo kot rezultat izbora avtorja besedila in se seveda vključujejo v globalno pomensko strukturo, toda v nasprotju z globalnimi pomeni jih občinstvo lažje prepozna in zato imajo lokalni pomeni besedila (pomeni razbrani iz besedne ravni) najlažje prepoznavne družbene učinke (van Dijk 2001: 103)

Ker so lahko prepričanja sporočevalca in sprejemnika različna, je lokalna koherenca tudi stvar subjektivne presoje: podmene so lahko med seboj povezane za sporočevalca, ni pa nujno, da to povezavo dojame tudi sprejemnik. To dejstvo je ključno za analizo novičarskih diskurzov, v katerih obsežne količine družbenega in političnega znanja in prepričanj občinstva novinarji domnevajo že vnaprej. Empirično gledano diskurz ne vsebuje koherence, pač pa mu koherenco pripišejo uporabniki jezika (van Dijk 1988: 62).

4.4.2.1 Lokalni pomeni – podmene

Tudi lokalno pomenoslovje se ukvarja z podmenami, ki spominjajo na že prej omenjene makropodmene. Te sestavljajo povedek oziroma predikat in spremenljivke – denimo x , y in z , lahko pa delujejo tudi kot konstante a , b in c ali Marija, Peter in moja stara mačka.

4.4.2.1.1 Konstrukcija identitete

Ena ključnih diskurzivnih reprezentacij na ravni lokalnega pomena je konstrukcija identifikacije. Že iz semiotike vemo, da pomen oziroma identiteto nekega pojava oziroma subjekta ustvarimo s pomočjo označevanja, pri čemer tisto, kar označuje, ni nič drugega kot položaj določenega pojava v nekem sistemu resničnosti, ki smo ga izdelali. Da bi torej poustvarili neko identiteto, jo moramo označiti v sistemu glede na razlike do drugih elementov sistema oziroma »konstrukcija identitete je torej proces diferenciacije, to je opisa lastne družbene skupine z razlikovanjem od drugih skupin« (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 29). Prav zato je identiteta družbenih akterjev v medijskem besedilu najpogosteje izdelana kot

temeljna »disjunktivna kategorija« (Lepper 2000: 36), saj jo skonstruiramo s pomočjo razlike »mi-oni« oziroma s poudarjanjem reprezentacije drugih kot drugačnih. Po Erjavčevi in Poler Kovačičevi se konstruira s pomočjo dveh mehanizmov:

- z identifikacijo »z« in
- z razlikovanjem »od« drugih.

Tovrstna konstrukcija identitete deluje na podlagi izključevanja, gre torej za ideološki mehanizem, hkrati pa (na občinstvo) deluje kot naraven proces, zato ima veliko moč (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 29). Tudi Wodakova opozarja, da je diskurzivna konstrukcija mi-oni ključna za diskurze o identiteti in razlikah, zato tovrstne diskurze označi kot diskurze tihe diskriminacije (Wodak 2001: 73).

4.4.2.1.1 Razkrivanje identitete skozi poimenovanje in nanašanje

Z analizo poimenovanj osebkov, ki nastopajo v medijskih besedilih, lahko izvemo, kako so ljudje zaznani in upoštevani v družbi (Richardson v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 56) oziroma, kateri družbeni skupini pripadajo in kakšen je odnos med govorcem in naslovnikom (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 56).

Osnovno vprašanje, s katerim si lahko pri analizi medijskih besedil pomagamo v zvezi s poimenovanji, se po Wodakovi glasi: kako so osebe v besedilu imenovane oziroma kako se avtor jezikovno nanje nanaša? Gre za prvo in ključno vprašanje, ki si ga v okviru svojega modela KDA Wodakova postavi pri analizi tako imenovanih diskriminatornih diskurzov (Wodak 2001: 72).

Akterji v novinarskih prispevkih so navadno poimenovani po imenu in priimku, pomembni so osebni zaimki, ki lahko nosijo specifične pomen, prav tako, ali je akter individualiziran ali kolektiviziran (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 56).

Vzpostavljanje besednega registra: iz besedila lahko izluščimo določene tipične besede, ki se večkrat ponavljajo oziroma se nanašajo na določene skupne pomene. Pripadajo lahko, denimo, političnemu registru (če gre za političen članek), rasnemu registru (če članek omenja raso tematiko) itd. Fowler opozarja, da je kategorizacija besednjaka besedila neobhoden del reprodukcije ideologije v časopisih, saj z njo odkrijemo različne koncepte pojmovanja pojavov, ki jih opisuje članek oziroma besedilo (Fowler 1991: 84).

4.4.2.1.1.2 Razkrivanje identitete skozi predikat

Predikat ali povedek je del stavka, ki pripisuje subjektu dejanje, stanje, lastnost ali pa to zanika (SSKJ 1993–1997).

Predikati sodijo med poimenovalne oziroma referenčne strategije, saj označujejo osebe in druge pojave glede na kvaliteto, kvantiteto, prostor, čas (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 58) ipd. Po Wodakovi je analiza predikata v besedilu naslednja oziroma druga stopnja v analizi diskrimintornih besedil. Da bi ga v medijskih besedilih poiskali, si lahko pomagamo z vprašanjem: katere značilnosti, lastnosti in posebnosti lahko osebi, predmetu ali pojavu pripišemo (Wodak 2001: 72)? Predikati se torej največkrat uresničujejo kot prilastki (denimo v oblikah pridevnikov, pristavkov, predložnih fraz, oziralnih in vezniških stavkov, nedoločniških in deležniških stavkov ali skupin), trditve, razporeditve ali eksplicitne primerjave, prispodobe, metafore ali druge retorične figure (Reisigl in Wodak v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 58).

4.4.2.1.2 Skladnja in prehodnost/tranzitivnost

Prehodnost oziroma tranzitivnost opisuje odnose med udeleženci in vlogami, ki jih ti igrajo v procesih sporočanja, zato je ključna za reprezentacijo. Analiza prehodnosti torej obravnava, kdo (ali kaj) počne kaj komu (ali čemu) (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 61).

Ključno za analizo reprezentacije je spoznanje, da je pri proizvodnji besedil mogočih veliko izbir in da je vsako besedilo mogoče napisati drugače. Celokupno gledano, lahko podmeno spreminjamo z različnimi operativnimi frazami, kot jih imenuje van Dijk. Take operativne fraze so na primer: »možno je«, »nujno je«, »treba je«, »dovoljeno je«, »A ve (verjame) da«, ali »zdaj (jutri, včeraj)« ipd.

Izbira načina reprezentacije udeležencev dogodka (referenčne in predikativne strategije) in izbira reprezentacije samega dogodka sta izraženi v izbiri ključnega glagola v stavku. Simpson (v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 61) pokaže, da lahko v vsakem procesu spremenimo tri elemente:

- udeležence, ki so vpleteni v proces (te vloge so tipično izraženi s samostalniki),

- sam proces (ki je izražen z glagolom),
- okoliščine, ki so povezane s procesom (navadno izražene s prislovi in predložnimi zvezami).

Pri tem je treba upoštevati naslednje:

Prvič, pomen se spremeni glede na to, kako so udeleženci v procesu poimenovani in opisani (referenčne in predikativne strategije). Po Fowlerju (1991: 98) je treba upoštevati tudi to, kdo od udeležencev zavzema vlogo subjekta in kdo vlogo objekta v stavku, saj tistim v vlogi subjekta navadno besedilo pripisuje večjo moč in vpliv.

Drugič, obstajajo vsaj štirje osnovni tipi glagolov in zaradi tega štirje tipi procesov:

- Glagoli, ki označujejo verbalne procese, kot so govorjenje, kričanje, petje itd.
- Glagoli, ki označujejo miselne procese, kot so razmišljanje, sanjarjenje, odločanje, itd.
- Glagoli, ki označujejo relacijske procese bivanja, kot so imeti, biti; ki vključujejo akterja in prilastek.
- Glagoli, ki označujejo materialne procese, ki jih lahko naprej razdelimo v prehodno dejanje, ki vključuje dva ali več udeležencev (akterja in objekt dejanja) (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 61).
  - o Po Fowlerju (1991: 98) je treba upoštevati še, katere vrste glagoli označujejo dejanja akterjev članka (če besedilo govori o tem, da je neka oseba razveljavila neki zakon, potem lahko sklepamo, da je ta oseba na visokem družbenem položaju, saj ima veliko družbeno moč).
  - o TRPNIK/TVORNIK: upoštevati moramo, ali je glagol podan v trpni ali tvorni obliki. V slovenskem novinarstvu velja splošno veljavno pravilo, da se trpni glagolski obliki čim bolj izogibamo. Če je trpnik vseeno uporabljen, ima to določen pomen, denimo, da tvorec dejanja resnično ni znan ali pa se odgovornosti za dejanje ne želi preložiti na določeno osebo. Fowler opozarja tudi na možnost, da s trpnikom izpostavimo dejanje pred storilci, s čimer damo samemu dejanju večjo težo kot odgovornosti določenih oseb za to dejanje (Fowler 1991: 78).

- **NOMINALIZACIJA:** Pomemben je tudi proces nominalizacije, s katerim dejanje oziroma proces predstavimo s samostalnikom namesto z glagolom: »Šolski minister Milan Zver je zavrnil *pozive* proti *izselitvi* družine Strojani, da bi s tem zavlačeval z *reševanjem* problema do *zaključka* preiskave«. Fowler opozarja, da je nominalizacija neke vrste redukcija pomena, saj z njo izgubimo pomembne informacije, ki nam jih sicer posreduje glagol – in sicer udeležence dejanja (kdo je komu naredil nekaj), kdaj se je nekaj zgodilo (saj izgubimo glagolski čas in modalnost). Pogosto jo uporabljamo v uradnih oblikah diskurzov (Fowler 1991: 79–80).

Tretjič, lahko po Simpsonu (v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 63) spremenimo okoliščine, povezane z dodatno kontekstualizacijo procesa (v obliki prislovov in predlogov) ali pa s strukturiranjem oziroma uokvirjanjem procesnih odnosov. To preprosto pomeni, da je treba upoštevati dodatne okoliščine. Če imamo, denimo, stavek s trpno obliko glagola, je treba preveriti, ali ni kje v besedilu že prej omenjen akter dejanja, zaradi česar ga kasneje ni treba več omenjati.

V medijskem besedilu smo torej na besedni ravni analizirali, kako so akterji, omenjeni v besedilu, poimenovani oziroma označeni, nato pa smo na ravni stavčne analize (vsebinske in abstraktno jezikovne) ugotovili odnose med akterji in vlogami, ki jih igrajo v določenih okoliščinah, ki jih reprezentira besedilo. S tem smo dobili grobi oris konkretnih stališč avtorja do določenega dogodka oziroma situacije. V nadaljevanju nas bo zanimala argumentacija teh stališč, toda še preden si ogledamo analizo argumentacije, je treba preveriti, do katere mere je avtor besedila prepričan v to, kar v besedilu navaja o določenih osebah, situacijah ali dogodkih.

4.4.2.1.3 Modalnost

Simpson (v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 67) trdi, da se modalnost nanaša na novinarsko stališče do mnenja ali resničnosti trditve, izražene v povedi. Nanaša se torej na novinarjevo stališče do situacije ali opisanega dogodka, ki se izraža z uporabo modalnih glagolov, kot so »moči«, »biti«, »morati«, in njihovih negacij ter prislovov, kot je »zagotovo«. Modalni glagoli in prislovi so stalna značilnost interpretativnih žanrov novinarstva, kot sta uvodnik in kolumna, torej žanrov, v katerih se o dogodku ne le poroča, temveč se dogodek tudi ocenjuje.

Modalnost lahko po Fowlerju izražamo na štiri osnovne načine (Fowler 1991: 85–87):

- a) Resničnostna modalnost: Označuje avtorjevo sodbo o tem, do katere mere je neki dogodek (po njegovem mnenju) resničen, pravi ali neresničen.
- Izražamo jo lahko z neposrednimi resničnostnimi sodbami (»pravilno«, »resnično«), lahko pa tudi brez njih (»Odkar so v Maleziji leta 1975 uvedli smrtno kazen za tihotapljenje mamil, *so* za ta zločin *usmrtili* 36 ljudi.«).
  - Resničnostna modalnost se spreminja od absolutne kategoričnosti (»Ta vojna *se bo* končala, *če bodo* ljudje posegli v politični proces.«), skozi različne manjvrednostne oblike (»Ta vojna *bi se najbrž* končala, *če bi* ljudje posegli v politični proces.«), do zmanjšane prepričanosti (»Ta vojna *bi se lahko* končala, *če bi le* ljudje posegli v politični proces.«) (Erjavec in Poler Kovačič, 2007: 67).
  - Resničnostno modalnost izražajo tudi nekateri prislovi (»Mlade izobraževanje *vsekakor* zanima.«).
  - Resničnostno modalnost izražajo tudi nekateri pridevniki (»Brez navzočnosti Nelsona Mandele je *malo verjetno*, da se bo vodstvo države želelo sestati z britanskimi oblastmi.«).
- b) Obligacijska modalnost se nanaša na prihodnje dogodke in na stopnjo, po kateri avtor besedila verjame, da se bo določeno dejanje razvijalo v določeno smer ali da bi se določena odločitev lahko ali morala sprejeti (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 67).
- c) Dopustna modalnost se nanaša na to, da avtor besedila dopusti (nekomu ali nečemu), da nekaj stori (»moči«, »smeti«, »lahko«).
- d) Zaželenostna modalnost izraža avtorjevo odobravanje ali neodobravanje nečesa.

Kategorične trditve (»bo«, »morati«, »zagotovo«, »nujno« ...) delujejo bolj avtoritativno kot omahljive trditve in so zato pogosteje uporabljene v senzacionalnih in interpretativnih žanrih. Toda tudi manjša stopnja zavezanosti ima lahko na oblikovanje pomena dogodka ali morebitnega dogodka udaren učinek (denimo »Slovenija bi lahko doživela teroristični napad«) (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 67).

Novinarji morajo uporabljati kategorične trditve, kot so »ti si«, »on ali ona je« ali »nekaj je«. V takšnih primerih je dodajanje modalnika – celo kategoričnega, kot je »morati« – rezultat epistemološko slabše trditve, kot bi bila brez modalnika. Trditev »ti imaš prav« je namreč močnejša kot trditev »ti bi moral imeti prav«, čeprav je »morati« modalni glagol, ki izraža nujnost (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 68).

4.4.2.2 Povezanost lokalnih pomenov – podmenska sekvenca

Pomen sestavlja več podmen, ki si sledijo, kar imenujemo podmenska sekvenca (van Dijk 1988: 60). Podmene na mikroravni tvorijo med seboj lokalno koherenco, in sicer takrat, kadar pripadajo isti temi, kar pomeni, da pri taki ureditvi denotirajo dejstva v neki epizodi, ki je v skladu z znanjem ali prepričanjem poslušalca oziroma bralca oziroma gledalca. To znanje je prisotno znotraj družbenih scenarijev, ki si jih delimo pripadniki neke družbe – na primer stavki, ki opisujejo, kako je Janez kupil vstopnico in pokovko, se usedel na oštevilčen sedež, ter počakal, da so ugasnile luči, imajo smisel samo znotraj scenarija Janezovega odhoda v kino (van Dijk 1988: 62).

Van Dijk na mikroravni loči dve vrsti lokalnih koherenc med podmenami:

- funkcionalno koherenco: znotraj nje ima podmena B, ki na primer sledi podmeni A, specifično funkcijo glede na predhodno podmeno A (informacija stavka, ki sledi prvemu stavku, lahko predhodni stavek razloži, ga dopolnjuje, mu nasprotuje, ga popravlja, ponuja alternativno pot ipd.);
- pogojno koherenco: ne temelji na razmerju med podmenami ali stavki temveč na razmerjih med dejstvi, ki jih stavki in podmene denotirajo, saj denotira dejstva, ki se med seboj pogojujejo.

Pogojni odnosi so lahko različno močni. Vzročnost, denimo, je precej močna in vključuje empirično nujnost. Toda pogosto je povezava šibkejša in vključuje zgolj verjetnost ali možnost. Poleg tega pogojevanje poteka v dveh smereh – naprej in nazaj – in vsaka smer ima svojo stopnjo moči (van Dijk 1988: 61).

V nasprotju z zgodbami iz vsakdana novice ne predstavljajo vedno dogodkov v kronološkem zaporedju. Novice na splošno sledijo postavitveni shemi od zgoraj navzdol po pomembnosti

informacij, pri čemer so najpomembnejše informacije navedene najprej. To močno vpliva tudi na lokalne strukture v novici, saj lahko pogojne odnose vzrok/posledica ali časovne odnose pred/po, ki so za pripoved zgodbe ključnega pomena, zamenjamo s funkcionalnimi odnosi: trditev na višji ravni, ki se nanaša na neki dogodek, lahko s podrobnostmi razjasnimo kasneje v sledečem stavku. Ni nujno, da si teme novičarskega diskurza sledijo nepretrgoma, zaradi česar zaradi sprememb tem poznejše podmene niso več nujno neposredno povezane, poleg tega so lahko prepričanja sporočevalca in sprejemnika različna, zato je lokalna koherenca tudi stvar subjektivne presoje: podmene so lahko med seboj povezane za sporočevalca, ni pa nujno, da to povezavo dojame tudi sprejemnik. To dejstvo je ključno za analizo novičarskih diskurzov, v katerih obsežne količine družbenega in političnega znanja ter prepričanj občinstva novinarji domnevajo že vnaprej. Gre za to, da, empirično gledano, diskurz ne vsebuje koherence, pač pa mu koherenco pripišejo uporabniki jezika. Povedano drugače – bralec novic mora dešifrirati koščke skozi celotno besedilo in jih pripisati ustreznim temam in shematičnim kategorijam (van Dijk 1988: 65).

4.4.3 Retorika novičarskega diskurza

Če želimo, da komunikacijski proces uspe, moramo sporočilo uspešno predati naprej od tvorca do sprejemnika, ki mora sporočilo denotirati in vzpostaviti ustrezno reprezentacijo modela, ki ga je tvorec besedila želel sporočiti. Prejemnik mora torej naše sporočilo razumeti, toda s tem je izpolnil le polovico tvorčevega namena. Tvorec besedila si želi še, da prejemnik sporočilo ne samo razume, temveč da ga tudi sprejme, ga vzame za svojega, mu verjame. Kar pomeni, da vsaka komunikacija vključuje prepričevanje (van Dijk 1988: 82).

Prepričevalno dimenzijo avtor besedila ohrani s tem, ko besedilo pomene oblikuje na tak način, da niso le razumljivi, temveč jih bralci/poslušalci sprejemajo kot (možno) resničnost. To lahko stori s pomočjo retoričnih struktur, s katerimi naj bi dosegel večji (prepričevalni) učinek besedila. Pri tovrstnem prepričevanju pa ne gre za spreminjanje mnenja občinstva, saj če vsaj malo ne verjamemo temu, o čemer mediji pišejo, zelo verjetno našega mnenja ne bomo spremenili. To, da lahko neke informacije ali prepričanja sprejmemo, zahteva vsaj minimalno skladnost z informacijami, znanjem in prepričanji, ki jih že imamo (van Dijk 1988: 83).

Uporaba retoričnih struktur pripomore torej k (van Dijk 1988: 84):

- boljši reprezentaciji informacij besedila v spominu
- boljši organizaciji informacij novic
- povečanju možnosti, da se novic prej spomnimo
- povečanju verjetnosti besedila.

4.4.3.1 Argumentacija

Spraševanje po načinih, kako avtorji besedil svoje poglede na določeno temo ali dogodek argumentirajo, je po Wodakovi tretji najpomembnejši korak pri analizi ideoloških in diskriminatornih besedil. Pri analizi povedne ravni se torej sprašujemo: s katerimi argumenti in s katerimi shemami utemeljevanj poskušajo določene osebe oziroma družbene skupine upravičiti oziroma razložiti svoje (diskriminatorne) poglede (Wodak 2001: 73)?

Wodakova predlaga, da argumentacijo dosežemo s pomočjo določenih z vsebino argumenta povezanih utemeljevalnih shem. Te vsebinsko razdeli na 15 vrst, a jih večino ni smiselno naštevati, saj se nanašajo na konkretne, celo institucionalno-politične vsebine, zato bom omenila samo osnovni prvi dve (Wodak 2001: 74–75):

1. Shema koristnosti in prednosti

Ta shema deluje po principu naslednjega pogoja – če je določeno dejanje oziroma delovanje iz določenega zornega kota koristno, potem ga je smiselno izvajati.

V okviru te sheme delujejo določene utemeljevalne podsheme:

- podshema »pro bono publico« oziroma »v korist vseh«
- podshema »pro bono nobis« oziroma »v našo korist«
- podshema »pro bono eorum« oziroma »v njihovo korist«.

2. Shema nekoristnosti in pomanjkljivosti, izgube

Ta shema deluje po podobnem principu kot prejšnja, le obratno.

4.4.3.1.1 Strategije prepričevanj

Novinarji uporabljajo različne retorične strategije, da bi druge prepričali, naj sprejmejo njihov pogled na dogodke. Nekaj takih strategij navaja van Dijk (1988: 84–85):

A) Poudarjanje, da dogodki temeljijo na dejstvih:

- neposredni opis dogodkov,
- uporaba izjav prič,
- uporaba izjav drugih ljudi (strokovnjakov, avtoritet),
- signaliziranje resničnosti dogodka s pomočjo števil, naštevanjem oseb, časovnim umeščanjem,
- uporaba neposrednih izjav virov, ki podajo mnenje.

Eden od glavnih osnovnih pogojev in garancij »resničnosti« je neposredno opazovanje. Časopisi se zato trudijo pridobiti dokaze in informacije o dogodku iz prve roke s pomočjo svojih dopisnikov ali tako, da odpotujejo na sam kraj dogodka in uporabijo izjave prič dogodka. To, da se lahko priče dogodka o tem, kaj se je v resnici zgodilo, motijo, ni tako zelo pomembno (Loftus v van Dijk 1988: 86). Pri uporabi retoričnih sredstev ne gre torej toliko za samo resnico, temveč za iluzijo resničnosti (van Dijk 1988: 86).

Pomembno je, koga novinarji navajajo eksplicitno, koga manj eksplicitno in koga sploh ne navajajo. Navajanje virov je po Erjavčevi in Poler Kovačičevi (2007: 80) ključni pokazatelj novinarske (ne)pristranskosti, saj morajo novinarji navesti mnenja vseh v dogodek vpletenih udeležencev. Na splošno imajo dostop do medijev predvsem družbeno močni akterji, ki nastopajo kot »dostopni in zanesljivi viri«.

Pri analizi navajanja virov se moramo vprašati naslednje: Kdo lahko predstavi svoje mnenje v besedilu? Kateri viri so prisotni ali odsotni? Kako so viri opisani? Koga novinarji navajajo dobesečno? Koga samo povzemajo (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 80)?

Poznamo hierarhijo virov in različne stopnje njihove kredibilnosti. Primarni viri so neposredni udeleženci dogodkov, uporabni so tako za opis dogodka kot za podajo mnenj o dogodkih, vendar niso vsi enako kredibilni. Elitni viri prispevajo k večji vrednosti novice in veljajo za

mного zanesljivejše očitvidce ter komentatorje dogajanj. V primeru poročanja o stavki, bodo mediji več prostora namenili mnenjem vodje stavke in direktorju podjetja, v katerem delavci stavkajo, kakor pa preostalim stavkajočim delavcem. Družbena hierarhija je na tak način poustvarjena v retorično hierarhijo. Prav tako velja citiranje za bolj verodostojno, kot če bi o dogodku poročal samo novinar (van Dijk 1988: 87)?

B) Gradnja trdne racionalne strukture dogodka:

- omenjanje prejšnjih dogodkov kot vzrok ali pogoj aktualnega dogodka oziroma situacije in opis ali napoved možnih naslednjih dogodkov in posledic,
- vključevanje dejstev v opise sicer dobro znanih situacij,
- uporaba dobro poznanih scenarijev in konceptov, ki so del teh scenarijev,
- nadaljnji trud za organizacijo dejstev po sicer dobro poznanih modelih.

C) Informacije s čustveno ali mnenjsko razsežnostjo:

- dejstva si lažje zapomnimo, če vzbujajo močna čustva (toda ne smejo vzbujati premočnih čustev, ker bi to lahko spodkopalo verjetnost dejstev), kar lahko dosežemo tudi s posebljanjem;
- verjetje v resničnost dogodkov lahko povečamo, če citiramo mnenja iz različnih ozadij dogodka ali ideologij.

Ti retorični pogoji so del vrednostnega sistema novinarstva in novičarstva, v bistvu pa zadostijo osnovnim kognitivnim in čustvenim pogojem učinkovitega predelovanja informacij (van Dijk 1988: 86).

Nekaj strategij ideološke prevlade, ki jih uporabljajo politični diskurzi, lahko pa jih tudi mediji, navaja Thompson (v Underwood 2003):

1) Upravičevanje/legitimacija

Uveljavljanje prevlade določene ideologije lahko mediji dosežajo s pomočjo upravičevanja. Max Weber (v Underwood 2003) loči naslednje tri temeljne načine upravičevanja:

- a.) **Sklicevanje na razumsko podlago:** mediji se lahko pri dokazovanju o upravičenosti določene družbene ureditve ali nazora sklicujejo na predpise in zakone.
- b.) **Sklicevanje na tradicijo in običaje:** mediji se pri upravičevanju lahko naslonijo tudi na nedotakljivost starodavnih tradicij in običajev. Thompson temu pravi narativizacija, ki določeno ideologijo kot upravičeno podpre s pomočjo zgodbe o tem, kako so današnje razmere zrasle iz veličastne preteklosti in temeljijo na častitljivo stari tradiciji. Lahko se celo zgodi, da si določene tradicije izmislijo, da bi z njimi upravičili sedanje stanje.
- c.) **Sklicevanje na avtoriteto:** s sklicevanjem na karizmo in avtoriteto posameznika, ki zagovarja določeno družbeno ureditev, želijo mediji svoje občinstvo prepričati o upravičenosti ureditve ali nazora.

2) Pretvarjanje

Mediji se lahko pretvarjajo na različne načine:

- a.) **Tehnika premestitve/nadomestitve:** mediji ali na primer politiki uporabljajo tehnike premestitve takrat, kadar pomen nekega predmeta, okoliščine ali osebe povezujejo z drugim pomenom oziroma predmetom, osebo ali okoliščino. Underwood navaja primer Louisa Bonaparta, ki se je javnosti vedno predstavljal kot Napoleonov dedič, ali pa primer Tonyja Blaira, ki ima navado, da vedno vse označuje kot »ljudsko«, zato govori o »ljudski loteriji«, »ljudski stolni cerkvi« in »ljudski princesi« Diani.
- b.) **Tehnika evfemizmov oziroma omilitve pomenov:** kadar mediji za določene okoliščine, osebe, predmete ali dogodke uporabljajo milejše izraze, govorimo o uporabi tehnike omilitve.
- c.) **Tehnika tropov** (v grščini pomeni »tropos« obrat) oziroma prenesenih pomenov: Corbett (v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 71) opredeljuje trop kot odklon od običajnega, značilnega pomena besede. Tehnika prenesenih pomenov se nanaša na uporabo jezikovnih retoričnih figur, ki vključujejo sinekdohe, metonimije in metafore.

Pri vseh gre za zamenjavo prenos pomena z ene besede na drugo in za zamenjavo enega pojma z drugim (Kos 1996: 123).

- Metafora je glavna stilno-retorična figura in dobesedno pomeni uporabo besed v prenesenem pomenu. Nastane tedaj, kadar kako besedo uporabimo v neobičajni zvezi, ki se zdi v nasprotju z njenim najbolj razširjenim, logičnim in uporabnim pomenom. Pri tem je za tradicionalno metaforo značilno, da prihaja do prenosa besednih pomenov zaradi logične podobnosti med pojavoma. Primer tega je izraz »večer življenja« za pomen »starost« (Kos 1996: 121).

Določene vrste metafor so povezane z določenimi novinarskimi žanri. Vojaške metafore novinarji pogosto uporabljajo tudi v športnem poročanju, denimo, uporaba besed, kot so: »napad«, »obramba«, »heroji«, »naši fantje« ... Taka metaforika uokvirja naše razumevanje športa kot posebne dejavnosti, pri kateri nam ni treba upoštevati razuma, saj je vojna ena od redkih dejavnosti, za katero predpostavljamo, da njeni udeleženci niso racionalni (Richardson v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 73).

- Pri sinekdohi se zamenjava enega pojma z drugim dogaja tako, da sta oba pojma v medsebojnem številčnem ali kolikostnem razmerju – tako lahko zamenjamo množinsko obliko besede z njeno ednino, denimo »Slovenec že mori Slovenca« – pri tem Slovenec označuje slovenski narod (Kos 1996: 123).
- Metonimija je sinekdohino nasprotje. Nastane, kadar kako besedo zamenjamo z drugo oziroma kadar neki pojav izenačimo z drugim pojavom, oba pojma pa sta v stvarni, vzročni ali prostorski zvezi (Kos 1996: 123). Namesto »Janšev program določa« lahko rečemo kar »Janša določa« ali namesto »berem Janšev program« lahko uporabimo »berem Janšo«.

Reisigl in Wodak (v Erjavec in Poler Kovačič 2007: 74) natančno naštevata metonimična nadomestila:

- vzrok ali povzročitelj nadomešča proizvod, denimo »Protiterorizem kriminalizira muslimane.«;
- uporabnik objekta nadomešča objekt, denimo »Starejšo Palestinko je povozil izraelski buldožer.«;
- ljudi nadomeščajo prostori, kjer ti ljudje živijo ali delajo, denimo »Bela hiša je izjavila ...«;

- dogodke nadomeščajo datumi, ko so se ti dogodki zgodili, denimo »11. september se nam ne sme zgoditi še enkrat.«;
- deželo ali državo nadomeščajo določeni ljudje, ki tam živijo, denimo »Ne smemo dopustiti, da se etnično čiščenje nadaljuje.«.

Z vidika diskurzivne analize ni pomembna le vključenost metonimij v besedilo, temveč predvsem način, kako jih uporabimo, opozarjata Erjavčeva in Poler Kovačičeva (2007: 74) Včasih se jih uporablja, ker je akter neznan, denimo »v ameriško ambasado se je zaletel tovornjak«. V tem primeru je voznik tovornjaka nadomeščen z objektom tovornjakom, morda tudi zato, ker je vzrok, zakaj se je voznik tovornjaka zaletel v ambasado, umrl skupaj z voznikom.

Po drugi strani metonimije omogočajo novinarjem, da zameglijo odgovornost za določena družbena dejanja, s tem ko zameglijo akterja.

- *Hiperbola* je primer prekomernega pretiravanja, da bi dosegli retorični učinek. Gre za to, da določeni predmetnosti pripisujemo preveč dobrih ali slabih lastnosti.

3) Združevanje

Gre za tehniko spodbujanja skupinske, kolektivne istovetnosti znotraj neke družbe ne glede na notranje spore ali razlike v njej. Pri tem ločimo naslednje taktike:

- a.) *Taktika standardizacije*: tipičen primer standardizacije na jezikovni ravni je, kot navaja Underwood, namerna, da bi v večkulturni in več jezikovni ureditvi države izkoreninili nekatere jezike ali kulture.
- b.) *Taktika simbolizacije enotnosti in istovetnosti*: s tem je mišljeno ustvarjanje simbolov enotnosti, kot so denimo zastave, kipi, določene politične zgradbe itd.

4) Razdrobitev

Prav tako, kot je za delovanje ideologije pomembno spodbujanje istovetnosti, je pomembna tudi razdrobitev, denimo v smislu razbijanja enovitega delovanja skupin, ki bi lahko nasprotovale prevladujočim družbenim silam.

- a.) **Taktika ločevanja:** mediji jo uporabljajo, kadar poudarjajo lastnosti, ki ljudi razdvajajo med seboj, s čimer jim preprečijo, da bi bili uspešno soudeleženi pri delitvi oblasti.
- b.) **Taktika izločevanja drugega:** pri tej taktiki gre za simbolično konstrukcijo sovražnika, proti kateremu bi se morali vsi ljudje, ki so na »pravi« strani, združeno boriti.

5) Konkretizacija

Termin konkretizacije Underwood uporablja po Marxovem terminu Verdinglichung (postvarjenje), dobesedno pa pomeni stvaritev iz koncepta v stvar, kot da je to del naravnega procesa. Underwood navaja, da Thompson v okviru konkretizacije našteva dve pomembni strategiji:

- a.) **Strategija naturalizacije:** o njej govorimo takrat, kadar dejanski položaj oziroma stanje, ki je v resnici posledica zgodovinskih, družbenih in ekonomskih pogojev, prikazujejo, kot da se je zgodil iz povsem naravnih vzvodov. Thompson v Underwoodu tako navaja primer, ko razdelitev dela na moško in žensko delo upravičujemo z naravnimi biološkimi in psihološkimi razlikami med spoloma.
- b.) **Strategija ovekovečenja:** prikazovanje, kot da segajo običaji, tradicije in ustanove (neke družbene ureditve) neskončno v preteklost in kakor da si življenja brez njih ne moremo predstavljati.

4.4.3.2 Neologizmi

Gre za na novo napravljene besede ali za na novo rabljene stare besede ali besedne zveze. Neologizmi so v novinarstvu še posebno pomembni, opozarjata Erjavčeva in Poler Kovačičeva (2007: 75) in navajata različne načine, kako jih v novinarstvu navadno oblikujemo:

1. Na svetovni ravni je v novinarskem diskurzu zelo razširjen primer uporabe pripone »-gate«, ki označuje škandale, denimo po prvotni »Watergate« aferi je sledila podobna trivializacija drugih afer, kot so Irangate, Lewinskygate itd.
2. Neologizme lahko oblikujemo s spremembo pomena besede ali s spremembo njene slovnične funkcije: izraza »google« in »ebay« tako uporabljamo kot samostalnika in

ne kot glagola. Neologizme lahko oblikujemo tudi tako, da povežemo dve obstoječi besedi, denimo »mediokracija« iz besed »mediji« in »demokracija«.

4.4.3.3 Skriti pomeni v besedilu

Teoretično gledano, obstajajo v besedilu pomeni, ki niso neposredni del besedila oziroma niso del pomenov, neposredno izraženih skozi besede, a so vendarle del mentalnega modela besedila, ki je del avtorjeve zavesti in se jih zato da razbrati. (van Dijk 2001: 104) Gre za skrite ali predpostavljene, implicitne pomene besedila, pri čemer je predpostavljanje zdravorazumsko in implicitno vključevanje trditev v besedilo oziroma koncept, ki izraža implicitni pomen danega, nespornega, samoumevnega. Predpostavke so v besedilo vključene na različne načine (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 69–70):

1. Določene besede, kot so glagoli sprememb stanj (»ustaviti«, »začeti«, »nadaljevati«) ali posledični glagoli (»upravljati«, »pozabiti«), priklicujejo predpostavljeni pomen na različne načine: »ustaviti« predpostavlja gibanje ali delovanje; »pozabiti« predpostavlja sposobnost pomnjenja. Običajen primer take predpostavke je poved: »Ali si nehal tepsti svojo ženo?« Na to vprašanje ni mogoče odgovoriti nikalno ali pritrdilno, če ne predpostavljamo, da je mož tepel svojo ženo. Podobno učinkuje tudi vprašanje: »Ali misliš, da je vojaški napad najboljša rešitev za zatirano iraško ljudstvo?«, ki predpostavlja, da je iraško ljudstvo zatirano.
2. Določene besedne zveze predpostavljajo, da pojem, pojav, ki ga ubesedujejo, obstaja tudi v družbeni resničnosti. Pogosto uporabljena besedna zveza »globalne spremembe sodobnega sveta« na primer predpostavlja, da »spremembe«, ki so vseobsegajoče, res obstajajo.
3. Predpostavke so vključene v k-vprašanjih, ki se začenjajo z vprašalnicami, kot so: »kdaj«, »kaj«, »kdo«, »kje«, in v vprašanjih, ki se začenjajo z vprašalnico »zakaj«. Če postavimo novinarsko vprašanje: »Zakaj islamistične teroristične skupine, kot sta Al Kaida in Hamas, želijo uničiti Zahod in Izrael?« To vprašanje predvideva veliko trditev: najbolj očitna je predpostavka, da želijo islamistične teroristične skupine uničiti Zahod in Izrael, predvideva pa tudi, da imata obe poimenovani teroristični skupini enake cilje.
4. Predpostavke so lahko vključene v samostalnice in pridevnike, ki razvrščajo ali spreminjajo samostalniške zveze. Gre za tako imenovane nominalne predpostavke, ki so včasih nesporne, pogosto pa, kadar se nanašajo na družbene in politične subjekte, tudi

vprašljive. Denimo: »Azilski sistem je dobil novo orožje.« Uporaba pridevnika »novo« predpostavlja, da obstajata staro in novo orožje. Nominalna predpostavka je vključena tudi v naslednje novinarjevo vprašanje: »Kakšna bo prihodnost države, če bo neekonomska logika prevladovala?« Podobno kot pri prej obravnavanih k-vprašanjih novinar tudi tukaj predpostavlja, da »neekonomska logika prevladuje«.

Semantično gledano gre za to, da je predpostavka B, ki se nanaša na stavek A, podmena, ki izhaja iz A in iz ne-A (Petöfi & Franck, Kempson in Wilson v van Dijk 1988: 63). Podmena »Schultz je bil v Indoneziji« je domneva povedi »vedel sem, da je bil Schultz v Indoneziji«, saj je vsebovana v tej povedi kakor tudi v povedi »nisem vedel, da je bil Schultz v Indoneziji«.

Predpostavlanje lahko razložimo s pomočjo semantičnega vsebovanja oziroma vključenosti pomenov. A semantično (pomensko) vsebuje B, če je torej A resničen, je tudi B resničen, oziroma povedano drugače: če se je zgodilo dejstvo, ki ga denotiramo kot A, potem se je zgodilo tudi dejstvo, ki ga denotiramo kot B. Denimo: »Schultz je državni sekretar« izhaja iz stavka »Schultz je politik«, saj koncept politika vključuje koncept državnega sekretarja. Obstajajo pa tudi šibkejše lokalne koherence, denimo »Schultz je v Indoneziji sodeloval na azijskem vrhu«, nam lahko pove, da je na tem srečanju zelo verjetno govoril z drugimi politikami. Semantično vsebovana ali podedovana podmena je vsaka podmena, ki jo lahko povzamemo iz druge podmene, če nam je bilo pred tem dano določeno znanje, na podlagi katerega lahko to predpostavljamo (van Dijk 1988: 63–64).

Pokazali smo že, da se odnosi med podmenami razlikujejo v moči glede na pogojno koherenco in odnose vključenosti. V nekaterih primerih lahko preprosto in povsem zanesljivo sklepamo določene zaključke oziroma podmene iz besedila, saj se pri tem izhajamo iz splošnega družbenega vedenja. Včasih pa so naši zaključki šibkejše in bolj subjektivne narave. V teh primerih gre lahko za to, da izhajamo iz lastnih asociacij, slutenj in drugih intuitivnih načinov za opisovanje stvari, ki jih opazimo v besedilu (van Dijk 1988: 64).

Koherenca besedila, ki jo ustvari avtor (nato pa poustvari bralec oziroma poslušalec) zahteva določeno znanje in prepričanje, zato je razumljivost in razumevanje besedila odvisno od ideologije tvorca besedila. Tovrstna znanja in prepričanja navadno ostajajo v besedilu na implicitni ravni, saj naj bi bila splošno družbeno znana. Pregled lokalno koherentnih povezav

med podmenami nam torej omogoči, da izpostavimo sicer implicitne pomene in prepričanja tvorca besedila. S tem dobimo instrument za ideološko analizo novičarskega diskurza.

4.4.4 Slog

V splošnem smislu je celovit zbir značilnosti, spremenljivih strukturnih značilnosti diskurza, ki kažejo na osebni in družbeni kontekst tvorca besedila ob nespremenljivem pomenu (van Dijk 1988: 71–73).

Ločimo več vrst slogov, ki jih lahko med seboj kombiniramo (osebni, trenutni, skupinski, kontekstualni, funkcionalni slog odvisen od avtorjeve družbene funkcije itd.). Pri stilu gre torej za različne uporabe jezika, ki imajo določene meje, saj različni stili nastanejo na podlagi izbire, kar pomeni, da morajo obstajati različne (stilne) alternative, med katerimi lahko (glede na naš kontekst) izbiramo tudi primerjave (van Dijk 1988: 74).

4.4.4.1 Novičarski slog

Glavne omejitve novičarskega sloga po van Dijk (1988: 74–76):

- Ker gre za pisan diskurz, ga omejuje monološkost: prejemnika ne omenja (s »ti« ali »vi«), prav tako ga ne nagovarja ali mu ukazuje, prosi, mu grozi ali celo kaj obljublja ali ga obsoja. Do bralca ohranja torej distanco.
- Novice so javni diskurz, njihovi bralci so večje skupine, ki imajo podobno ideološko in politično prepričanje. Stil novic mora zato vsebovati lastnosti predpostavk, ki si jih bralci časopisa delijo s časnikom.
- Novičarski diskurz je neoseben, saj v bistvu ni izraz posameznika pač pa bodisi zasebnega ali javnega (medijskega) zavoda. Odsoten torej ni le individualen »ti«, temveč tudi »jaz«. »Jaz« je lahko prisoten zgolj kot posrednik dejstev. Seveda pa je pri tem treba upoštevati različnost tradicij novic v različnih kulturah in seveda tudi novinarske žanre – komentarji, denimo, vsebujejo subjektivni jaz. Kljub temu pa so prepričanja avtorja implicitno prisotna – o njih lahko sklepamo na podlagi izbora tem, obdelave tem, hierarhije pomembnosti, uporabe semantičnih kategorij in tudi iz stila.

- Stil novic določajo teme novičarskega diskurza. Te teme so del večjih kategorij, kot so notranja politika, mednarodna politika, vojska, družabna kronika, šport, umetnost, črna kronika, znanost ... Teme določajo lokalne pomene besedila, s tem pa tudi pomene in izbor besed. Če gledamo splošno, lahko rečemo, da je novica o pop koncertu napisana v manj formalnem stilu kot novica o mednarodnem političnem vrhu.
- Novičarski stil ima glavne značilnosti formalnih komunikacijskih stilov, za katere so značilne daljše, zapletene povedi s številnimi vrinjenimi stavki, določenim besednim zakladom, ki vključuje specifični žargon in jezik drugih družbenih institucij ter elit, ki v novicah vsebinsko nastopajo. Novičarski stil je prilagojen hitremu pisanju, zgodnjim rokom za oddajanje besedil in omejenemu številu znakov, zato sta tako skladnja kot izbira besed standardizirani in rutinizirani v standardne vzorce podajanja informacij, katerih glavno pravilo je izogibanje ponavljanju. Novinarji pri oblikovanju novičarskega besedila prav tako običajno upoštevajo, kaj po njihovi oceni bralec lahko razume, kar prav tako vpliva na njihov stil.

4.4.5 Mit

Na podlagi vseh zgoraj opisanih postopkov lahko lažje rekonstruiramo ideologijo besedila tako, da najprej rekonstruiramo mitske podobe besedila, iz katerih lahko v nadaljevanju lažje dojamemo ideologijo besedila.

Mit je sicer koncept Rolanda Barthesa, ki pod tem pojmom razume »kolektivne reprezentacije,« ki jih najdemo v medijih in oglasih. Njegova glavna značilnost je, da kot proizvod kulturnih dejavnosti razloži stvarnost ali naravo (Barthes 1977: 165). Za Barthesa je mit način razmišljanja neke kulture o nekem pojavu, se pravi način konceptualizacije tega, zato gleda na mit kot na verigo med seboj povezanih predstav (Fiske 2005: 97).

Mit rekonstruiramo tako, da ugotovimo, konotativne pomene določene podobe v besedilu: denimo podoba Roma v novinarskem besedilu lahko vsebuje elemente, ki sporočajo, da je žrtev, da trpi, da je nedolžen. Hkrati pa sta mit in podoba Roma vezana tudi na podobo in mit Neromov, ki so (denimo) nestrpni in Rome diskriminirajo, so agresivni. Mit temelji namreč na binarnih opozicijah kot glavnem načelu konstrukcije. Če mitske podobe med seboj povežemo, lahko ugotovimo ideologijo besedila – mit o dobrih (žrtvah) Romih in slabih nasilnih Neromih temelji na ideologiji zavračanja nestrpnosti – liberalni ideologiji.

5. Časnik Dnevnik

Časnik Dnevnik je eden izmed štirih velikih dnevnih časopisov, ki izhajajo v Sloveniji, in spada po nakladi na tretje mesto med najbolj prodajanimi in branimi časniki v Sloveniji, takoj za Slovenskimi novicami in Delom. Čeprav ne izhaja v velikem (tako imenovanem broadsheet) formatu, je vizija časnika postati vodilna založniška hiša tiskanih in elektronskih edicij v Sloveniji.

Lastniška struktura Dnevnika:

- 51,05 odstotka delnic ima Državna založba Slovenije, ki je v večinski lasti Dela Prodaje
- 25,75 odstotka delnic ima Styria Media International iz Avstrije
- 10,12 odstotka delnic ima Delo Prodaja
- 6,53 odstotka delnic ima ČZP Večer
- 2,71 odstotka delnic ima Mobitel

Dnevnik je torej v zasebni oziroma v večinski lasti Dela Prodaje, ki je v večinski lasti Iskre Commerce (24,43 odstotka), preostali pomembnejši lastniki Dela Prodaje pa so še Privredna banka Zagreb (14,28 odstotka), NFD1 delniški investicijski sklad (13,51 odstotka), Slovenska odškodninska družba (10,01 odstotka).

Dnevnika se še danes drži sloves, da je levo ideološko usmerjen, celo socialistično. To niti ni presenetljivo glede na to, da je do leta 2004, ko je na parlamentarnih volitvah namesto do tedaj vladajoče levosredinsko usmerjene LDS zmagala desno usmerjena dotakratna opozicijska SDS, enako veljalo za vse tri največje dnevnike v Slovenskem prostoru – da so pretežno levo usmerjeni časniki. Nastali so namreč v komunističnem obdobju po drugi svetovni vojni, za katerega je veljal sistem samoupravnega novinarstva. Slovensko novinarstvo v novi Jugoslaviji po drugi svetovni vojni je vzniknilo iz partizanskega novinarstva (časopisja OF z vodilnim Slovenskim poročevalcem med vojno) in je to tradicijo, tako Amonova, tudi nadaljevalo. To pomeni, da se je v vsem podrejalo direktivam komunistične partije in njeni ideologiji. Novinarstvo je bilo še naprej kolektivni organizator obnove domovine in je z agitacijo in propagando podpiralo ukrepe CK KPJ, ki je odločal o vsem, novinarji pa so bili preverjeni politični delavci, ki so se novinarskega poklica priučili v času partizanstva. Mnenjskega pluralizma v medijih ni bilo, vse vsebine so bile uglašene s

samoupravnim socializmom, politiko neuvrščenosti in jugoslovansko enotnostjo. Kritika vladajoče oblasti se je v slovenskih medijih začela pojavljati šele v 80. letih v nekaterih revijah (Tribuna, Mladina), pa še tam ta kritika ni prihajala s strani novinarjev, temveč s strani drugih intelektualcev (Amon 2004: 66).

Toda Dnevnik naj bi bil levi ideološki tradiciji še posebno zavezan, saj ga je kot Ljubljanski dnevnik leta 1951 ustanovila Osvobodilna fronta Slovenije. Danes se časniku pripadnost levo usmerjeni ideologiji očita predvsem zato, ker je Dnevnik edini izmed treh velikih dnevnik časnikov (poleg Dela in Večera), ki ga s spremembo vlade leta 2004 (v desnosredinsko smer) ni zajela radikalna sprememba lastniške strukture (in z njo pogojena sprememba uredniške politike), kakor se je to zgodilo drugim medijem.

5.1 Zgodovina časopisa

- 2. junija 1951 je izšla prva številka Ljubljanskega dnevnika, predhodnika današnjega Dnevnika. Njegov ustanovitelj je bila Osvobodilna fronta Slovenije. »Naj bo kakšna stvar še tako huda in trpka, naj bodo slabosti in napake še takšne, nikdar ne smemo mimo resnice. Kajti resnica je naše najmočnejše orožje,« je v uvodniku prve številke Ljubljanskega dnevnika zapisal njegov odgovorni urednik Ivan Šinkovec. Prva številka je štela šest strani, za njen izvod pa je bilo treba odšteti pet jugoslovanskih dinarjev.
- Leta 1961 Ljubljanski dnevnik uvede nov, zmanjšani časopisni format.
- 1. aprila 1968 se Ljubljanski dnevnik preimenuje v Dnevnik
- Januarja 1990 se Dnevnik preimenuje v Neodvisni dnevnik, nato pa decembra 1991 ponovno v Dnevnik – tokrat z zeleno piko nad črko i.
- Januarja 1996 začne izhajati Dnevnik v barvah.
- Decembra 2002 dobi Dnevnik novo, sodobno grafično podobo.
- Junija 2007 dobi časnik znova novo, sodobnejšo grafično podobo.

5.2 Vrednote časnika Dnevnik

Ustvarjalci Dnevnika na svoji spletni strani (www.dnevnik.si) pravijo, da se kot predstavniki ene vodilnih medijskih hiš v državi zavedajo svoje družbene odgovornosti. Javno in jasno se načeloma zavezujejo visokim standardom zagotavlja kakovostnih vsebin in spoštovanju novinarske etike, hkrati pa poudarjajo, da so širši javnosti zavezani tudi zunaj novinarskih

okvirov, saj poudarjajo, da svoje naloge uresničujejo tudi z donacijami humanitarnim ustanovam in s sponzoriranjem slovenskega športa in kulture. Hkrati, kot pravijo, so odprti tudi za vsesplošno javnost, saj organizirajo številne (javne) dogodke.

Kot svoje temeljne vrednote izpostavljajo naslednje:

- Zagotavljanje kakovostnih in kredibilnih vsebin.
- Vzdrževanje spoštljivega in poštenega odnosa z zaposlenimi, ki temelji na medsebojnem spoštovanju, odgovornosti in prizadevanju po izpolnjevanju načel odličnosti.
- Vzdrževanje poštenih dolgoročnih odnosov z uporabniki, oglaševalci in poslovnimi partnerji.
- Ustvarjanje vrednosti za zaposlene, lastnike, uporabnike in poslovno skupnost.
- Odgovorno ravnanje do okolja in skupnosti, v katerih delujejo.

Širši družbeni cilj časnika je spodbujanje razvoja in napredka družbe, to pa jim, kot pravijo, uspeva s profesionalnim novinarskim pristopom – z zbiranjem, interpretiranjem, ustvarjanjem in posredovanjem relevantnih informacij, analiz, stališč ter zabavnih vsebin, ki naj bi javnosti, poslovni skupnosti in oglaševalcem prinašale dodano vrednost.

5.3 Sobotna priloga Dnevnika – Objektiv

Osemindvajsetega oktobra leta 2006 je začel izhajati novi Dnevnikov tednik Objektiv, ki je priložen sobotnemu Dnevniku. Objektiv naj bi postal neke vrste mnenjska nadgradnja dnevnega časopisa, saj naj bi v njem bolj podrobno, na več prostora in predvsem mnenjsko poglobljeno obravnavali relevantne aktualne teme. Objektiv je zato neke vrste Dnevnikova osebnost oziroma zgoščeno bistvo uredniške politike časnika. Njegov glavni urednik je Ali H. Žerdin, sicer dolgoletni sodelavec tednika Mladina, ki velja za ideološko levo usmerjeni časnik.

5.3.1 Analiza programskega besedila Objektiva

S spremembo vlade leta 2004 (ko je na oblast po dolgoletni tradiciji levosredinsko usmerjene LDS prišla desnosredinsko usmerjena SDS) so nastopile tudi spremembe v medijskem

prostoru. Spremembi zakona o radioteleviziji Slovenija je sledila sprememba zakona o medijih (2006), po kateri je po novem javnost dobila mnogo obsežnejšo pravico do popravka, kot je veljala do takrat. Hkrati so se zgodile tudi številne spremembe lastništva medijev, pri čemer so pomembne položaje na vrhu medijskih hiš dobili tisti, ki so več let javno zagovarjali politiko prej opozicijske, zdaj pa vladajoče SDS. V medijih se je odprla debata o prevelikem vmešavanju politike v medije ter o cenzuri, pri čemer so novinarje Dnevnika s tem v zvezi mnogokrat citirali in jih intervjuvali, saj je Dnevnik veljal za eno izmed redkih medijskih hiš, ki z novo oblastjo ni doživel sprememb v lastništvu in v uredništvu. Kakšno vlogo se je znotraj take družbene klime Dnevnik zavestno odločil, da jo bo zavzel, je v uvodnem komentarju Objektivna »Subjektiv« z naslovom »Svoboda pisane besede« 28. oktobra 2006 na strani 3 razložil sam odgovorni urednik Miran Lesjak. Gre za neke vrste programsko besedilo, ki sem ga analizirala.

»Svoboda pisane besede« je glavni slogan in hkrati tudi glavna vrednota Dnevnikovega novega sobotnega tednika Objektiv. Objektivu gre torej za svobodo govora – za eno izmed glavnih vrednot liberalizma in demokracije, kar napove sam glavni odgovorni urednik Dnevnika Miran Lesjak že v prvi številki Objektivna v okviru komentarja pod rubriko »Subjektiv«, ko pravi: » [...] zaskrbljeni pa smo, ker je vedno manj medijev v Sloveniji, ki bi lahko trdili, da je svoboda izražanja njihova temeljna vrednota. Naša je in zato smo naš tednik ustvarili pod geslom »Svoboda pisane besede«, ker bo tematsko pisan, likovno barvit in mnenjsko raznovrsten.«

Miran Lesjak v omenjenem komentarju ustvarja tri vrste identitet po principu mi-oni, s pomočjo katerih artikulira osnovne vrednote Objektivna:

a.) Novinarji (»mi«) nasproti vladajoči slovenski politični garnituri (»oni«):

- Vladajoči politični garnituri očita psihično oziroma verbalno nasilje: »Če politična stranka **zagrozi**, da bo prepovedala časopis, ki noče objaviti intervjuja z njenim kandidatom na volitvah, je to slabo sporočilo o tej stranki in nedvomni izkaz tega, kako politika razume svobodo medijev. Položaj v slovenskih medijih zares ni dober, **novinarstvo kot poklic** pa je za nekatere **protidržavna dejavnost** in za druge **gniloba prave, zdrave demokracije**.«

- Telesno nasilje: »Če novinarja ravno ne **zbrcajo v glavo**, se **znesejo nad njegovim mikrofonom, mu razbijejo fotoaparata** in **ga naderejo** kot **paglavca**. '**Spizdi!**' je pozdrav, s katerim iz novinarke (ali novinarja) narediš **cucka** in imaš potem mir pred neprijetnimi vprašanji. **Neotesanec** nato odpove še nekaj izvodov časopisa, pri katerem ta novinarica dela, da **bo nadležna pokora** še težje prišla do svoje plače in gre na kavo h kakšnemu svojemu **botru**. Je pa res, da je še vedno boljše kot v **Rusiji**, saj v Sloveniji še nobenega novinarja niso **ustrelili**, kajne?«
- In izvrševanje politično kadrovske likvidacije: »V zadnjem letu dni so v večini relevantnih slovenskih medijev zamenjali odgovorne urednike. Odšli so, ne zato, ker bi slabo delali, ker bi bili njihovi mediji brez bralcev, poslušalcev ali gledalcev, ampak zato, ker niso bili po volji oblasti, ker so bili 'moralno-politično' neprimerni. Kadrovnikom torej ni važno, ali je neki medij dober in ali dosega določeno branost/gledanost, temveč, da je medij »njihov.«
- Politiki pripisuje tudi neodgovorno ravnanje z javnim denarjem: » [...] saj se posledice zgrešene kadrovske politike, če drugega ne, odražajo na slabših poslovnih rezultatih medijskih družb. Kadar pa se to početje dogaja v medijih, ki so v javni lasti, je to neodgovorno, saj ti gospodje kadroviki hazardirajo z javnim denarjem.«

Če povzamemo, Lesjak vladajoči slovenski oblasti očita avtokracijo, diktaturo in nedemokracijo, celo fašistične in mafijske postopke (fizično nasilje, žalitve, botrstvo) – torej nasprotje od liberalizma, pri tem pa implicitno (kot dokaz) niza primere, ki so se zares zgodili, zato predvideva, da bralec te primere že pozna. Z naštevanjem in zgostitvijo nasilnih dejanj stopnjuje prikaz nasilnosti zoper novinarje in s tem utrjuje identiteto novinarjev kot žrtev. Oblast samo enkrat neposredno imenuje z »oblastjo«, drugače pa določena dejanja obesi samo določeni (neimenovani) »politični stranki«, »politikom« in »ministrom« na splošno, »nekaterim«, »kadrovikom« in »gospodom kadrovikom« ter »neotesancem« in »botrom«. Iz vseh teh poimenovanj je razvidno, da se Lesjak izogiba neposrednemu poimenovanju tistih, ki so »krivi« za nastalo, katastrofično situacijo in za nesvobodo govora, torej v bistvu za kršenje osnovnih človekovih pravic. Vsega tega ne izreče, identiteta »krivcev« ostaja na tak način »v zraku«, v neke vrste napetosti, s čimer še bolj poudarja njihovo odgovornost, saj namiguje na to, da se »krivcev« prav zaradi njihovega avtokratičnega razmišljanja ne sme preveč napadati. Hkrati tudi s poimenovanji, kot so »botri« ali »neotesanci«, jasno nakazuje, da so v tej zgodbi »negativci«.

Na drugi strani so novinarji, ki so žrtve tega avtokratičnega, nedemokratičnega sistema, saj jih poimenuje bodisi nevtrarno kot »novinarje« in »novinarke« ali kot ponižane in od sistema razžaljene »cucke«, »nadležne pokore«, »figure na šahovnici« in (od sistema zaznamovane kot) »'neuravnotežene' novinarske kolege«.

- Kot (profesionalno) dobre novinarje označi tiste, ki svoje delo razumejo kot način življenja: »Najboljši novinarji so tisti, ki **so v svoj poklic zaljubljeni**. To so ljudje, ki so se zanj **premišljeno odločili**, ker ga razumejo kot **način življenja**, ker **verjamejo v svoje poslanstvo ter odgovornosti**, ki jim jih nalaga, pa **še živeti hočejo od tega, kar napišejo. Ne nazadnje tudi novinarji jedo, stanujejo in imajo družine.**« In še: »Zavest, da so **tudi novinarji ljudje**, ki **imajo pravico uresničevati svoje poklicne ambicije in imajo svoje eksistenčne potrebe**, ti v takem odločanju (op. p. – s tem misli odločanje odgovornega urednika, ali bo novinarja, ki se ne počuti dobro v oblasti podrejeni medijski hiši, vendarle sprejel na Dnevnik) **lahko uniči dan.**«

Dobri novinarji so torej tisti, ki dobesedno živijo za svoj poklic – brezkompromisna predanost je njihova glavna vrednota, saj njihov poklic (njihovo delo) ni ločen(o) od njihovega osebnega življenja. Lesjak začne tukaj trkati na socialne vrednote – pripadnost, odgovornost, poslanstvo, hkrati poudarja še to, da so novinarji socialno odvisni od svojega dela in zaradi nedemokratičnega življenja tudi socialno težje preživijo, pri čemer ob koncu pokaže tudi lastno čustveno prizadetost in angažma (skrbi zaradi tega mu lahko »uničijo dan«), kar ga pri bralcu naredi prepričljivejšega. S tem apelira torej ne samo na liberalne, temveč tudi na socialne vrednote pripadnosti in humanosti ter na bralčeva čustva.

b.) »Slabe« oziroma neprofesionalne (in ideološko usmerjene) medijske hiše (»oni«) proti dobri oziroma profesionalni medijski hiši Dnevniku (»mi«):

- Lesjak jasno opiše, da v drugih medijskih hišah uporabljajo podobne nedemokratične postopke, s katerimi na podoben način spodkopavajo svobodo govora, kakor to počne slovenska oblast: »Vemo pa tudi, da so ti kadrovske pogovori (ki jih Lesjak kot odgovorni urednik pogosto opravlja z novinarji drugih hiš, ki bi želeli prestopiti na Dnevnik, op.p.) rezultat tega, kar se dogaja v drugih uredništvih: novinarjem **prenarejajo njihova besedila, dopisujejo**, česar niso napisali, **režejo njihove misli**,

manipulirajo z njihovimi podpisi ali pa jih enostavno **postavijo v kot k fikusu**, in vse to zato, ker pač hočejo delati profesionalno in ne mislijo kot oblastniki.«

Opis dogajanj v »drugih« uredništvih je na moč podoben opisu početja oblasti – pri tem sta dve vzporednici: tako kot pri opisu šikaniranja svobode govora s strani oblasti tudi tukaj Lesjak z naštevanjem stopnjuje moč šikaniranja novinarjev. Vse od spreminjanja novinarskega besedila do spreminjanja novinarske (podpisane) identitete, uporabi celo metaforo »režejo njihove misli«, ki se jo da razumeti dvoumno – v smislu, da njihove napisane misli spreminjajo ali pa spodkopavajo novinarsko, profesionalno razmišljanje, kar je najhujša oblika zatiranja svobode govora. Na koncu novinar, zmanipuliran in odrezan, postane kot pasiven in tih »zlorabljen« fikus v kotu – molčeč, in cenzura je popolna.

Druga podobnost med opisoma oblasti in »drugih uredništev« je v tem, da nikoli ne imenuje, kdo so te »druge« medijske hiše. V neki točki komentarja namiguje na slabše poslovne rezultate medijskih hiš, ki so se pokorile nedemokratskemu režimu, iz česar lahko poznavalci konteksta sklepajo na slovenski osrednji časnik Delo, ki mu je naklada v zadnjih dveh letih padla, in na nacionalno televizijo, ki vsaj v informativnem programu vztrajno izgublja delež gledanosti in s tem tudi dobiček od oglasov.

- Na »tej« (torej pozitivni) strani pa je časopisna hiša »Dnevnik«, ki podpira svobodo govora in razume eksistenčne (tako v moralnem kot v socialnem smislu) probleme novinarjev v tem času: »Na Dnevniku se **naših novinarjev** ne sramujemo, nasprotno, na vsakogar, ki se svojemu sogovorniku **legitimira s pripadnostjo našemu časniku**, smo **ponosni**. Tudi **naši novinarji delajo napake** (tako kot **njihov urednik**), ampak kljub temu je Dnevnikova novinarska skupnost najboljša v Sloveniji. Postavljamo se s tem, da **naše uredništvo** danes združuje največ dobitnikov strokovnih nagrad, zaskrbljeni pa smo, ker je vedno manj medijev v Sloveniji, ki bi lahko trdili, da je svoboda izražanja njihova temeljna vrednota. **Naša je**, in zato smo naš tednik ustvarili pod geslom 'Svoboda pisane besede'...«

Lesjak torej spet poudarja skupnost in pripadnost, kar mu uspeva tudi z večkratnim ponavljanjem svojilnega pridevnika »naši« in »njihov«, ki se ponosno združujejo v skupnost za boj svobode govora – gre za tipično ideološko socialno usmerjeno dikcijo, s pomočjo katere se torej »naša« skupnost združi proti »negativnemu drugemu«.

c.) Občinstvo (»vi) in novinarji (»mi):

- Odgovorni urednik Dnevnika v komentarju nagovori tudi občinstvo in ga vzpostavi kot neke vrste pripadnika Dnevnikove skupnosti: »Zdi se, da je kadrovikom, ki nastavljajo vodilne urednike, malo mar interes **porabnikov medijev**, torej **vaš interes in vaša pričakovanja** ...« Na koncu komentar zaključí še z besedami: »Magazin, ki je pred vami, Dnevnikov Objektiv, hoče biti poklon dobremu novinarstvu in kakovostni publicistiki. Izhajal bo vsako soboto v Dnevniku in vam bo v najboljših prispevkih, ki jih zmoremo ustvariti, **prinašal vaše življenje**. Namenjen je samo **vam, bralcu**, ki **vas prepričujemo**, da je novinarstvo vsaj na Dnevniku spodoben poklic, če že drugod ne pustijo, da diha s polnimi pljuči.«

Lesjak torej poskuša občinstvo prepričati, da oblast ne služi njihovemu interesu. Občinstvo nagovarja skoraj patetično, s stopnjevanjem in izrekanjem pripadnosti s svojilnostjo in s stopnjevanjem – (»porabniki medijev«, »vaš interes«, »vaša pričakovanja«, »vaše življenje«, »vam, bralcu« ...) in ga poskuša (dobesedno zapisano) prepričati, da mu (na vpogled) prinaša njegovo življenje, takšno kot je, brez cenzure, torej s svobodo govora. Bralcu torej poskuša na neki način vsiliti zavest, da mu pripada, tako kot si bralec zasluži svobodo govora in življenje v liberalnem, svobodnem okolju, v demokraciji.

Če ob koncu sistematično povzamem Lesjakov komentar, postane jasno razvidno, da je sestavljen iz opisa več situacij in treh vrst identitet – avtokracija in nedemokratičnost vladajoče oblasti; avtokracija in nedemokratičnost znotraj »drugih« novinarskih uredništev; in demokracija, svoboda govora in socialni liberalizem (h kateremu so zavezani Dnevnikovi novinarji in uredniki in njegovo občinstvo). Lesjakov komentar je zato neke vrste programsko besedilo ne samo Objektiva, temveč tudi Dnevnikove identitete nasploh, na podlagi katere je razvidno, da je časnikova osnovna ideološka usmerjenost v prvi vrsti liberalna in nato še socialna.

Dnevnikova in Objektivova najvišja vrednota pa je torej zavezanost svobodi govora – kar je temeljna vrednota liberalizma. Gre za temeljno vrednoto mita medijev kot psov čuvajev, ki je del ideologije liberalizma, v katerem so mediji orodje demokracije. Kot pravi James Curran, mediji svojo vlogo v demokraciji najbolje opravljajo takrat, kadar:

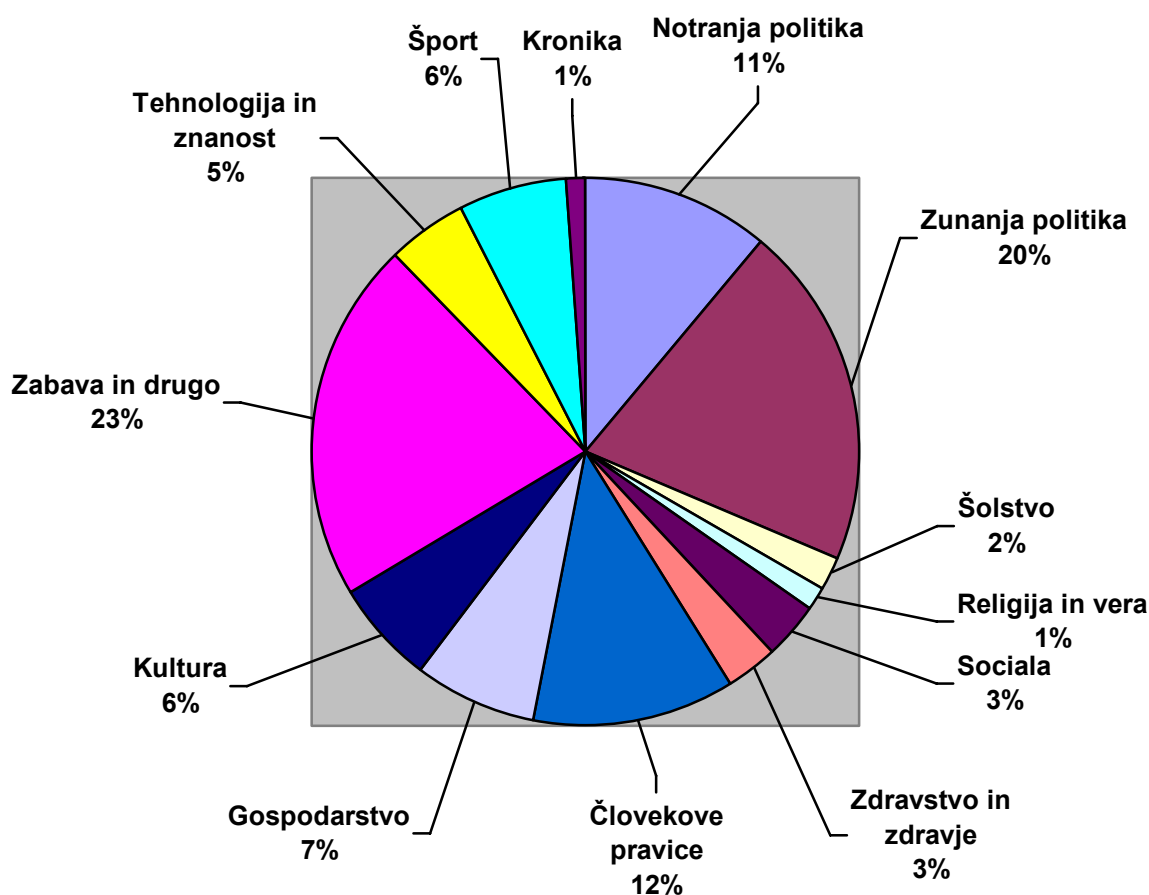
- a. Obveščajo množice o javnih zadevah, da se lahko te o njih soodločajo.
- b. Nastopajo kot neustrašni psi čuvaji, ki budno spremljajo in preučujejo dejanja oblasti, da bi javnost obvarovali pred tem, da bi vladajoči zlorabili svojo moč.
- c. Delujejo kot tribuna za odprto javno razpravo in tako pripomorejo k oblikovanju javnega mnenja.
- d. Delujejo kot glas ljudstva in tako prenesejo mnenje množic do vladajočih elit.

Na kratko povedano – vloga medijev v demokraciji je torej obveščati, preverjati (zlorabo oblasti), omogočati javno razpravo in zastopati glasove navadnih državljanov (Curran 2005: 120).

6 Analiza primerov

Objektiv je v obdobju od svoje prve številke 28. oktobra 2006 do 21. aprila 2007 objavil skupno 689 prispevkov, h katerim nisem štela pisem bralcev in vsakotedskega stripa. Prispevki so izšli po naslednjih kategorijah:

Shema 6.1: Kategorije prispevkov v Objektivu (od 28.10.2006 do 21.4.2007)

Vir: Objektiv. Letnik 2006 in 2007. Dnevnik d.d., Ljubljana.

Po kategorijah kvantitativno prednjačita torej zabava in drugo (pod zabavo sem štela vse pop kulturne teme, pod kulturo pa samo tako imenovano visoko kulturo), za katero so značilni številni krajši članki, in zunanja politika, na tretjem mestu pa so, zanimivo, človekove pravice in šele potem notranja politika. Seveda je treba upoštevati, da se v številnih člankih prepletajo

različne teme – tako članki o človekovih pravicah mnogokrat govorijo tudi o notranjepolitičnem položaju, podobno kot članki o gospodarstvu, zdravstvu, ipd.

6.1 Analiza primera v Ambrusu

Tema, ki je v Objektivu dvignila obilico prahu, je gotovo primer državnega reševanja problema slabega shajanja romske družine Strojani z drugimi krajanji občine Ivančna Gorica.

Zgodba se začne konec oktobra lani z množičnim zborovanjem krajanov Zagradca v Ambrusu pri Ivančni Gorici, ki so od župana Jerneja Lampreta zahtevali, da naj nekaj ukrene zoper dolgoletno nasilje, ki naj bi ga izvajali Romi (grožnje, ustrahovanja, pretepi, kraje, streljanje, vožnja z neregistriranimi vozili). Zbor je sprožil incident, ki se je zgodil dva dni prej, ko je v Ambrusu prišlo do fizičnega obračuna med prebivalcem romskega naselja, sicer Neromom Romanom Črnakom, in Ambrušanom Jožetom Šinkovcem, pri čemer je Ambrušan zaradi močnega udarca s kolom po glavi obležal nezavesten in so ga morali peljati v Klinični center v Ljubljani, kjer je bil nekaj časa v kritičnem stanju. Krajanji so že takrat želeli zapreti cesto pri Ivančni Gorici, a jim je policija to preprečila, na zboru pa so zahtevali hitre ukrepe policije in župana ter zagrozili, da bodo v nasprotnem primeru bojkotirali drugi krog lokalnih volitev in vzeli pravico v svoje roke ter Romom dali ultimat za izselitev.

Romi so medtem pobegnili iz Ambrusa v gozd, izkazalo pa se je tudi, da so bivali nezakonito v črni gradnji na zajetju pitne vode. Občina je državo zaprosila za pomoč pri reševanju težav in za pomoč pri morebitnem iskanju nove lokacije, kamor bi lahko preselili romsko družino. Predsednik komisije za zaščito romske skupnosti (in minister za šolstvo) Milan Zver je sprva zavrnil možnost preselitve Romov iz Ambrusa. Toda ko so se Romi po petih dneh iz gozda poskušali vrniti domov, so s tem razburili vaščane, nasilje pa je lahko preprečila le policija. V napeti situaciji so se ob posredovanju notranjega ministra Dragutina Mateja in policije Strojani odločili za preselitev, pri čemer so izrazili željo, da bi jih nastanili na območju občin Ivančna Gorica in Grosuplje. Do takrat naj bi jih za dva do tri tedne naselili v Centru za tujce v Postojni. A se je njihovo bivanje v Postojni podaljšalo, oglasil pa se je tudi varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek, ki je preselitev označil kot konec pravne države, za situacijo pa je kot najbolj odgovorno okrivil oblast, ki se z »romsko problematiko« ni dovolj ukvarjala, zato je obvestil Svet Evrope. Vlada je njegove očitke zavrnila in izrazila nezadovoljstvo nad prijavo. Hkrati so se oglasili tudi predstavniki romskih društev in

predstavniki drugih romskih skupnosti v Sloveniji, ki so izrazili bojazen, da bi se kaj podobnega zgodilo tudi njim. Pojavile so se namreč zahteve krajanov drugih dolenskih občin o preselitvi Romov iz drugih nelegalnih naselij. Zaradi tega pa se je oglasila tudi Evropska komisija, ki je poudarila, da zavrača vsako obliko nestrpnosti in se zavzema za iskanje rešitve z demokratičnim dialogom. Evropski komisar Thomas Hammarberg je obiskal Slovenijo, se sestal s Hanžkom in s tremi ministri (okoljskim Podobnikom, notranjim Matejem in šolskim Zverom) in menil, da je selitev romske družine zaradi zahtev množice ljudi nesprejemljiva, vlado pa je opozoril na nujnost zagotavljanja človekovih pravic. Ob tem je še opozoril, da je zaznal znamenja sovražnega govora, česar v tako razviti družbi ni pričakoval, ter Hanžkovo dejanje označil za korektno. Vlada pa je še vedno vztrajala, da preselitev ni bila prisilna, da je vlada ni izvedla, pač pa da so se Strojanovi sami odločili zanjo.

Čeprav so Strojanovim v tem času na območju Ivančne Gorice ponudil tri lokacije, so se krajanje občine znova zbrali in na občinskem svetu sklenili, da se romske družine Strojan ne sme naseliti v to občino, hkrati pa so na morebitnih lokacijah, kamor bi se Strojanovi lahko preselili, začeli postavljati vaške straže. Vlada je kmalu začela iskati lokacije drugod po Sloveniji, a kjer koli so krajanje zaslutili, da želi vlada tja nastaniti Strojanove, so postavili barikade in vaške straže., ki so celo pregledovale policijska vozila, policija pa je njihovo vedenje tolerirala. Ko se del družine Strojan po več kot mesecu dni bivanja v Postojni poskušal konec novembra vrniti domov, so krajanje Ivančne Gorice fizično napadli policiste, ki so želeli Strojanovim omogočiti varen prihod. Ob tem so bili nekateri poškodovani, kar je sprožilo nov incident. V začetku decembra so se domov poskušali vrniti še preostali člani družine, a jih je policija ustavila in jim vožnjo z neregistriranimi avtomobili prepovedala, zato se jih je večina vrnila nazaj. Država je ugotovila, da gradbenega dovoljenja za dom Strojanovih ne more izdati, in se je konec decembra odločila za rušenje, s čimer je izzvala ogorčenje predsednika države Janeza Drnovška, ker se je to zgodilo tik pred božičem, zato jim je Drnovšek za božič priskrbel bivalne zabojnike. Za božič so se Strojanovi začasno naselili na območje Broda v Ljubljani, kjer še vedno čakajo na novi dom.

V Objektivu so v približnem polletnem obdobju objavili kar 35 prispevkov oziroma kar okoli 5 odstotkov vseh objav. Pri tem sem upoštevala članke, ki govorijo neposredno o Romih in o Strojanovih, članke, ki govorijo o instituciji varuha človekovih pravic v zvezi s tem primerom, in članke, ki govorijo o vladi v zvezi s tem primerom.

6.1.1 Analiza komentarjev

Objektiv je objavil tri glavne uredniške komentarje na to temo. Primerjala sem vse tri, ki so bili v Objektivovi rubriki »Subjektiv« na tretji strani objavljeni 4. novembra 2006 (Ali H. Žerdin, »Špecanje domovine?«), 11. novembra 2006 (Sonja Vogrič, »Nevarno je biti proti«) in 18. novembra 2006 (Borut Hočevnar, »Varuhova lekcija«).

Vsi trije komentarji obravnavajo problematiko s stališča kritike vlade, le da imajo ob tem različne perspektive:

- Urednik Objektiva Ali H. Žerdin podrobno obravnava odziv vlade na dejanje zdaj že nekdanjega varuha človekovih pravic Matjaža Hanžka, ki je o ravnanju vlade v primeru družine Strojani obvestil Svet Evrope, in mu daje prav.
- Urednica Objektiva Sonja Vogrič želi primer prikazati kot še enega v nizu vladnih diskvalifikacij vseh drugače mislečih.
- Urednik notranjepolitične redakcije Dnevnika Borut Hočevnar se sklicuje na opozorila in napotke komisarja Sveta Evrope in poskuša na tej podlagi predlagati, kako bi vlada morala ravnati.

Pomembno je še to, da je »Subjektiv« najpomembnejša mnenjsko-novinarska rubrika Objektiva, tako rekoč »srce« Objektiva, znotraj katere v glavnem uredniki (lahko pa tudi novinarji) komentirajo samo najpomembnejše tedenske dogodke. Dejstvo, da so temi o Romih posvetili kar tri tovrstne komentarje, kaže na to, da je tema za Objektiv oziroma za Dnevnik izredno pomembna.

- Eno izmed ključnih sredstev, ki jih uporablja Žerdin, so kontrasti in (v tem okviru) ironija ter sleng pa tudi evfemizmi in dokazovanje verjetnosti stališč z zgodovinskimi primeri:
  - o Komentar začne z analizo žargona kabineta predsednika vlade, kjer so Hanžkovo dejanje označili kot »blatenjem Slovenije pred mednarodnimi inštitucijami«, »škodljivo ravnanje«, ki je »nerazumno in neodgovorno« in je »preseglo vse meje«. Žerdin oceni, da so se v kabinetu predsednika vlade odzvali jezno, ker so ocenili, da je varuh domovino »zašpecal«, nakar so ga pozvali, naj se državljanom opraviči. S tem predpostavlja, da se je vlada

odzvala čustveno (torej neracionalno), in njen odziv poveže z vedenjem oblasti v času socialističnega režima nekdanje Jugoslavije, torej s totalitarizmom. Tega sprva ne naredi neposredno, pač pa z namigovanjem s pomočjo ironije:

- »Ah, ob takih stavkih se človek počuti 18 let mlajši.«

Ironijo dosega s tem, da sicer pozitivno čustvo (to, da se človek počuti toliko mlajšega) poveže z zgodovinskim časom, za katerega predpostavlja, da ga večina bralcev povezuje z negativnimi čustvi (čas totalitarizma). Da misli ravno obratno, nakaže tudi s pretiravanjem v čustvenem izrazu »navdušenja«, na kar opozarja medmet »ah«. Žerdin torej tukaj uvede osnovno predpostavko na naslednjem nasprotju – demokracija je dobro, totalitarizem je slabo – in enakosti – totalitarizem je vlada.

- V nadaljevanju želi bralca o svojem prav prepričati z zgodovinskimi dejstvi – s štirimi primeri (dva iz leta 1988 ter po eden iz leta 1994 in 2000), za katere je značilno, da se je nekdo v Sloveniji zaradi določenega dogajanja pritožil na kakšno mednarodno inštitucijo, takratna oblast pa tega tako ali drugače ni odobrvala oziroma je dejanja razumela kot »špecanje«. Ključen primer pa je iz leta 1988, saj se prav nanj nanaša na začetku članka z ironijo, nato pa začne nizati podobo primera:
  - »Počuti se, kot da bi ga časovni stroj prestavil v leto 1988. Natančneje v marec 1988. Zelo podobne besede so namreč marca 1988 padale na posvetu zadružnikov v Murski Soboti.«

Avtor torej primer iz marca leta 1988 izpostavi kot ključnega za primerjavo odziva zdajšnje vlade na ravnanje varuha človekovih pravic. To je po mojem mnenju pomembno zato, ker edino ta primer, ki sega v čas že hudih zaostrovanj znotraj režima nekdanje Jugoslavije, navede kot primer, v katerem je predsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva Jože Smole dejanje dr. Franceta Bučarja, podobno dejanju Hanžka (Bučar je člane evropskega parlamenta seznanil s svojo oceno razmer v SFRJ in predlagal, da bi Zahod moral ukiniti finančno pomoč Jugoslaviji), označil kot **»enako nacionalnemu izdajstvu«**. In od tu Žerdin

nadaljuje: »To, da je Bučar domovino '*zašpecal*' mednarodnemu forumu, je bilo *izdajstvo*. To, da je Matjaž Hanžek domovino '*zašpecal*' mednarodnemu forumu, '*presega vse meje*'.«

Očitno je torej, da avtor samo v enem primeru (1988) uporablja in navaja besedo »izdajstvo«, sicer pa besedo »špecanje«, ki je slengovska beseda in jo zato, ker kot sleng izpade manj resno, lahko razumemo tudi kot evfemizem. Vendar oba primera Žerdin tako tesno vzporedno poveže, da je povsem očitno, da lahko tudi reakcijo primerjave razumemo kot oceno sedanje vlade, da je Hanžek izdal državo. Videti je, da si avtor ne upa neposredno zapisati, da vlada razmišlja enako avtoritativno in nedemokratska kot prejšnja Jugoslovanska.

- Ko smo torej vzporednice že dojeli, situacijo spet obrne v nasprotno smer (zopet uporablja mehanizem kontrastnosti):
  - »Četudi žargon o 'blatenju' domovine, ki ga lahko najdemo v komunikacijah kabineta predsednika vlade, **spominja na besednjak**, ki smo ga pred slabima dvema desetletjema zasledili v izjavah vodstva SZDL, *razlika med tedanjo in sedanjo situacijo obstaja*.«

Dvostavčno poved lahko razumemo kot celoto dveh nasprotujočih si delov (stavkov): medtem ko prvi stavek bolj neposredno utrdi enakost v vedenju obeh vlad, temu sledi obrat, ko začne znova opozarjati na razlike:

- »Slovenija je namreč del suverenosti zavestno prenesla na mednarodne institucije. Zlasti pri zadevah, ki so povezane s človekovimi pravicami, **Slovenija ni izolirana dežela, ki bi bila z bodečo žico ločena od preostanka sveta**. Slovenija ima pravico, da spremlja, kaj se s človekovimi pravicami dogaja okoli nas. In okolici dovoljuje, da spremlja, kaj se dogaja z nami. Človekove pravice niso zgolj '**naša stvar**'. Niso, kot rečejo **na Sicilji, cosa nostra**.«

Z opozarjanjem na razlike v okoliščinah ob izenačenem vedenju želi bralca še bolj prepričati, da vlada ravna napačno. Avtor torej znova predpostavlja, da je

vsakršna oblika totalitarizma (bodeča žica bi lahko simbolizirala berlinski zid kot s skrajno negativnimi čustvi povezan simbol ostanka totalitarizma v Evropi – ločitev Vzhoda od Zahoda; izraz »cosa nostra« pa je simbol za sicilijansko mafijo, ki deluje samovoljno mimo zakona po pravilu močnejšega in z nasiljem) nekaj slabega, medtem ko je demokracija nekaj pozitivnega.

- Sonja Vogrič je v primerjavi z Žerdinom veliko bolj neposredna, pomaga pa si tudi z nizanem primerov s slikovitimi metaforičnimi orisi vzdušja v državi:
  - o Vogričeva svojo neposrednost pogosto izraža z absolutno kategoričnostjo in (v nasprotju z Žerdinom) s posebljanjem odgovornosti:
    - »Februarja prihodnje leto se po šestih letih izteče mandat Matjažu Hanžku, varuhu človekovih pravic. **Potem lahko to funkcijo kar ukinejo. Se predsedniku vlade Janezu Janši vsaj ne bo treba pritoževati** še nad novim varuhom, da obeša slovensko 'sramoto' na mednarodni zvon. In ne bo mu treba poslušati iz ust novega varuha ogorčenih besed o koncu pravne države, *ko bi spet kakšno skupino slovenskih državljanov selili po Sloveniji. Kajti varuh človekovih pravic mora početi prav to.*

Čeprav v uvodu v članek uporabi dopustno modalnost »lahko«, pa v kombinaciji s prislovom »kar« izraža neverjetno lahkotnost in s tem gotovost (prihajajoče) ukinitve nevladne institucije, tako da deluje že skoraj tako, kakor da bi bilo gotovo, da bodo institucijo varuha res ukinili. Vogričeva pri tem predpostavlja, da bralec iz zunanjega konteksta razume, da je delovanje nevladnih institucij povezano z demokracijo, njihovo ukinjanje pa z nedemokracijo, s čimer mu implicitno želi povedati, da živimo v nedemokratični državi.

Pri tem nedemokracijo označi kot negativno s pomočjo ironije in pretiravanjem – zdi se, da hoče povedati, da se predsedniku vlade ne bo treba pritoževati zaradi nepotrebnih pritožb, toda ko omeni, da bodo selili »*spet kakšno* skupino državljanov po Sloveniji«, predpostavlja, da država večkrat (spet) poljubno

(»kakšno«) diskriminira oziroma ravna negativno mimo zakonov, s čimer poveže nedemokracijo z negativnim, nezakonskim ravnanjem, zaradi katerega trpijo državljani. Še bolj jasno pa se postavi na stran demokratične nevladne institucije, in s tem na stran demokracije, z naslednjim stavkom, ko zelo neposredno zagovarja dejanje ombudsmana z obligacijsko modalnostjo (glagol »**mora**«) in poudarjanjem (kazanjem) pomembnosti njegovega dejanja s prislovom »**prav**« v kombinaciji s kazalnim zaimkom »**to**«.

Pomemben pa je še tretji vidik, zaradi katerega lahko rečemo, da je Vogričeva mnogo bolj neposredna od Žerdina: Odgovornost za nedemokratično ravnanje (za morebitno ukinitvev institucije varuha) očita ne vladi na splošno, temveč predsedniku vlade Janezu Janši. Odgovornosti mu sicer ne pripiše neposredno, pač pa pove, kdo bi bil tega najbolj vesel. S tem pa v primerjavi z Žerdinom odgovornost za negativno v državi posebi in konkretizira.

- Avtorica v nadaljevanju svojo tezo o avtoritativnem obnašanju Janeza Janše in posledično s tem tudi vlade gradi s pomočjo naštevanja, nizanja primerov (ki delujejo kot dokazi za večjo verjetnost), slikovitih prisposodob z metaforami (apelirajo na bralčeva čustva in slikajo atmosfero v državi) in neposrednostjo:
  - »In – kaj pa je potem tej vladi lažje kot ukiniti še eno neodvisno institucijo [...] V slabih dveh letih od imenovanja nove vlade (3. decembra 2004) *so ukinjali in preurejali različne strokovne svete, komisije, rezali so vrhove v podjetjih, prevzemali medije.*«
  - »**Janez Janša** je v štirinajstih letih opozicijske vloge (z nekaterimi vmesnimi prekinitvami) **gradil na paradigmi 'biti proti'**. [...] Volilno kampanjo je zgradil na svojem **boju proti korupciji, klientelizmu, ne nazadnje tudi proti falconu Drnovškove vlade**. V teh dveh letih, odkar je na oblasti, *veliko korupcije za nazaj niso razkrili, vladno letalo diši* (metafora, ki asociira na živalsko strast, nebrzdanost in s tem iracionalno delovanje mimo zakonov, op. p.) *tudi novim oblastnikom, klientelizem pa se je samo naselil na druge konkretne obraze.*«
  - »Dobiti volitve s paradigmo 'biti proti' seveda v politiki ni nič nenavadnega. Problem nastane, ko se ta logika toliko udomači v sami

oblastni sferi, da vsako kritiko na svoj račun razume zgolj kot napad, ki bi jo lahko spodnesel. [...] *Kajti pri nas, kot pravi Dušan Jovanović, 'pozitivci obvezno popuščijo. Medtem ko ti misliš pozitivno, imaš v hrbtu, med brati, šest pipecev.'* [...] Ko dvigneš glas proti, pa *si popredalčkan*, tvoji kritičnosti je bila z enim zamahom *odbita ostrina*. Potem te prikažejo še kot narodu nevarnega in diskvalifikacija je popolna. Če ti že ne morejo vzeti (takoj) položaja, s katerega se oglašáš ...«

- »Zavoženost takšnega oblastniškega ravnanja zaznavajo tudi *'podaniki'*. In na zdajšnjih lokalnih volitvah dajejo glasove neodvisnosti.«
  - »Da oblast deluje na sistem izločevanja, potrjuje tudi preseljena romska družina Strojan.«
- Slog Boruta Hočevarja je sledeč: vso svojo interpretacijo dogodkov v zvezi z družino Strojan nasloni na izjave in dejanje evropskega ombudsmana Hammarberga, in sicer tako, da najprej postavi subjektivno trditev visoke gotovosti v zvezi z dogajanjem, potem pa jo utemelji z več dejstvenimi dokazi, ki jih našteva:
- S povzetki izjav Hammarberga:
    - (1) »Slovenija je dobila **lekcijo**. Dal nam jo je Thomas Hammarberg, komisar Sveta Evrope za človekove pravice. Hammarberg je jasno povedal, čigavo ravnanje je pri reševanju problema Strojanovih najbolj nesprejemljivo. *Prvič, ravnanje vlade, zlasti pa policije* [...] *Drugič pasivnost mnenjskih voditeljev – vključno z verskimi* - [...] *In tretjič, nesprejemljive so kritike ombudsmana Hanžka, med drugim tudi premierova*.«
    - »Vrnimo se **k Hammarbergovi lekciji**« – spet sledi naštevanje, kako je treba ravnati.
  - S povzetki ravnanj Hammarberga:
    - (2) »**Bilo bi pa zelo narobe, če bi na obisk evropskega varuha človekovih pravic in nekdanjega novinarja hitro pozabili. Iz**

njegovega ravnanja smo lahko izluščili nekaj pomembnih napotkov.« Sledi naštevanje napotkov.

- (3) Komisar Hammarberg je povedal zelo veliko. Pristojnim je dal natančna navodila, kako naj ukrepajo. Treba pa mu je pozorno prisluhniti. Če ga bomo preslišali, lahko postane življenje v Sloveniji zelo neprijetno. Ne samo za Strojanove.«
- S povzetki dogodkov:
  - (4) »Hammarbergovi napotki žal niso prinesli hitrega rezultata. *Napetost v Suhi krajini se je v prvih urah po nastopu okrepila, mnenjski voditelji se niso takoj in odločno oglasili [...]* Katoliška cerkev, denimo, se je oglasila šele včeraj. Še več, premier je polemiziral z nekaterimi komisarijevimi trditvami in internacionalizacijo problema. Ni se mogoče znebiti občutka, da je iskal opravičilo, ker vlada, kot kaže, ne bo izpolnila obljube, da Strojanovim v treh tednih najde novi dom. Rok se namreč izteče ta konec tedna.«

Iz zgornjih primerov jasno vidimo, da postavlja Hočevar Hammarberga za absolutno avtoriteto (glej podčrtane dele primerov iz besedila): njegovim besedam in ravnanjem pripisuje pomembnost (»nekaj pomembnih napotkov«), natančnost (»natančna navodila«) in jim daje težo napotkov, navodil in lekcije (navodila in lekcijo pa nam lahko da samo nekdo, ki ima status avtoritete) in absolutne gotovosti, ki jo izraža z resničnostjo modalnostjo – s prislovi, kot je »jasno« (»je **jasno** povedal«), in obligacijsko modalnostjo (»treba mu je prisluhniti«), medtem ko premierovim protiargumentom pripiše mnogo manjšo verjetnost – označi jih za izgovore, za katerimi skriva neuspešno ravnanje, ki se bo kmalu spet pokazalo.

- Hammarbergova visoka stopnja avtoritete pride avtorju prav, saj v bistvu kmalu bolj neposredno sam prevzame njeno vlogo in z veliko gotovostjo ocenjuje, kaj je bilo prav in kaj narobe, in celo predlaga svoje rešitve:

- (5) »**Najprej pa je treba pravilno opredeliti razmere.** Na primer: Janša zatrjuje, da je bila odločitev o izselitvi Strojanovih najmanj slaba od vseh možnih odločitev. *Nemara res*, vendar so bile nekatere podrobnosti zelo napačne. *Minister Mate Ambrušanom ne bi smel obljubiti, da Strojanovih ne bo več nazaj. Lahko bi jim obljubil, da bo poskrbel za problem vodnega zajetja [...]* *Z omenjeno obljubo pa je pokazal, da se ulični protesti obrestujejo.*«
- Hočevar želi ob tem dajati vtis »razumskosti« in »objektivnosti« (s tem pa večje verjetnosti), kar mu uspeva z navideznim demokratičnim dopuščanjem mnenja druge strani, denimo, ko v petem primeru zgoraj Janševim poskusom upravičevanja dopušča možnost pravilnosti (nizka stopnja resničnosti modalnosti, ki jo izraža s pomočjo prislova »nemara res«) in s tem, da apelira na upoštevanje obeh plati zgodbe ter še:
  - »Vrnimo se k Hammarbergovi lekciji. **Črno-bel pristop ni sprejemljiv v nobenem primeru.** Strojanovi niso samo žrtve, ampak jih bremenijo tudi grehi, med Ambrušani niso samo nestrpneži, ampak tudi upravičeno prestrašeni, na primer starejši vaščani, ki živijo na samem. Dalje, pritisku ulice je lahko popustiti, a ga je potem težje ukrotiti. Med posledice zmage Ambrušanov lahko nemara štejemo tudi izolski molotovki ...«

Toda čeprav se zdi, da avtor poskuša objektivno in razumsko zajeti obe plati resnice, že po vrstnem redu, v katerem našteva obe plati, vidimo, kateri interpretaciji je bolj naklonjen – Strojanovi so v prvi vrsti žrtve, Ambrušani pa krivci – saj se poleg tega, da jih šele na drugem mestu zagovarja, da so »upravičeno prestrašeni«, avtorju zdi nujno, da njihovo prestrašenost še dodatno argumentira (pri Strojanovih tega ne počne), hkrati pa njihovem obnašanju (sicer z nizko stopnjo resničnosti modalnosti – prislov »nemara«) pripíše še druge izgrede nasilja v Sloveniji.

- Hočevar ob koncu komentarja z obligacijsko modalnostjo (glagol »treba je«) poziva javnost k strpnosti in k upoštevanju navodil Hammarberga, s čimer implicitno sporoča,

da je tako ravnanje edina možnost zagotoviti demokracijo, saj v nasprotnem primeru opozarja na (nedorečeno) negativne posledice:

- »Slovenija te dni **sicer potrebuje kampanjo**, vendar kampanjo v **podporo strpnosti**. Treba je **spomniti na pozitivne plati Romov**, treba pa je tudi preprečiti, da bi Strojhanovi postali sinonim za vse Rome. [...] Treba pa mu je (Hammarbergu, op. p.) pozorno prisluhniti. Če ga bomo preslišali, lahko postane življenje v Sloveniji zelo neprijetno. Ne samo za Strojane.«

Hočevar torej postavi evropskega varuha človekovih pravic kot najvišjo avtoriteto, s tem pa postavlja vrednoto varovanja človekovih pravic nad oblast, hkrati se eksplicitno izreka za strpnost in upoštevanje obeh plati resnice, vendar kljub temu implicitno simpatizira s Strojhanovimi, ki jih dojema kot žrtve.

Vsi trije avtorji predpostavljajo, da je demokracija nekaj pozitivnega, nedemokracija in totalitarizem, ki ju pripisujejo dejanjem in vedenju naše vlade ter Ambrušanom, pa nekaj negativnega, torej se zavzemajo za načela liberalizma (z upoštevanjem človekovih pravic in zaščite državljana pred grobimi posegi oblasti ter strpnostjo) in demokracije.

6.1.1.1 Analiza člankov novinarjev

Novinarji so na to temo napisali šest člankov – od tega se dva članka nanašata na položaj Romov v tujini (v Italiji in Srbiji), trije članki so portreti (eden portretira Strojhanove, drugi uspešne Rome, tretji pa notranjega ministra Mateja z zornega kota reševanja primera Strojhanovih), eden pa znanstveno razčlenjuje stereotipe o Romih.

6.1.1.2 Analiza novinarske teme

Objektiv je v okviru novinarskih člankov o Strojhanovih objavil eno temo pod rubriko »Vroč« na straneh 14 in 15, in sicer 18. novembra 2007, avtorica je novinarka notranjepolitične redakcije Dnevnika Ranka Ivelja, v okviru teme pa sta objavljena dva članka – prvi z nadnaslovom »Cigani/Romi v antropološkem ogledalu« in naslovom »Grdi, umazani, zli ali

zakaj je težko biti Rom«, drugi z nadnaslovom »Romi so tudi pesniki, uspešni poslovneži, intelektualci« in naslovom »Pridno mro čavoru!«.

Pod omenjeno rubriko v Objektivu navadno novinarji obravnavajo različne teme na dveh straneh, ki pa niso glavne teme Objektiva – te so obravnavane pod rubriko »V objektivu«, so postavljene bolj spredaj (začetek je na strani 4) in so navadno daljše (tudi do pet strani).

Tema, ki jo obravnavam, sestoji torej iz dveh delov. Že osnovne informacije o tem, kako je tema zastavljena (in iz naslovov in nadnaslovov), lahko sklepamo, da bo avtorica poskušala bralcem predstaviti identiteto Romov zunaj stereotipov, ki zanje v splošnem veljajo, in sicer z dvema mehanizmoma: v prvem članku se loti iracionalnih stereotipov o Romih na način znanstvene, racionalne analize, s čimer pokaže, da so racionalno neutemeljeni – pri tem torej avtorica predpostavlja, da so racionalni dokazi bolj resnični od iracionalnih, zato je stereotipno razmišljanje vredno opustiti. V drugem delu pa poskuša to tezo podkrepiti s poosebitvijo tistega, kar je »znanstveno dokazovala« v prvem članku (torej da svojim racionalnim dokazom še čustveno noto, s katero poskuša bralca prepričati) – da obstajajo »živi« Romi, ki niso utelešenje stereotipov.

Prvi članek

Že v naslovu »Grdi, umazani, zli ali zakaj je težko biti Rom« opazimo, da gre za povzetek splošnih stereotipov o Romih, ki, tako avtorica predpostavlja, Rome predstavi kot žrtve (»težko je biti Rom«) te družbe.

- Iveljeva v uvodu zapiše več stereotipov, ki veljajo za Rome:
  - o »**Cigani** so *temnopolti nomadi*, ki so k nam prišli pred davnimi časi iz Indije. **Cigani** so *lenuhi*, ki *raje stradajo, kot da bi delali*. **Cigani** so *spolni razbrzdanci*, ki se *požvižgajo* na norme civiliziranega sveta. **Cigani** so *rojeni muzikanti, prekanjeni mešetarji* in *neustavljivi nomadi*. **Ciganke** so *vedeževalke, vročekrvne fatalke in kurje tatice*. Na vprašanje, kdo so **Cigani (ali Romi)**, bi od velike večine ljudi zelo verjetno dobili prav te in takšne odgovore. Se pravi zbirko stereotipnih označitev, skonstruiranih iz zdravorazumskih resnic, in predsodkov, naloženih v evropsko (pod)zavest v dolgih stoletjih stigmatiziranja in preganjanja Romov.«

Avtorica stereotipe že v uvodu članka poveže z ljudskim, tako da Rome poimenuje kot Cigane, kakor jih danes poimenujemo bolj ali manj le v pogovornem jeziku, s čimer doseže, da stereotipno razmišljanje podzavestno poistovetimo s »preprostim« razmišljanjem. Na drugi strani pa v nadaljevanju kot nasprotje takega razmišljanja navaja razmišljanja in izjave številnih antropologov in strokovnjakov, ki vse te stereotipe racionalizirajo (in o Romih govorijo večinoma kot o Romih). Avtorica torej predpostavlja, da so stereotipi o Romih povezani s preprostim, ljudskim razmišljanjem, ki ga postavi v nasprotje z racionalnim analitičnim razmišljanjem, zato ljudskemu razmišljanju pripiše tudi iracionalnost. Ta iracionalnost je nekaj slabega, saj je že v uvodu zapisala, da so stereotipi nastali s stigmatiziranjem in preganjanjem, torej so Romi žrtve iracionalnega, avtorica pa z njimi simpatizira.

- Čeprav je tri četrtine članka posvečenega znanstvenim razlagam stereotipov o Romih, daje v zadnji tretjini Iveljeva prostor tudi nekaterim čustvenim vidikom:

- o »'V nekaterih osnovnih šolah zjutraj pred poukom romske učence stuširajo. ***Tega niso počeli niti v nacistični Nemčiji.*** Tam so namreč zjutraj umili vse umazane otroke. Ko sem obiskal Strojane v Postojni, sem slišal nekatere reči, 'poglej, kakšni so, vsi so čudni, otroci škilijo'. **Seveda škilijo, saj jih v nasprotju z 'našimi' nihče ni peljal k zdravniku!** se jezi dr. Jezernik.«

V tem primeru (zgoraj) strokovnjak z racionalizacijo zmanjša slabosti Romov, saj Rome postavi v vlogo neodgovornih za svoje stanje (v vlogo žrtve), odgovornost pa implicitno pripiše družbi (»nihče jih ni peljal k zdravniku«).

- o »'Kar naprej so me svarili, naj bom previdna, ker da se mi bo v romskem naselju marsikaj zgodilo. Zgodilo se ni nič, spoznala pa sem krasne ljudi in slišala mnogo zgodb **o težkem življenju in krivicah v preteklosti.** Kako boš ljubil šolo, če ti učiteljica pljune v obraz, ker nekaj dni nisi prišel v šolo, ker so zaprli tvoje starše? Ali če si moraš gumijaste škornje zatlačiti v perje, da ne zmrzneš do šole?'«

Primeri iz življenja, ki apelirajo na čustva in kažejo Rome kot žrtve družbe.

- »'Ljudje so izračunali, **da Strojanovi dobijo nekaj več kot 300.000 tolarjev socialne podpore na mesec. Je to res tako veliko, če vemo, da s tem živi 32 ljudi? In potem se čudimo, če kdo tudi kaj ukrade!** Sprašujem se, kaj vendar počnejo socialni delavci, kje so bili v primeru družine Strojan, ki je zares problematična družina. Je kdo razmislil, ali bi morda morali otroci v rejo? En socialni delavec nas vsak dan stane vsaj dvakrat toliko, kot znaša proračun družine Strojan,' poudarja dr. Božidar Jezernik.«

Ponovna racionalizacija dejanj, s pomočjo katere odgovornost za dejanja Strojanovih pripiše družbi.

Čeprav je avtorica stereotipe implicitno že na začetku zavrnila kot nekaj slabega, očitno vendarle predpostavlja, da splošna javnost (in s tem tudi bralci) potrebujejo iracionalni (čustveni) način presojanja, da bi lahko neko razmišljanje sprejeli za svoje. Zato se Iveljeva ob koncu članka posveti apeliranju na bralčeva čustva, ki jih poskuša povezati s prej zelo znanstveno in racionalno utemeljenimi sporočili. To doseže tako, da da v zadnji četrtini besedila prostor istim strokovnjakom, ki pa zdaj v nasprotju s prej povedanim govorijo o osebnih izkušnjah (glej primere zgoraj), s čimer na neki način svoje racionalno znanje, ki so ga predstavili pred tem, poosebijo, mu dajo čustveno noto in bolj neposreden, oprijemljiv značaj, zaradi česar se bralci/neznanstveniki lažje identificirajo in zato njihovim znanstvenim dejstvom prej verjamejo. V teh osebnih zgodbah so Romi in tudi Strojanovi prikazani kot žrtve in kot pozitivni liki.

Iveljeva je sicer v posebnem okvirčku, ki predstavlja grafično izpostavljen del članka, v katerem so navadno zbrane pomembne ali povzete misli iz besedila, razložila še izvor Romov in pomen njihovega poimenovanja. Če preberemo celotno besedilo, lahko ugotovimo, da je razlago teh dveh kategorij najverjetneje izpostavila zato, ker sta navadno najpogostejši osnovi stereotipov o Romih, na podlagi katerih se rasno diskriminira – poudarjanje, da prihajajo od nekod drugod in povezovanje njihovega imena z nečim slabšalnim. Na tak način je verjetno želela doseči, da bi tisti, ki ne bi prebrali vsega članka, izvedeli za racionalizacijo vsaj teh dveh kategorij in se tako znebili svojega stereotipnega razmišljanja.

Drugi članek

Ranka Ivelja ob koncu prvega članka znanstvene ugotovitve poveže z neposrednimi čustvenimi izkušnjami in jih s tem naredi za bralca bolj »prebavljive.« S podobnim mehanizmom nadaljuje še v naslednjem članku, v katerem portretira Rome, ki so nestereotipno uspešni, s čimer znanstvenim trditvam, da so stereotipi o Romih neutemeljeni, »vdihne dušo« oziroma jih posebi in jih s tem iz teoretičnih dokazov spremeni v oprijemljive, za bralca pa tako bolj verjetne. Hkrati prikaže čustveno doživljanje teh Romov, tako da najprej izpostavi uspehe, ki so jih dosegli, nato pa slikovito oriše dogodke ali okoliščine iz življenja Romov in jih pri tem citira ali povzema, ko iz osebne perspektive pripovedujejo navadno o izkušnjah diskriminacije. Avtorica s tem doseže, da Rome prikaže kot žrtve iracionalizma in da se bralec lažje poistoveti z doživljanjem Romov, zato jih tudi lažje poveže z lastno identiteto in avtorici bolj verjame. O skrajni posebitvi priča tudi naslov članka, ki je zapisan v romščini in pomeni »Priden, moj otrok!«. Veliko negativnih izkušenj v zvezi z diskriminacijo Romov je vezanih na njihovo otroštvo, kar bralca še bolj stimulira k sočustvovanju.

Iveljeva poskuša torej na različne načine bralca prepričati, da mora razmišljati zunaj okvirov iracionalnih stereotipov, kar pa ji močno uspeva z metodo, ki izdaja, da tudi sama izhaja iz stereotipa o »splošni javnosti, polni stereotipov«, ki potrebuje čustveno hrano, da neko trditev ali dejstvo sprejme kot resnično, zato jim čustva tudi ponudi. V vsakem primeru pa je njeno osnovno sporočilo besedila zavezano zoper stereotipnemu razmišljanju in zoper diskriminaciji, torej se zavzema za človekove pravice in s tem za vrednote razsvetljske, razumsko orientirane in demokratično-liberalne Evrope.

6.1.1.3 Analiza portreta družine Strojan

Dnevnikova novinarka Maja Čepin Čander je v Objektivovi rubriki »Vročje«, objavljeni 4. novembra 2006 na strani 13, objavila članek z nadnaslovom »Romi in Slovenci« in naslovom »Če me niso dali v šolo, ko sem bila majčkена, me tudi zdaj ne bodo!«. Članek je v bistvu portret romske družine Strojan in ga lahko razdelimo na dva vsebinska dela:

V prvem delu portretira Strojanove kot (pozitivno-stereotipno) tipične Rome:

- ki živijo tipično romsko življenje – svobodno v naravi;
- ki živijo za veliko skupnost, družino,

- ki so žrtve Ambrušarov.
- Avtorica želi pri bralcu očitno spodbuditi identifikacijo s Strojnovimi, saj jih predstavlja tako, da pokaže, kako oni gledajo na svet. S tem povzroči večjo identifikacijo z njimi in jih lažje predstavi kot pozitivne in tudi kot žrtve. Njena glavna metoda pri tem je, da njihovo življenje in okoliščine opisuje tako, kakor da sledi miselnemu toku matere družine (ki kot ženska in mati posebej čustveno središče družine) Jelke Strojane. To ji uspeva s številnimi elementi:
- Avtorica citira čustvene izraze in geste Jelke Strojane, ki izražajo njeno muko in razočaranje:
    - »**Katastrofa. To je za umret!** zastoka namesto pozdrava, ko pristopim ...«
    - »**Sramota. Sramota** za občino, za državo, za ministra. **Sramota, nemočno zmaje z glavo.**«
    - »**Vse bo šlo k vragu!** z grozo ugotavlja in se grabi za glavo.«
  - Večjo čustvenost in posebitev doseže tudi s številnimi ponavljanji besed, ki zaznamujejo čustva ali čustvovanja, in s tem tudi s stopnjevanjem razpoloženja ter s klicaji:
    - »Pravi, **da ves čas joka. Joka**, če je zunaj, **joka**, ko gre gor v sobo, **joka**, ko se spomni, da je njen stari zakopan daleč proč ...«
    - »Ko se spomni gosk, kokošk in puranov, **se ji orosijo oči**. Vse razen psov je pustila tam.«
  - Pri opisovanju okoliščin za večjo prepričljivost in občutek avtentičnosti uporablja domače izraze Strojnovih, kot so »**bajta**« in »**njen stari**« (s tem je mišljen pokojni mož Jelke Strojane, op. p.) ter »**mrtvi dan**« (s tem misli dan mrtvih, prvi november, op. p.).
  - Poudarja skupnost in pripadnost (svojilni pridevnik »njen«) – veliko družino in Jelko Strojane kot (čustveno in zato povezovalno) jedro te družine :
    - »Tja so oblasti začasno namestile **njeno veliko družino** petindvajsetih Romov ...«

- » [...] se zdi, kot da **Jelka Strojan, petinpetdesetletna mati družine,** kar ne more verjeti, kaj se jim dogaja.«
  - » [...] joka, ko se spomni, **da je njen stari zakopan daleč proč in da na mrtvi dan,** kot mu pravi, **morda ne bo mogla na grob.**«
- Na drugi stani njihove družinske skupnosti so »oni« – Ambrušani in drugi nečlani družine Strojanovih, ki so krivi za tragedijo in katerih žrtve so Strojanovi:
- »Četudi je za njimi že kakšen teden *bega pred razjarjenimi občani Ambrusa, pripravljenimi na linč,* se zdi, kot da Jelka Strojan, petinpetdesetletna mati družine, **kar ne more verjeti, kaj se jim dogaja.**« (Dogaja se jim torej nekaj neverjetnega, nekaj očitno strašnega, op. p.).
  - »**Občutek ima, da je v zaporu, da je kaj zagrešila, čeprav ni nič kriva in niso nič krivi ne otroci niti vnuki [...] Jožeta Šinkovca iz Ambrusa je vendar s kolom **po glavi Nerom, ki ni bil član njihove družine** in je zgolj živelj v njihovi skupnosti, **zdaj pa so morali oni za kaznen zapustiti svojo zemljo in oditi v tujino!**«**

Avtorica Jelkino doživljanje bivanja v Postojni tako slikovito opiše (z izrazi, povezani z zaporom in kaznovanjem, z visoko stopnjo gotovosti njenih izjav), da bralec pred seboj dobesedno zagleda nedolžno in hudo trpečo Jelko Strojan v zaporu.

- Podoživljanje sveta z vidika Jelke Strojan doseže tudi z opisi krajev – kraj, ki so ga Strojanovi morali zapustiti, je idealiziran in poosebljenje romskega (stereotipnega) življenja v naravi z živalmi in na svobodi. Kraj, kjer so zdaj, je za njih tako rekoč tujina – pust, siv in opustošen, povsem neprimeren za bivanje. Avtoričino slikovito risanje kontrasta med obema krajema ter primerjava novega kraja s tujino in čustveni prikaz Strojanovih kot žrtev prisilne preselitve izzove celo asociacije na begunce, ki so bili prisiljeni zapustiti domovino ali celo iti na prisilno vojne deportacijo v taborišča:
- »Jelka Strojan, **navajena gozda, gmajnice, posedanja pred svojo bajto in živalmi,** sicer še nikoli ni bila v tujini, torej čez mejo, toda

postojnski namestitveni center zanjo ni nič manj tuj in prisiljen. Vsake toliko časa napol v šali in duhu stopnjevanja dramatičnosti **vzklikne, da sploh ne ve, kje je! Njena tujina** je vrh vsega še **smrdljiva, umazana in popolnoma neprimerna za bivanje.** Prvi dan **ni bilo ne radiatorjev ne štedilnikov ne hrane,** od doma je prinesla le lonec. [...] Otroci **so jedli kar z rokami,** ker ni bilo žlic ...«

- »[...] 'To je za umret!' zastoka, ko pristopim k mizi pod šelestečimi brezami, **ki čez golo dvorišče zrejo v pusto stavbo stare postojnske vojašnice.** Tja so oblasti začasno namestile njeno veliko družino ...«
- »**Njena hiša je dišala,** pravi. *To lahko potrdi policist,* ki jih je v naselju redno obiskoval in **ki je vedno pohvalil njen občutek za red.**«

Zadnji primer vzbudi pozornost ne zgolj zato, ker Jelka Strojan pove, da je njena hiša dišala. Če bi rekla samo to, bi njeno izjavo lahko razumeli v kontekstu prikaza, v kakšnem nasprotju sta si »njen svet doma« in »novi svet« v Postojni. Pozornost vzbudi predvsem njena (skoraj novinarsko profesionalna) utemeljitev s pomočjo vira, ki je Nerom in še poklicna avtoriteta – policist, ki je pohvalil njen občutek za red. Jelka Strojan (in s tem avtorica besedila, ki je to vstavila v besedilo) torej že vnaprej predvideva, da ji ne bomo verjeli in nam s tem implicitno sporoča, da se splošni stereotip o Romih dotakne tudi nje.

V drugem delu portreta se zgodi močan, a impliciten zasuk – avtorica pokaže, da Strojani prav za prav ne živijo tako zato, ker so (stereotipni) Romi (čeprav v prvem delu stereotipnost poveže s pozitivnimi občutji) in bi s tem ohranjali tradicijo, temveč zato, ker jih je sistem kot revne ljudi še potiska na obrobje družbe:

- Strojanovi so sicer še pred nekaj generacij živeli kot tipični Romi (nomadi, tipična romska poroka), a implicitno izvemo, da je že z Jelko Strojan tradicija začela izumirati:
  - »**Družina je bila ves čas na poti. Imeli so voz, konje in šotore.** Zanimivo, da *se nihče od njunih otrok ni poročil* in so raje koruzniki. *Tudi sama* (Jelka Strojan in njen pokojni mož, op. p.) *nista imela velike, bleščeče, stereotipno ciganske poroke, zgolj matičarja in konec.*«

- Iz avtoričinega pogovora z Mirkom Strojanom izvemo: »Ga je česa naučil oče, **kakšne spretnosti, ki gre morebiti iz roda v rod? 'Čisto nič.'**«
  - »Čeprav so v stereotipni slovenski zavesti Romi zapisani kot otožni glasbeniki, še najpogosteje si jih predstavljamo kot romantične virtuoze na violini, je realnost lahko tudi drugačna. **Strojani, denimo, danes ne gojijo nobene romske glasbene tradicije** (le pokojni oče je igral harmoniko), vse, kar imajo od nje, je nekaj romskih kaset in starih pesmi, ki jih prepevajo že od pamtiveka.«
- Strojanovi torej ne gojijo nobene romske tradicije več, razen tega da se pogovarjajo v romskem jeziku. Sicer pa izvemo, da sta od štirinajstih otrok Jelke Strojane dva v zaporu, eden pa se je po devetih letih zapora pravkar vrnil, prav tako je vnuk Željko v prevzgojnem domu. Samo dva člana družine imata službo, večina jih ne zna niti brati niti šteti razen najmlajših. Ključno pa je, da izvemo, da se ne izobražujejo zato, ker nimajo ne vode ne elektrike, čeprav so že večkrat poskušali legalizirati svoj na črno zgrajeni dom v Ambrusu:
- »Velik del družine je nepismen, nekateri ne poznajo niti števil. [...] Mlajši hodijo v podružnično šolo Zagradec, ki ima le štiri razrede. [...] Že pokojni Miha Strojan se je odločil, da v višje razrede ne bodo šli, ker bi morali v Stično. Tam so večji razredi, kar pomeni, da **bi bili otroci izpostavljeni posmehu, saj se zaradi pomanjkanja vode v naselju ne morejo vsak dan umiti, kar velja tudi za oblačila.** [...] **Mirko Strojan pravi, da bodo šli otroci v vse razrede osnovne šole, ko bo družina dobila vodovod in elektriko.**«

Gre torej za portret družine na robu družbe, ki je stigmatizirana zato, ker je romska družina, avtorica besedila pa implicitno bralcu sugerira, da si Strojanovi niso »sami krivi« za svoj položaj na robu družbe, zato ker bi bili Romi (kar je tipično stereotipno razmišljanje) in ne bi hoteli hoditi v šolo. Strojanovi v njenem portretu niso več Romi, niso več zgolj žrtve rasno nestrpnih Ambrušanih, temveč so ljudje, ki jih je sistem zaradi njihove revščine odrinil na rob. So torej žrtve sistema, ki ne pozna prave solidarnosti in empatičnega vpogleda v drugega človeka (ki ga nam s svojim podoživljanjem čustvenega sveta Jelke Strojane tako slikovito opiše sama avtorica). Maja Čepin Čander se tako ne zavzema samo za etnično enakopravnost,

temveč tudi za solidarnost in empatijo ter integracijo neintegriranih skupin, za enakopravnost. To pa so elementi liberalne, razsvetljenske misli in tudi socializma.

Če se zdaj vrnem še k naslovu, postane očitno, da citat ene članic družine Strojjan povzema dvoje – prvič, neizobraženost in s tem potisnjenost na rob, drugič – zaradi pomanjševalnice »majčkena«, ki deluje nenavadno in vzbuja določeno čustvenost, sproži to v bralcu neke vrste lažjo zaznavo osebe izza izrečene povedi – predstavljamo si jo kot čustveno žensko. Posledično naslov tako izpričuje, da gre za čustveno zgodbo o pogledu na življenje s strani družine na robu družbe.

6.1.1.4 Analiza portreta ministra Mateja

Portret notranjega ministra Dragutina Mateja, Objektiv, 2. decembra 2006, v rubriki »Ljudje z ozadjem«, stran 8., avtor je novinar notranjepolitične redakcije Dnevnika Rok Praprotnik.

Že sam naslov »Prvi oficir, kapitanova desna roka« sugerira, da bo novinar notranjega ministra Dragutina Mateja predstavil kot človeka, ki v resnici omogoča vladanje svojemu nadrejenemu, sam pa je samo podrejeni izvrševalec ukazov.

Novinar Rok Praprotnik sicer neposredno res portretira notranjega ministra Dragutina Mateja, toda v resnici se izza tega portreta skriva »portret« državnopolitične ureditve Slovenije in tudi portret premiera Janeza Janše, ki ju kritizira:

- Praprotnik Mateja slika skozi njegov odnos do Janeza Janše:
  - o Novinar z vojaškim izrazoslovjem notranjega ministra prikaže kot vojaka, saj ga ves čas imenuje z vojaškimi nazivi, kot so »prvi oficir« , »kapitanova desna roka«, »polkovnik« ... Na drugi strani je premier Janez Janša »kapitan«, »general« in »nadrejeni« – skratka nekdo na vrhovnem ukazovalnem položaju.

Novinarju vojaško izrazoslovje služi v dveh funkcijah:

- 1.) Z njim sugerira na nedemokratičnost in avtoritarnost političnega sistema v Sloveniji, ki spominja na vojaško diktaturo:
  - o S pretiranim poudarjanjem kombinacije vojaškega izrazoslovja, svojilnih in drugih pridevnikov ter glagolov in metaforičnih poimenovanj, ki sugerirajo

izvrševanje nalog oziroma podrejenost (»kapitanova desna roka«, »njegov (Janšev, op. p.) prvi oficir«, »*lojalen, poslušen in dosleden izvajalec nalog*«, »(Janšev, op. p.) osebni protežiranec« ipd.) predpostavlja novinar pretirano podrejenost ministra in ga s tem osmeši, saj izpade kot nasprotje tega, kar naj bi po svoji funkciji bil. Postane nasprotje avtoritete, torej zgolj navidezna avtoriteta ali neke vrste iracionalna »lutka« totalitarnega sistema z zgolj enim in edinim nadrejenim, kateremu iracionalno podložno služi. S tem dobi bralec sporočilo, da je slovenski politični sistem pod vodstvom Janeza Janše iracionalen in totalitaren – torej pravo nasprotje demokracije:

- »*Sogovorniki*, ki poznajo stanje v vladi, so prepričani, **da Mate skoraj ničesar pomembnega ne naredi sam** in da ima *za svoje vmešavanje v delo policije načelni pristanek predsednika vlade*.«
- Da gre za **pravi subordinacijski odnos med Janšo in Matejem, ni več nobenega dvoma**. Ministrova izjava izpred nekaj mesecev je vredna *prvega oficirja*: 'Družba je organizirana po pravilih. Vedno nekdo vodi in daje navodila. **Osebnost z avtoriteto nimam težav!**'«

2.) Praprotnik v nadaljevanju na dva načina degradira karakter Mateja:

- Njegovi zvestobi pripiše iracionalne dimenzije, zaradi česar je Mate pripravljen kršiti tudi zakone. Novinar navaja tri take primere: prvič, ko je Mateja kot vojaškega atašeja v Sarajevu »odplaknila« afera, v kateri je prek njega vojaška obveščevalna služba vohunila za slovenskim veleposlanikom v BIH. Drugič, ko je na izrecno zahtevo Janše zahteval, da se medijem preda informacija o zadevi Ribičič, čeprav je s tem kršil dva člena zakona o policiji, in, tretjič, ko je od v. d. direktorja policije zahteval nezakonite stvari. Novinar pri nizanju primerov deluje zelo prepričljivo:

- Uporablja vir, ki je visoko na poklicni lestvici varovalcev slovenske zakonodaje in ki je bil sam neposredno deležen nezakonitih zahtev tako s strani ministra kot s strani premierja – v. d. direktorja policije Bojana Potočnika, ki je pričal, da je minister od njega zahteval stvari, ki niso imele zakonske podlage, da se je vmešaval v kadrovsko politiko in delo policije; pričal pa je tudi, da sta Mate in Janša od njega zahtevala, da

posreduje podatke o zadevi Ribičič medijem, čeprav Potočnik navaja, da je minister s tem kršil dva člena zakona o policiji.

Zanimivo je, da novinar uporablja samo ta vir in nobenega drugega (razen enkrat, ko omeni »sogovornike« – glej zgoraj), pri čemer nam ne pojasni odnosa med ministrom in Potočnikom. Že iz Potočnikovih izjav (o nezakonitem delovanju ministra in o širjenju strahu med policijo in kadrovske vmešavanju) lahko sklepamo, da se z ministrom verjetno ne razumeta najbolje, saj si drugače zelo verjetno tako neposrednih obtožb zoper ministra ne bi upal povedati naglas.

- Hkrati novinar uporablja izjave virov znotraj konteksta lastne, subjektivne presoje situacije, kar bralca ne more pustiti hladnega – novinar uporablja torej močne in neposredne izjave Mateja ali v. d. direktorja policije Potočnika, ki delujejo kot »dokaz«, hkrati pa z lastno subjektivno interpretacijo to »dokazno gradivo« utemelji, kar deluje zelo prepričljivo, to pa je tudi glavna metoda propagande:
  - »In kako se je minister branil, ko je dobil na mizo te očitke (očitke, da je glede zadeve Ribičič ravnal nezakonito, op. p.)? 'Zakon mi tega ne prepoveduje.' Celó nekaj **tako nezaslišanega bo** Dragutin Mate izrekel, ne da bi mu trznila mišica na obrazu. Polkovnik pač uporabi vsa sredstva za izvršitev ukaza, ki ga je izdal general, pa čeprav pri tem pohodi tako temeljno načelo, kot je tisto, da je državnim organom prepovedno vse, kar jim ni izrecno dovoljeno.«
  - (Del izjave Potočnika o stanju na policiji zaradi vmešavanja ministra Mateja v ta resor, op. p.) »V takšnem ozračju, kot zdaj vlada na policiji in notranjem ministrstvu, ni mogoče delati. **Ljudje se zastrašujejo in med njimi se širi strah pred izgubo službe. Ljudje so izgubili moralo in zaupanje v vodstvo policije ter notranje ministrstvo.**«
- Nato Praprotnik degradira Mateja še dlje – poleg popolne iracionalnosti mu začne proti koncu članka pripisovati še to, da zaradi pomanjkanja integritete in samostojnega razmišljanja, torej da zaradi nesposobnosti ne obvladuje več

situacije. Ta mehanizem pa služi še nečemu drugemu – namreč širjenju polja strahu in iracionalnosti, značilnega za diktatorski režim, iz policijskega resorja na območje urejenosti celotne države:

- »Poleg tega, da zna (Mate, op. p.) **poslušati ter učinkovito in brezobzirno reševati, odstavljati in zamenjevati podrejene, namreč ni pokazal veliko drugih sposobnosti.**«
- »**Povsem jasno je že, da minister Mate ne zmore bremena vladanja.**«
- »Mate policiji **jemlje vsakršno strokovno samostojnost. Država počasi uhaja iz vajeti.** [...] **Desničarski minister Mate** je šestdeset let pozneje v življenje spravil **komunistično parolo 'Oblast ljudstvu'**.«
- »Manj kot v mesecu dni je postalo jasno, **kam pripelje polkovniški način reševanja družbenih težav. Minister Mate se je znašel v živem pesku.** Z vsakim naslednjim korakom se pogreza globlje in globlje. [...] **Ojunačena ulica zdaj jemlje zakon v svoje roke.**«
- »Nekaj že mora biti razlog, da demokratične države z dolgo tradicijo na čelo represivnih organov ne postavljajo oseb z visokimi vojaškimi čini. **To je bolj praksa avtoritarnih režimov.**«
- »S tem ko je minister rekel, da se bodo Strojanovi odselili in se ne bodo več vrnil, pa je dal še zagotovilo, **ki ga v liberalni državi nihče ne more dati.** Lahko pa takšno zagotovilo da polkovnik. **Ampak takšen polkovnik v demokratični državi ne bi smel biti minister. Ne v 21. stoletju in ne v Evropski uniji.**«
- »Janez Janša je vsekakor vedel, zakaj je za notranjega ministra postavil prav Dragutina Mateja. Ta resor je nadvse pomemben, ker se v njem zbirajo vsestransko uporabne informacije in **prek tega resorja je mogoče s pomočjo policije nadzirati družbo.**«
- »**Nobena oblast ne nadzira države, če ne nadzira notranjega ministrstva.** In to ministrstvo je vedno veljalo za utrdbo starih sil – 'Kučanovega klana'. Janša zato ni želel ničesar prepustiti naključju – minister je postal njegov **osebni protežiranec Mate.**«

Praprotnik z resničnostno modalnostjo visoke gotovosti (»povsem jasno je že, da ne zmore«, »ni pokazal veliko sposobnosti«, »postalo je jasno« ...) izraža svoje skrajno subjektivne ocene, pri tem si pomaga s parolami, metaforami in metonimijami, torej z izjemno učinkovitimi prepričevalnimi tropi in metodami, ki apelirajo na čustva in bralca ognjevitost nagovarjajo.

Portret Ministra Mateja je torej v bistvu portret političnega režima Slovenije pod vodstvom Janeza Janše. Praprotnik mu v negativnem smislu očita skrajnost, desničarstvo, totalitarnost, nedemokratičnost, iracionalizem, lokalnost oziroma ozkost – pri čemer je očitno, da ima te lastnosti za negativne in se implicitno zavzema za nasprotno kategorije, kot so demokracija, racionalizem, evropska širina (v smislu razsvetljenske tradicije) – torej načela liberalne ideologije. Vendar pa pri tem ne gre spregledati, da je njegov slog izjemno napadalen, iracionalen, lahko bi rekli propaganden in zato deluje nestrpno in demagoško, s tem pa najverjetneje za bolj izobraženega in ozaveščenega bralca deluje manj prepričljivo.

6.1.1.5 Analiza novinarskih člankov o Romih v tujini

Objektiv je objavil dva članka o položaju Romov v tujini.

Prvi članek

Prvi objavljeni članek, ki govori o položaju Romov (in tudi drugih priseljencev) v italijanski pokrajini, je izšel 2. decembra 2006 na strani 14, njegov avtor je Dnevnikov novinar in karikaturist Franco Juri, članek pa nosi nadnaslov »Romi ob reki Pad« in naslov »Problem niso Romi, problem smo mi«. Članek dopolnjuje še kratek intervju (pet vprašanj) z županom občine, v kateri izvajajo integracijo s priseljenci z naslovom »Župani smo zato, da na stvari gledamo dolgoročno«. Članek na sosednji strani, torej na strani 15, dopolnjujejo štiri kolumne mnenjskih voditeljev (predsednika države Janeza Drnovška, ombudsmana Matjaža Hanžka in predsednika državnega zbora Franceta Cukjatića) na temo sožitja in strpnosti v okviru romske problematike.

Avtor je želel s člankom najverjetneje pokazati, kako romske priseljence obravnavajo drugod, da bi s tem razširil pogled na domače dogajanje. Pokazal je dva vidika:

- Primere težav s priseljenimi Romi, za katere predpostavlja, da so primerljivi s težavami pri nas – s tem posredno kritizira naš način reševanja :

- »Domačini priseljencev *niso sprejeli z navdušenjem, a tudi barikad in vaških straž niso postavili*. Po štirih letih so tudi Romi, ki zdaj sestavljajo **10 odstotkov prebivalstva tega kraja, 'domačini'**. Domala vsi so zaposleni v bližnjih zadrugah in tovarnah, njihovi otroci pa obiskujejo pouk v vaški osnovni šoli. *Problemi so, a jih rešujejo sproti, z dialogom*.«

Avtor predpostavlja, da bralec pozna slovenski kontekst (primer reševanja družine Strojan), zato niza paralele med slovenskim primerom in italijanskim, ne da bi Strojanove sicer eksplicitno omenjal. Iz paralel so razvidne podobnosti (domačini niso navdušeni, problemi so) in razlike (domačini se v začetku niso odzvali preveč burno, danes so Romi del skupnosti, probleme rešujejo sproti). Avtor torej implicitno predpostavlja, da bi se lahko podobno zgodilo tudi pri nas, če bi se skupnost odzvala drugače – probleme reševala sproti – in če bi se odzvala bolj strpno. Pozornost pa vzbujajo, da je besedo domačini, ko naj bi ta označila priseljene Rome, postavil v narekovaje, s čimer daje signal, da jih še zdaj nimajo za enake, temveč za priseljence.

- »Devetnajst romskih otrok obiskuje pouk do petega razreda v edini osnovni šoli sredi vasi. [...] Septembra pa so se domači starši in kitajska družina odločili, da svoje otroke vpišejo v šolo v sosednji vasi [...] Starši so svojo odločitev utemeljili z bojaznijo, da taka večina romskih otrok, ki še ne poznajo dobro italijanskega jezika, načjenja kakovost pouka in ga upočasnjuje. [...] Opera nomadi (gre za največjo nevladno organizacijo v Italiji, ki si prizadeva za integracijo priseljencev, op. p.) je do take rešitve zelo kritična, po mnenju njenega koordinatorja v Rovigu Roberta Coste gre za *'nesprejemljivo segregacijo'*, za *model ločenega pouka, ki spominja na že v osemdesetih letih ukinjene Lacio drom, posebne šole za nomade in prizadete otroke, ali na slovenski Bršljin*.«

Avtor s tem implicitno opozarja, kako na slovensko reševanje problemov, v katere so vpleteni Romi, gledajo v tujini. Pri tem namiguje na primer krajanov Bršljina, kjer so starši zahtevali ločeni pouk svojih otrok od romskih otrok. Primerjava je očitno negativna, saj če njegov opis spremenimo v pridevnike, postane razvidno,

da bršljinski primer postavlja ob bok zastarelemu in nesprejemljivemu. Poleg tega Franco Juri poskuša bralca glede neprimernosti slovenske politika reševanja prepričati z mnenjem tuje avtoritete na področju integracije priseljencev, s tem pa verjetno predpostavlja, da bomo dali tujemu mnenju večjo težo kot domačemu.

- Nazorno in slikovito pokaže, da je mirno sobivanje domačinov z romskimi priseljenci resnično mogoče doseči:
  - o »Edina oštarija v vasi je **muzej multikulturalnega sobivanja**. Izza šanka se mi ***nasmeje mlada prikupna Kitajka, lastnikova sestra. Kitajska je glasba v ozadju***, a **tipično italijanski vonj po odlični kavi**, ki me predrami. Za mizami starejši vaščani častijo dnevni **ritual briškole in škope**, si **na glas nasmejano podajajo pripombe in vice ter preklinjajo v značilnem beneško-ferrarskem narečju teh krajev**, v senci dolgega nasipa, ki jih varuje pred poplavami največje italijanske reke. *Vsi se spominjajo tistega najhujšega leta 1951, ko je voda Pada neusmiljeno osvojila vso nižino ob ustju in sejala smrt ter razdejanje.*«

S prikazom prizora iz vsakdanjega življenja želi avtor predstaviti, kako je videti sožitje med vaščani in tujci na primeru Kitajcev. Juri se pri tem spusti na čustveno raven – slikovito opisuje vzdušje v kitajsko-italijanski gostilni. Pri tem Kitajce slika zelo pozitivno – ne opisuje lastnika, pač pa njegovo sestro, ki ima očitno več atributov, ki vzbujajo simpatije – ženskost, mladost, prikupnost in nasmejanost (kot izraz pozitivnega čustvovanja). Hkrati pa je zanimivo to, da čeprav želi naslikati sožitje med priseljenci in domačini, implicitno postavi italijanskost v ospredje. Prvič s tem, da našteje bistveno več italijanskih lastnosti v gostilni kot kitajskih, da te italijanske lastnosti našteva glede na stereotipe, ki jih imamo o Italijanih, in jih hkrati tudi opisuje zelo slikovito, da se bralec lahko vživi – pri tem za večji občutek avtentičnosti uporablja italijanizme, opisuje izraze čustvenosti (»na glas nasmejano«) in čutne vtise (vonj po kavi). Drugič pa postavi kitajsko kulturo implicitno v ozadje s tem, ko zapiše da je Kitajska glasba (samo) v ozadju. Čeprav poskuša Juri ta primer (verjetno) prikazati kot primer pozitivnega sobivanja različnih kultur, izhaja (morda nezavedno) pri tem iz predpostavke, da je sožitje avtentične kulture na ozemlju neke države s kulturo priseljencev v tem

primeru možno zato, ker priseljenci s svojo kulturo ostajajo v ozadju, ne izstopajo, so tako rekoč podrejeni avtohtoni kulturi, to pa še vedno pomeni segregacijo.

- **»Župan Ilario Pizzi pa nima dvomov: ljudem, ki so bežali pred etničnim čiščenjem, je bilo treba pomagati.** To je občina Villanova Marchesana tudi storila ob podpori **pokrajinskih ustanov Roviga, deželne vlade, države in tudi nevladnih organizacij, cerkvenih in laičnih**, ki se že leta ukvarjajo z nomadi in priseljenci. Med najbolj angažiranimi je Opera nomadi, nevladna ustanova, prisotna po vsej državi, ki si prizadeva za tako integracijo Romov, Sintov in drugih nomadskih ljudstev, **ki naj ne pomeni njihove samoumevne asimilacije.** Opera nomadi velja za radikalno organizacijo, ki s svojimi zahtevami vendarle vpliva tudi na lokalne oblasti. Te se trudijo dokazati, da je njihov zmerni, postopni integracijski pristop učinkovit.«

Z navajanjem tega primera Juri očitno predpostavlja, da bi tudi Slovenija lahko podobno uspešno in s pomočjo različnih ustanov reševala problematiko priseljencev in Romov pri nas – s tem implicitno kritizira slovenske razmere, lokalne oblasti, vlado in nevladne organizacije ter najverjetneje tudi cerkev. Cerkev namreč med nevladnimi organizacijami posebej omeni, kakor da ni samo po sebi umevno, da bi želela pri tem pomagati, vendar ni jasno, ali gre za kritiko cerkve na splošno ali samo opomin slovenskim cerkvenim nevladnim organizacijam in njihovim aktivnostim v zvezi z Romi in priseljenci pri nas.

Iz članka bi lahko razumeli še posebno močno kritiko lokalnih oblasti, ki so se v Bršljinu ali v Ivančni Gorici odzvale povsem drugače kot omenjeni italijanski župan, kateremu avtor članka za njegovo ravnanje pripiše humane motive. Z mini intervjujem z županom pa avtor predpostavlja, da so lokalne oblasti najbolj zaslužne za vzdrževanje strpnosti v občini: med drugim županu postavi tudi vprašanje: »Domačini najbrž ob prihodu Romov niso bili navdušeni. Kako ste odgovarjali na nejevoljo svojih volilcev?« Županov odgovor na to vprašanje pa postavi kot naslov intervjuja, s čimer sugerira, da je to najpomembnejši odgovor v intervjuju, ki pove največ o tem, kako bi lokalne oblasti (tudi pri nas) morale razmišljati: »Župani smo zato, da mislimo dolgoročno.« V nadaljevanju postane jasno, da dolgoročno razmišljanje pomeni videti dolgoročne koristi (boljše

gospodarstvo, večja rodnost), namesto kratkoročnih (začetnih) težav pri prilagajanju.

- Kljub temu pokaže, da odnosi med vaščani in Romi še zdaleč niso idealni, saj imajo vaščani o Romih različna mnenja, poleg tega Rome naslika kot žrtve, in sicer iz neposrednega vira skozi njihove lastne izjave in oči, da bi to delovalo bolj pristno:
  - o »(Roma – sogovornika, op. p.) Ne dovolita, da ju fotografiram. 'Bojimo se in siti smo raznih predsodkov in stereotipov o Romih.' Bojijo se maščevanja tolp, ki v 'ciganih' vidijo le zalogo mikrokriminalne delovne sile. 'Rom, ki se uspešno integrira, je za organizirani kriminal, ki običajno ni v romskih rokah, slab zgled. Bojimo se tudi izgubiti službo, bojimo se tistih, ki so nas pregnali z naših domov na Kosovu.'«

Članek Franca Jurija lahko torej razumemo na dva načina – kot posredno kritiko domačih razmer, s tem da pri tem kritizira vse možne kategorije avtoritet, ki bi lahko pri reševanju učinkoviteje posegle – od nevladnih organizacij skupaj s cerkvijo do lokalnih oblast in vlade. Zdi se, da lokalne oblasti izpostavi še kot najbolj odgovorne, saj izpostavlja primere, ki so podobni primerom v Sloveniji, a jih je lokalna oblast znala rešiti drugače oziroma je vsaj bolj pozitivno naravnana kot slovenska. Glavno avtorjevo sporočilo pa je, da se z več strpnosti stvari bolje rešijo (čeprav izid ni nujno idealen za vse), kar pomeni, da se zavzema za liberalno načelo strpnosti do drugačnosti in za razumskost reševanja problemov ter za načela socialne pomoči neenakim, to pa so osnovna načela socialnega in liberalnega razmišljanja. Hkrati avtor »oddaja« tudi implicitno sporočilo, da popolno sožitje dveh različnih kultur vendarle ni mogoče.

Drugi članek

Drugi članek je nastal pod peresom novinarja zunanjepolitične redakcije Zorana Senkovića, objavljen je bil v 27. januarja 2007 na strani 19 z nadnaslovom »Volitve« in naslovom »Srbski Romi 'letijo' v parlament«. Kot bomo videli kasneje, članek govori o veselju, ki ga romski politiki občutijo nad dobrim volilnim rezultatom, zato glagol leteti v narekovajih izraža njihovo navdušenje.

- Senković je v kritiki naših politikov nekoliko bolj ekspliciten kot Juri, vendar se neposredno obregne ob le eno poslansko ime, v glavnem kritizira vso slovensko politiko in, kot bomo videli kasneje, implicitno kritizira ignorantsko politiko do romske problematike na splošno:
  - o (1) »V nasprotju z **našim Zmagom Jelinčičem**, ki je v Piramidi dejal, da je glede na goste v studiu (Strojanove) denarnico raje pustil doma, sem v politično središče srbskih Romov **vstopil brez strahu za denarnico in prenosni računalnik**. [...] Srbski Romi **niso kar tako**, sem pomislil že v Ljubljani, ko sem prebiral imena kandidatov z romske liste, **na kateri je bilo več intelektualnega potenciala (profesorjev, pravnikov, zdravnikov, glasbenikov, novinarjev, učiteljev ...), kot ga premore marsikatera slovenska stranka**. Potem ko je moj sogovornik Rajko Đurić najprej *preveril, ali so mi postregli, 'kot se za gosta spodobi', in se mi opravičil za čakanje, me je povabil v svojo pisarno. Naj jih razumem, me je prosil, kajti veliki dan je pred njimi.*«

Novinar ustvarja podobe s pomočjo kontrastov: slovensk(i) politik(i) je (so) polni predsodkov, nevljudni in v povprečju s slabšo izobrazbo; na drugi strani so izobraženi in vljudni Romi, ki s svojimi dejanji nikogar ne ogrožajo:

- o (2) »Saj prav to me zanima, sem dejal. Kaj počnejo Romi v politiki, ko pa je znano, da jih **nobena politika ni marala** in da so *se sami bali* politike? 'Kaj vam to ne pove vsega?! Če se neki narod boji politike, v njej ne sodeluje, potem je po **klasični Aristotelovi definiciji** v stanju idiotizma. To stanje pa se vztrajno ohranja pri Romih ne samo tukaj, ampak po vsej Evropi. [...] **Günther Grass je v svoji izjemni knjigi Brez glasu zapisal**, da je sramotno, da *dvanajstmilijonsko evropsko ljudstvo nima v evropskem parlamentu niti enega glasu.*' [...] **Ker Aristotel ni moja najmočnejša stran** – bolje se najdem v novejši zgodovini – sem **dr.** Đurića spomnil ...«
- o (3) »Mar ne bi bilo enostavneje pridružiti se eni izmed demokratičnih strank [...] Takoj se mi zasvita, da sem dregnil v nezaceljeno rano. **Dr.** Đurić *jezno poskoči na stolu*: 'Kaj mislite, da nismo poskušali?!' Bili so, razlaga, na pogovorih pri vseh strankah z demokratičnim predznakom. Prisluhnilo so jim

že, **trepljali so jih tudi**. Priznali so jim celo to, da bi **jim glasovi Romov prišli prav**. Toda romska problematika ni dišala nikomur.« Ob tem Senković našteva še druge primere, kako so druge politične stranke razen nekaterih izjem preganjale romske aktiviste in poskušale z »izsiljevanjem, **podkupovanjem in grožnjami vplivati na romske volilce**. [...] **Srbski Romi so**, kot pravi, **v devetem krogu pekla**. Po vsej Srbiji so **socialno in politično odrinjeni na samo dno**.«

- (4) »Toda kaj lahko pravzaprav naredi en poslanec v 250-članskem parlamentu, sprašujem *vidno razburjenega* **Dr. Đurića**. Iz njega *se kar ulije*: **'Mi smo moralna moč. Spremenili smo podobo o sebi, smo nov fenomen v Evropi. V parlamentu nas ne bodo zanimale funkcije, ampak dosledno spoštovanje nove srbske ustave, ki sicer ni idealna, vseeno pa je, kar zadeva nacionalne manjšine, lahko vzor mnogim v Evropi. To ustavo bomo branili ...'**«
- (5) »Končno se sliši tudi uradna potrditev, da ima Unija Romov enega poslanca. **Ve se, da bo to dr. Rajko Đurić, ki bo po mnenju enega izmed navzočih najbolj izobrazena oseba v parlamentu.** Ob prebiranju in komentiranju izidov **niti enemu novinarju in analitiku na TV ne uspe pravilno izgovoriti imena nove stranke v parlamentu**. Zveza Romov, demokratični Romi, romska stranka, Đurićevi Romi ... vse so bili, le Unija Romov Srbije ne. **Toliko vas poznajo in cenijo, vi pa prisegate na Srbijo, dražim dr. Đurića. 'Srbija je naša domovina. Edina. In če ne bo njej bolje, ekonomsko in demokratično, ne bo bolje niti nam.** [...] **Te volitve so majhen korak za Srbijo in velik za Rome!**' Po krajšem premisleku doda: **'Morda pa je obrnjeno?'**«

Tehnika pozitivnega prikazovanja srbskih romskih politikov, ki jo uporablja avtor, je naslednja: novinar pogosto zastavi vprašanje, s katerim izraža dvom o njihovem uspehu ali uspehu Romov na splošno, s tem pa apriori pri sogovorniku sproži odgovore, ki bodo njegov dvom poskušali odbiti, zaradi česar bodo nujno bolj pozitivni. Ker bodo prihajali iz ust »avtentičnih virov« bodo tudi bolj verjetni in

verjetno še čustveno obarvani, s tem pa bralcu bolj všečni in pristni (ter zato verjetnejši). S tem pozitivnim pa bralec na koncu poveže podobo srbskih Romov:

Izjave glavnega romskega politika v Srbiji so večkrat vzklične in čustvene (klicaji v kombinaciji z vprašaji), novinar ob odgovarjanju opisuje njegovo čustveno stanje – z neposrednim opisom čustev (razburjenje, jeza) ali s posrednim opisom čustev prek govornikovih gest (skoči s stola, iz njega se »ulije«) – ki je navadno zelo močno, in skupaj z optimistično in ponekod naivno idealistično vsebino odgovorov dobimo občutek, da gre za zelo angažiranega, zavzetega politika, ki pa je tudi politični idealist in, lahko bi rekli, da je tudi naiven (kar bi lahko bila slabost, zaradi katere bi ga bralci nehali jemati resno).

Iz vsebine odgovorov izvemo še, da so srbski Romi (ali vsaj romski politiki v Srbiji) strpni (glej peti navedeni odstavek) in da se zavzemajo za zatirane in za demokracijo.

Da so kljub političnemu idealizmu verodostojni, poskrbi novinar z večkratnim poudarjanjem izobraženosti romskih poslancev (glej podčrtane dele navedenih odstavkov 1, 2, 4 in 5) – to stori tako, da svojega sogovornika mnogokrat imenuje skupaj z njegovim doktorskim nazivom, da navaja njegove izjave, ki kažejo, da je razgledan (pri čemer to dejstvo novinar poudari s tem, da v naslednjem stavku poudari svoje neznanje – v tem primeru nepoznavanje Aristotela), da za večjo verodostojnost uporabi izjavo enega od drugih politikov, ki priznava romskega poslanca kot najbolj izobraženega politika v parlamentu. S takim pretiranim poudarjanjem pa novinar v bistvu bralca najverjetneje opominja na stereotip o Romih, in sicer da pogosto velja ravno obratno – da so Romi neizobraženi.

Da njegove naivnosti ne jemljemo kot slabost, temveč kot pozitivno lastnost, pa dodatno poskrbi še novinarjevo slikanje srbskih romskih politikov kot žrtev – žrtev (nenaivne – torej pretkane) politike, ki v svoji pretkanosti deluje destruktivno (medtem ko Romi – ravno nasprotno – razmišljajo in delujejo povezovalno in konstruktivno). To pokaže z samim zastavljanjem vprašanj (glej odstavek 2), kjer politiki na splošno pripiše glagol v tvorniku, ki označuje negativno čustvo zoper Rome (jih ne mara), medtem ko Romom prav tako pripiše glagol negativnega čustva zoper politiko, a to čustvo zaznamuje čustvovanje žrtve (strah). Novinar se spusti tudi bolj konkretno, saj

pokaže, da so srbski politiki do Romov (glej odstavek 3) pokroviteljski (s trepljanjem), koristoljubni (bi jim prav prišli glasovi Romov), a v resnici neangažirani oziroma brezbrizni (ji ni zanimala romska problematika), prav tako kakor javnost (ki ne pozna niti pravega imena stranke – glej odstavek 5).

Novinar Zoran Senković daje torej prav romskim politikom in njihovim prizadevanjem za večjo demokracijo, človekove pravice in solidarnost, hkrati skuša s prikazom pozitivnih in strpnih Romov pripraviti bralca do večje strpnosti, zato se zavzema za načela liberalizma, demokracije in socialne pomoči. Kljub temu pa uporablja izraz »romska problematika« ki je za nekatere strokovnjake sporen, saj naj bi izhajal iz razmišljanja v okvirih rasnega razlikovanja in nestrpnosti.

6.1.1.6 Sorodni članki strokovnjakov in mnenjskih voditeljev

Objektiv je objavil kar 17 odzivov različnih strokovnjakov in mnenjskih voditeljev na dogodke v Ambrusu. Za nekaj mnenj pa je zaprosilo samo uredništvo Objektiva, zato sem te članke posebej obravnavala, druge bom samo naštel in na kratko opisala glavna stališča avtorjev.

Objektiv je objavil odzive naslednjih avtorjev, ki se tako ali drugače ukvarjajo s človekovimi pravicami:

- **Dr. Ljubo Bavcon** je zaslužni profesor za mednarodno kazensko pravo na pravni fakulteti v Ljubljani in predsednik institucije, ki velja za predhodnico institucije varuha človekovih pravic – nekdanjega Sveta za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Velja za enega največjih poznavalcev mednarodnega prava in področja človekovih pravic v Sloveniji. Ker je eden od ustanoviteljev Foruma 21, mu pripisujejo naklonjenost slovenski levici.
  - o V Objektivu je 4. novembra 2006 na strani 14 objavil članek z naslovom »Poskus pogroma zoper Rome«.
- **Vlasta Nussdorfer** je višja državna tožilka in ustanoviteljica ter generalna sekretarka društva Beli obroč, ki skrbi za pomoč žrtvam nasilja, ukvarja pa se predvsem z nasiljem nad otroci. Hkrati je v času objave kandidirala za mesto nove varuhinje človekovih pravic.

- V Objektivu je 4. novembra 2006 je na strani 15 objavila članek z naslovom »Radiator, dva topla obroka dnevno«.
- **Matjaž Hanžek** je bil v času pisanja teh prispevkov varuh človekovih pravic Slovenije.
  - V Objektivu je v okviru treh mnenjskih člankov za spodbujanje strpnosti (tako je v uvodu k člankom zapisalo uredništvo) 2. decembra 2006 na strani 15 objavil članek »Lepota mavrice«. V članku se zavzema za solidarnost, vrednote skupnosti in ne prevelike socialne razlike med ljudmi v družbi (torej za vrednote socializma, socialne države) ter za strpnost.
  - Poleg tega je v Objektivu 24. marca 2007 na strani 15 objavil članek z naslovom »Konspirativno pokriti s civilnimi patroljami«. V članku se zavzema proti represiji državni organov (liberalizem).
- **Tatjana Greif** je sodelavka ŠKUC, ene najvidnejših nevladnih organizacij neprofitnega značaja kulturno-umetniške produkcije v Sloveniji. Ukvarja se s položajem žensk, homoseksualcev in se na splošno zavzema proti diskriminaciji. V času objave članka je bila tudi kandidatka za novo varuhinjo človekovih pravic.
  - V Objektivu je 4. novembra 2006 na strani 15 objavila članek z naslovom »Rasistični manever po preišljenem scenariju«.
- **Dr. Janez Drnovšek** je predsednik države in ustanovitelj Gibanja za pravičnost in razvoj, znotraj katerega si prizadeva za humanitarne akcije in širjenje pozitivne zavesti med ljudmi. Je tudi nekdanji vodja Liberalne demokracije Slovenije.
  - V Objektivu je v okviru treh mnenjskih člankov za spodbujanje strpnosti 2. decembra 2006 na strani 15 objavil članek z naslovom »Dozorimo kot država in ljudje«. V članku kritizira vlado in se zavzema za integracijo odrinjenih in strpnost (načela liberalizma).
- **Dr. Robert Badinter** je član francoskega senata, nekdanji predsednik francoskega ustavnega sodišča, nekdanji minister za pravosodje v Franciji, ki je ukinil giljotiniranje in smrtno kazen, ter nekdanji vodja komisije, ki je ugotovila razpad SFRJ.
  - Objektiv je objavil njegov članek o diskriminaciji Romov na evropskem sodišču 3. februarja 2007 na strani 13 z naslovom »Delež romskih otrok v

posebnih šolah je neverjetno visok«. V članku se zavzema proti diskriminaciji Romov v šolah, torej se zavzema za strpnost (liberalizem, demokracija).

- **France Cukjati, dr. med,** je predsednik državnega zbora, po poklicu zdravnik, sicer pa tudi teolog, jezuit, politik (član stranke SDS), znan pobudnik in zagovornik narodne sprave ter pobudnik referendumu o oploditvi z biomedicinsko pomočjo.
  - o Za Objektiv je v okviru treh mnenjskih člankov za spodbujanje strpnosti 2. decembra 2006 na strani 15 objavil članek z naslovom »Država mora vzeti pravico v svoje roke«. V njem zagovarja metode vlade, zavzema se za spoštovanje zakonov, za zakon o Romih in za spoštovanje pravne države – kar je eno izmed temeljnih načel konservativizma.

- **Dr. Boris A. Novak** je slovenski pesnik, dramatik in esejist, profesor na oddelku za primerjalno književnost na filozofski fakulteti v Ljubljani, nekdanji predsednik PEN-a in član Društva prijateljev Lipice. Znan je kot angažiran zagovornik pravic zatiranih, zavzema se za strpnost.
  - o V Objektivu se je v okviru pisem oziroma rubrike »Epistola« dotaknil tudi ambruške problematike, in sicer 4. novembra 2006 v epistoli na strani 29 z naslovom »Danes Romi, kdo bo na vrsti jutri?« in 11. novembra 2006 na strani 29 v epistoli z naslovom »Tudi jaz sem Cigan!«. Novak se zavzema proti nacionalizmu, ksenofobiji in rasizmu, getoizaciji, apartheidu in etničnemu čiščenju (liberalizem) ter kritizira državo.

- **Dušan Jovanović** je dramatik in režiser, soustanovitelj in direktor eksperimentalnega gledališča Glej v začetki sedemdesetih.
  - o V Objektivu si je dopisoval v okviru »Epistol« z Borisom A. Novakom in se z njim med drugim dotaknil tudi ambruške problematike, in sicer 4. novembra 2006 v epistoli z naslovom »Strah, da boš požrt« in 11. novembra 2006 na strani 29 v epistoli z naslovom »Čuječnost in previdnost sta nam v krvi«. Zavzema se proti strahu in predsodkom zoper »drugega«, proti rasizmu in ksenofobiji, torej za liberalne vrednote.

- **Dr. Ksenija Horvat Vidmar** je docentka za sociologijo kulture na filozofski fakulteti v Ljubljani. Njena področja raziskovanja so kulturne reprezentacije, mediji, spol, globalna kultura in politike identitet.
  - o V Objektivu je 11. novembra 2006 na strani 14 objavila članek z naslovom »Begunci v lastni domovini«. Je proti priznavanju in poudarjanju kulturnih razlik in opozarja na to, da je govor o »romski problematiki« in v prepoznavanju »druge kulture« (po načelu multikulturalizma) del retorike nestrpnosti, zato se zavzema za strpnost, kar je načelo liberalizma.

- **Dr. Bojan Bugarič** je izredni profesor na pravni fakulteti, njegovo področje raziskovanja pa je upravno pravo. Deloval je kot pomočnik sekretarja pri Svetu za zaščito človekovih pravic (predhodnik institucije ombudsmana), v času vladavine LDS pa je deloval tudi kot državni sekretar na notranjem ministrstvu.
  - o V Objektivu je 30. decembra 2006 na strani 4 v okviru glavne teme pod rubriko »V objektivu« objavil članek z naslovom »Kaj pa pravna država?«. Opozarja na zniževanje standardov človekovih pravic v državi in kritizira ministrstvo za notranje zadeve, se zavzema človekove pravice (liberalizem).

- **Dr. Mirjana Nastran Ule** je profesorica na fakulteti za družbene vede na področju socialne in politične psihologije, med drugim se ukvarja tudi z mladinskimi in ženskimi študijami ter študijami predsodkov in diskriminacije.
  - o V Objektivu je v okviru rubrike »Epistole« napisala več pisemskih komentarjev, med drugim se je v enem od njih dotaknila tudi ambruške problematike, in sicer 24. marca 2007 v epistoli z naslovom »Ozkost srca in ubožnost duha«. Zavzema se za solidarnost in sočutje nasproti preveč produktivistično in tekmovalno naravnani družbi, torej za vrednote socializma.

- **Dr. Dragan Petrovec** z Inštituta za kriminologijo na pravni fakulteti v Ljubljani se ukvarja z vedo o kaznovanju (penologijo) in ima izkušnje z delom v zaporih.
  - o V Objektivu je 17. februarja 2007 na strani 13 na temo ambruške problematike objavil članek z naslovom »Hladna prha ali velikodušna rešitev?«. Navaja vsebino poročila komisije za boj proti rasizmu in nestrpnosti pri Svetu Evrope, ki Slovenijo kritizira in se zavzema proti rasizmu in ksenofobiji (liberalizem).

- **Dr. Vlado Mihelj** je profesor za socialno in politično psihologijo na fakulteti za družbene vede in znan politični analitik, kritik oblasti in zagovornik demokracije, drugače pa je tudi redni Dnevnikov kolumnist, ki ga sicer podpira LDS.
  - o V Objektivu je 14. novembra 2006 na strani 14 na temo ambruške problematike objavil članek z naslovom »Civil ciganu zver«.

Poglobljeno sem analizirala štiri članke avtorjev Vlada Miheljaka, Ljuba Bavconca, Tatjane Greif in Vlaste Nussdorfer, ki so bili 4. novembra 2006 na straneh 14 in 15 objavljeni kot manjša tema o ambruški problematiki, le da tokrat s strani novinarjev oziroma poznavalcev področja, pri čemer so Greifovo in Nussdorferjevo posebej zaprosili za mnenje (kakor so v uredništvu to zapisali), saj sta v tem času kandidirali za mesto varuhinje človekovih pravic.

Analize sem se lotila tako, da sem primerjala po dva članka skupaj – po slogovni podobnosti.

Prvi primer

Najprej sem analizirala članka Vlada Miheljaka z nadnaslovom »Civil ciganu zver« in članek Tatjane Greif z naslovom »Rasistični maneuver po premišljenem scenariju«. Skupaj sem ju primerjala zato, ker kažeta določene podobnosti.

Da so Romi žrtve bodisi Ambrušanov bodisi neprimernih okoliščin, v katere so jih prisili, pokažeta avtorja s slikanjem močnih kontrastov med obema skupinama, s katerimi ustvarita dve identiteti – »mi« (Strojanovi) in »oni« (Ambrušani)/država oziroma vlada. Pri tem si pomagata:

- S pridevniki:
  - o Pridevniki, vezani na Strojanove izražajo, da so žrtve neprimernih okoliščin ali ljudi, saj govorijo o neprostovoljnosti, negativnih čustvih in slabih razmerah: »prezebli, pregnani, prestrašeni, premraženi, slabo oblečeni in ogroženi«.
  - o Pridevniki, vezani na Ambrušane, pa izkazujejo nasilje, prisilo in hrup (kot glasovni izraz nasilnosti in nasilja): »pregreti, pripravljeni na linč, pogromaški, naščuvani in razjarjeni«.

- S povedki:

- Povedki, vezani na Strojanove, razkrivajo negativna čustva in da so neprostovoljno vpleteni v določena dejanja (od) drugih (slovnično pogosto nastopajo v vlogi predmeta) ter da jih mučijo negativna čustva: »so jih deportirali, izselili, izgnali, so se zatekli (v gozd), so slabo oblečeni, jih je strah, so dobili položnice od države za bivanje v gozdu«.
- Povedki, vezani na Ambrušane, govorijo večinoma o nasilju in aktivnem delovanju (pogosto nastopajo v vlogi osebka): »so dosegli, da so Rome izselili; lahko jih ubijejo (Rome, op. p.), zapirajo ceste, z dvignjenimi pestmi kličejo »morilci«, jurišajo nad Rome, izsiljujejo, delajo surovo silo (izselitev Romov), pozdravljajo s huronskimi kriki« ...
- Povedki, vezani na delovanje države, vlade ali ministrov, lahko razdelimo na tri kategorije:
  - Povedki, vezani na diskriminacijo:
    - (minister Zver, op.p.) si je privoščil segregacijo in jo zavil v celofan;
    - (država, op.p.) pozna rasistične metode odstranjevanja tujkov iz zdravega narodovega telesa;
    - ima dolgo kartoteko izbrisov kategorij, ki ne delujejo v smeri narodotvornega, katoliškega, heteronormativnega, jedrnega in monogamnega režima;
    - zna dobro zaganjati stroj sovražne propagande;
    - ima preišljen rasistični scenarij;
    - prakticira deportacijo, segregacijo in druge iznajdbe 20. stoletja.
  - Povedki, vezani na nasilje:
    - (Janša) skakal okoli pregretil Dolenjcev in jih podžigal;
    - agresivno polemizira z ombudsmanom;
    - so srfali po glavah protestnikov;
    - politično manipulira;
    - izgnala romsko družino v rezervat;
    - odvzela dom (Strojanovim);

- naredila Strojanove za begunce.
  - Dejanja, vezana na zakonodajo in njeno kršenje:
    - ne postopa v okviru ustavnih in zakonskih določil.
- S pomočjo številčnih razmerij, ki služijo kot dejstveni »dokaz« za subjektivne trditve avtorjev o tem, da so Strojanovi žrtve:

○ Miheljak:

- **»Petindvajset ljudi so nastanili v štiri sobe v istem delu begunskega centra, iz katerega so morali lani izseliti bosanske begunce, ker so bile razmere neprimerne za bivanje.«**

Implicitno in v kontekstu besedila avtor predpostavlja, da Rome cenimo še manj kot bosanske begunce, do katerih smo v kontekstu vsesplošne nestrpnosti Slovencev, ki jo opisuje, že tako zelo nestrpni.

○ Greif:

- **»Razjarjena petstoglava množica z dvignjenimi pestmi vpije 'morilci' in juriša nad skupinico dvajsetih Romov.«**

- Oba avtorja apelirata na bralca bolj ali manj posredno s poskusom čustvene manipulacije in kontrastov:

○ Greif:

- **»'Česa te je strah?' sprašuje novinarka sredi jesenskega gozda romsko deklico. 'Teh ljudi,' odgovarja ta. 'Kaj pa misliš, da ti lahko naredijo?' doda novinarka. 'Lahko nas ubijejo.' Podoba prestrašenega otroka, ki z razprtimi očmi zre v dogajanje, ki se pleče okoli njega. Na drugi strani prizor ljudskega linča, pohod vaške straže, zapora ceste. Razjarjena petstoglava množica z dvignjenimi pestmi vpije 'morilci' in juriša nad skupinico dvajsetih Romov. 'Izjava' vaščana Ambrusa za TV: 'Bo pa to masaker, pobijem vse, zakoljem!«**

Greifova v uvodu članka posnema filmsko kamero – ne samo da so njeni opisi izredno slikoviti, polni čustev vzbujajočih izjav in kontrastov, vsebujejo celo

dialog oziroma (mini) »intervju« med novinarko in Romkinjo. Za razumevanje je treba sprevideti naslednje:

Majhna, prestrašena Romkinja v gozdu predstavlja ženski princip nemoči (in pasivnosti) in otroški princip nedolžnosti obenem, ker je ob tem še v gozdu, torej v naravi, je torej tudi del narave – torej naravna, nemočna in nedolžna ter ena sama (oziroma v pomanjšani skupini – »skupinici«, pomanjševalnica še bolj nakazuje na otroškost in nedolžnost) in prestrašena.

Na drugi strani so aktivni Ambrušani, množica, gojijo čustva jeze in aktivno uresničujejo nasilje.

o Miheljak:

- »Seveda se bo hitro našel kdo, ki bo rekel, da je tam (v postojnski vojašnici, op. p.) za kopico otrok, nosečnico in vse druge pregnane Rome vseeno boljše kot v gozdu. *Morda* celo boljše kot v domovih, s katerih so bili pregnani. *Morda res*.«
- »*Morda* se sicer nekaterim smilijo prezebli, slabo oblečeni cigančki, a velika večina državljanov se hkrati brez velikih razmislekov in premislekov solidarizira s pogromaško ambruško civilno družbo. In se bodo tudi s pogromi, ki bodo sledili.«

Miheljak nagovarja bralca tako, da ga poskuša izenačiti z negativnimi lastnostmi splošne javnosti, po splošnih stereotipih (primitivizem, sledništvo). S tem v bralcu vzbudi odpor do tega, da bi se ta z njo identificiral, in lažje doseže, da se identificira z nasprotnim. Hkrati doseže tudi to, da da bralcu čutiti orodje diskriminacije po mehanizmu stereotipov in ga k svojemu načinu razmišljanja pritegne še tako, da poskuša v njem zbuditi sočutje na več načinov: s pomočjo pridevnikov, ki izpovedujejo, da so Romi žrtve, ali s pomočjo poimenovanj, ki vzbujajo sočutje (otroci – nedolžnost, nosečnica – predstavlja svetost in nedotakljivost življenja, ki ga nosi; pomanjševalnica »cigančki« – otroškost, nedolžnost) s pomočjo kontrastov v številih (cigančki nasproti veliki obsojajoči družbi).

Prislov »morda« izraža dvom in nakazuje morebitno razmišljanje avtorja o tem, ali je nekaj res tako, kakor je zapisal, torej morebitno verjetnost, da v to verjame. Toda zaradi ponovitev in poudarjanja tega prislova (izražen je na koncu neke misli in v posebni kratki

povedi) bralec zasluti, da avtor samo navidezno dopušča možnost premisleka o »pravilnosti« te opcije, o kateri izraža dvom, in da ji v resnici ni naklonjen.

- Avtorja za večjo verjetnost uporabljata različna »dejstva«, ki »potrjujejo« njuno interpretacijo, da je ta bolj verjetna:
  - A. Citate ali navedke neposredno vpletenih kot najbolj zanesljivih (in s tem najbolj prepričljivih) in drugih virov (mediji).
  - B. Primerjave z zgodovino (v smislu zgodovinskega upravičevanja) – z Judi in holokavstom ter drugimi oblikami .
  - C. Uporaba zakonodaje.

- Oba krivita za nastalo stanje, torej kršenje človekovih pravic, vlado oziroma državo.

Kljub temu pa je slog Tatjane Greif bistveno bolj čustveno ekspresiven oziroma tak, da vpliva na bralčeva čustva, saj si pomaga z naštevanjem in stopnjevanjem dejstev, s čimer stopnjuje čustveno napetost, številnimi zelo slikovitimi metaforami in neposrednimi obtožbami, ki jih z dejstvi podkrepi:

- »In vse to *smo že videli. Videli smo*, kako dobro zna **politika zagnati stroj sovražne propagande**. [...] Ambrušani so bili **predmet politične manipulacije**, izgon Romov pa del **premišljenega rasističnega scenarija države**.«
- »**Rasistična metoda odstranjevanja tujkov** iz zdravega narodovega telesa ni nič novega. Slovenija ima dolgo kartoteko izbrisov tistih kategorij, ki ne delujejo v smeri narodotvornega, katoliškega, heteronormativnega, jedrnega in monogamnega režima. *Izbrisati Rome, izbrisati izbrisane, izbrisati samske ženske na referendumu, izbrisati džamijo, izbrisati komuno za zdravljenje odvisnikov v zakotni vasi, zatočišče za brezdomne matere in vrtec za otroke s posebnimi potrebami v 'dostojnih' mestnih sosekah, izbrisati begunski center v prestolnici, izbrisati vse drugačne, tuje in nepravne, vse odpadnike, ki se zaradi raznolikosti kulture, vere, načina življenja ali zgolj barve kože, las, oči ne zlivajo v kalup neke zamišljene večine*, vse to je pravzaprav eno in isto.«
- »Dogodek je še **en pogreb pravne države**, saj **pokopava vse po spisku**, od *ustave – 14. člen (enakost pred zakonom), 32. člen (svoboda gibanja), 34. člen*

(osebno dostojanstvo in varnost), 36. člen (nedotakljivost stanovanja), 63. člen (prepoved spodbujanja k nestrpnosti) – preko evropske konvencije o varstvu človekovih pravic – 1. člen (obveznost spoštovanja človekovih pravic), 5. člen (pravica do svobode in varnosti), 14. člen (prepoved diskriminacije) – do kazenskega zakonika, ki določa, da je kršitev enakopravnosti ter zbujanje narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva, razdora ali nestrpnosti kaznivo dejanje (141. in 300. člen). **Še bi lahko naštevala.**«

- »Način, kako se je vlada odzvala [...] priča o tem, da ne postopa v okviru ustavnih in zakonskih določil. Tudi to ni nič novega, **kajti ravno brezpravje je tisti zamočvirjen milje, kjer lepo uspeva sprevržena logika, ki poganja kolesje produkcije in reprodukcije državnih 'sovražnikov'.**«

Enako kot tudi Miheljak uporablja dejstva za razlago svoje interpretacije, toda on s pretiravanjem pogosto smeši in pogosto uporablja ironijo, ki jo dosega s tem, da z zapisanim pomenom v bistvu implicira ali pa evocira (kasneje zapisan) obraten pomen, ki je po njegovem pravi:

- »Sicer pa je naklonjenost medijev Romom v najboljšem primeru pokroviteljsko rasistična. V 'osrednjem' časniku je, denimo, komentator poskušal biti razumevajoč do Romov in kritičen do pasivnosti države, a mu je hkrati ušlo: 'Če se z Romi skoraj nihče ne ukvarja, ti pač živijo tako, kakor jim je – če malce pretiravam – zapisano v genih, po svojih kulturnih in nasploh življenjskih navadah in razvadah.' Z geni so nazadnje pojasnjevali 'navade in razvade' svojih sodržavljanov v nacističnem propagandnem filmu Večni Jud. **Pravijo, da so tudi takrat malce pretiravali.**«
- »Marsikdo se še spomni, **kako je Janša** kot vodja opozicije z megafonom **skakal okoli pregrelih Dolenjcev in jih podžigal ....**« (Smešenje s pretiravanjem, op.p.)
- »Zatorej bi morali ne samo ombudsman, ampak vsi, državljani in društva **'civilne iniciative', škofovsko konferenca in geji, islamska skupnost in antiglobalisti, politične stranke in lezbijke, ki jim ni vseeno za človekove pravice, pa kajpak tudi za ugled države, po svojih močeh in po svojih zvezah ovajati vlado ...**«

V zadnjem primeru vidimo, da dosega ironijo s pretiravanjem, saj želi povedati, da vlada tako zelo ravna mimo zakonov in človekovih pravic, da bi jo morali nenehno ovajati, hkrati pa je ironija tudi v tem, kako je določene skupine naštel skupaj – izstopa kombinacije škofovske konference in predstavnikov homoseksualnosti. S tem, ko je skupaj naštel ti dve skupini, ju je na enem izmed ravni delovanja izenačil in ju »spremenil« v »sodelavki«, čeprav ne nujno neposredni. S tem pa ju je na neki način izenačil po vrednotah, ki so iniciator njunega »skupnega« dejanja nenehnega ovajanja države – zavzemanje za človekove pravice in zavzemanje za zatirane. Ironija leži v tem, da je po vrednostnem sistemu izenačil dve skupini, ki ne sodelujeta prav zaradi določene razlike v vrednotah – in prav na to razliko želi implicitno opozoriti. Gre za to, da Miheljčak predpostavlja, da se cerkev mogoče res zavzema za človekove pravice in za uboge in zatirane, toda (verjetno) nikoli ne bi uradno nastopala skupaj s homoseksualnimi predstavniki, ker ima zaradi svojih vrednot do njihove spolne usmerjenosti poseben odnos – s tem pa Miheljčak implicitno namiguje na še eno vrsto kršenja človekovih pravic – ločevanje ljudi po spolni usmerjenosti.

- »Če vas bo zaradi tega **šolski minister** (Milan Zver, op. p.) ozmerjal za 'pametnjakoviča' ali kaj podobnega, se ne sekirajte. ***Gotovo vas bo vzel v bran predsednik vladne komisije za zaščito romske etnične skupnosti Milan Zver.***«

Ironija leži torej v tem, da samo navidezno govori o dveh različnih osebah, zato s trditvijo (katere del je visoka stopnja prepričanosti vase – prislov »gotovo«) »gotovo vas bo vzel v bran« implicira obraten pomen.

- »**Vlada** v svojih agresivnih polemikah z ombudsmanom **zahteva, da naj se le-ta opraviči vsem Slovenkam in Slovencem. *Le redkokdaj se strinjam z vlado. Tokrat se. Predlagam takšno besedilo opravičila:*** Vsem Slovenkam in Slovencem se opravičujem **za nasilna dejanja, ki jih vlada v vašem imenu izvaja nad Romi in vas s tem doma in v svetu sramoti.** Vaš ombudsman.«

Na splošno bi lahko rekli, da se Greifova zelo čustveno, zavzeto »bori« za pravice zatiranih in hkrati ob tem angažirano obsoja vlado. Ta njen slog je razviden že iz naslova, v katerem govori o premišljenosti rasističnih dejanj (ne pove, koga). Na drugi strani pri Miheljčaku dobimo splošni vtis, da v bistvu nasprotuje vladi, ker je z njo v splošnem ideološkem sporu, in

zato njena dejanja rad zasmehuje. Ironičen je tudi njegov naslov »Civil Ciganu zver«, ki ga lahko razumemo na dva načina – izraz »civil« sicer uporabljajo Romi, s katerim označujejo »Nerome« v Sloveniji, beseda zver pa se nanaša na žival iz vrst plenilcev, pri čemer nosi v naslovu dodatno konotacijo krvoločnosti, hkrati pa jo lahko razumemo tudi kot znamenje za ministra Zvera. Če privzamemo zadnji pomen, lahko naslov razumemo tako, da so slovenski Neromi krvoločni do Romov s pomočjo vlade.

Oba avtorja se identificirata z mitom o brezpogojnem ščitenju ogroženih skupin in človekovih pravic na splošno, s tem pa zagovarjata razsvetljensko-liberalni model demokratično urejene države, torej ideologijo liberalizma.

Druga primerjava

Nato sem primerjala še članka Ljuba Bavcona z naslovom »Poskus pogroma zoper Rome« in Vlaste Nussdorfer z naslovom »Radiator, dva topla obroka dnevno«. Članka sta slogovno zelo drugačna v primerjavi s prejšnjima. Njun slog deluje manj čustveno, do konflikta pa poskušata ohranjati distanco, in sicer vsak na svoj način:

- Slog Ljuba Bavcona je popolnoma trezen, nečustven. Do konflikta ohranja distanco s tem, da o njem razpravlja na ravni splošnega delovanja države in njenih institucij ter demokracije:
  - o »*Reakcija kabineta predsednika vlade na stališča dejanja varuha človekovih pravic v zadevi Romi iz Ambrusa razodeva nerazumevanje ali celo zavračanje vloge in pomena varuha človekovih pravic. Ta institucija je namreč neizogiben sestavni del sistema zavornih ravnotežij (checks and balances) sodobne demokratične pravne države.*«
  - o »Njegova (ombudsmanova, op. p.) *dolžnost in pravica* je, da se javno oglasi vedno, ko presodi, da je trenutna oblast storila kaj v nasprotju z domačim ali mednarodnim pravom človekovih pravic, ali s katerim nepisanih, a od *civiliziranih* narodov priznanih pravil s tega področja.«
  - o »Varuh ima torej *dolžnost in pravico*, da javno pove, kar koli si misli o ravnanju vlade in drugih organov izvršne veje oblasti [...] Nasprotno pa izvršna oblast nima pravice zavračati varuhovih stališč in izjav, *zlasti ne s poskusi njegove politične, moralne ali človeške diskvalifikacije.*«

Bavcon torej večinoma ne uporablja nobenih posebnih slogovnih prijemov prepričevanja bralca – zdi se, da na bralca sploh ne apelira, pač pa prepričljivo deluje že njegov »znanstveni« slog – osebna nevpletenost, trezno utemeljevanje na ravni bolj abstraktnega splošnega delovanja evropske demokracije in njenih institucij pa daje občutek, da gre za neke vrste razpravo: čeprav se implicitno postavi na stran institucij, ki varujejo demokracijo in s tem na stran varuha (s tem ko pri naštevanju, da ima varuh »dolžnost in pravico« javno kritizirati vlado dvakrat najprej našteje, da je to (najprej) njegova dolžnost in ga s tem opravičuje), dopušča možnost različnih interpretacij reakcij vlade (»nerazumevanje ali celo zavračanje«).

Zmoti le oznaka »civilizirani« narodi, ki napeljuje na to, da Bavcon loči med »civiliziranimi« in »neciviliziranimi« narodi, to pa so že temelji segregacije.

- Del tega sloga je, da skoraj na enciklopedični distanci analizira in opredeli konflikt v Ambrusu, ne da bi pri tem vpletal čustvenost, čeprav izpostavi ob tem sebe, s čimer signalizira subjektivnost:
  - o »Dogodki v Ambrusu so *vsaj meni prvi znan primer* poskusa pogroma pri nas. Pogrom je poseben pojem, drugačen od linča, in sicer gre za množično nasilje večinskega prebivalstva z umori, pretepi, požigi, posilstvi in izgoni zoper manjšino Judov ali Ciganov (Romov), ki so ga izvajali pred in med prvo ter pred in med drugo svetovno vojno v nekdanji avstro-ogrski državi in v nacistični Nemčiji.«

- Kasneje se začne sicer bolj jasno in neposredno opredeljevati:
  - o Sprva še z glagolnikom »povedano« (torej se izogne, da bi sebe izpostavil kot osebek povedka) in z modalnostjo, ki izraža ležerno popolno gotovost, ki je očitno naslonjena na dokaze od prej (torej nobene nuje, da bi se še naprej dokazoval bralcu in iskal njegovo potrditev): »Pravkar *povedano* bi **povsem zadoščalo** za negativno oceno ravnanja kabineta predsednika vlade.«
  - o Nazadnje izpostavi tudi svoj jaz – svoje subjektivno mnenje, ki ga tudi najavi, s čimer ga poudari: »**A moram povedati**, da je varuh človekovih pravic

Matjaž Hanžek **po mojem prepričanju** ravnanje vlade **pravilno označil** kot konec pravne države.«

- **»Zdi se mi jasno**, da je oblast dolžna v kali in tudi z represijo, če je treba, zatreti vsak poskus oživitve pogromov. Če se to ne bo zgodilo, če bo obsodbo vladajočega režima doživel varuh človekovih pravic, ne pa pogrom in njegovi nosilci, potem bodo dogodki v Ambrusu zgled za nadaljnje 'dokončne' rešitve romskega vprašanja, ki me spominjajo na Endlösung der Jugendfrage. Odločen odziv vlade na poskus pogroma zoper Rome zahtevajo temeljna načela demokratične pravne države in zato je povsem utemeljena varuhova zgroženost ...«

Prav njegovo izražanje modalnosti – denimo v zadnjem primeru, vzbuja v bralcu občutek popolne razumske gotovosti (prislov »jasno«), ki pa vseeno dopušča možnost (razumskega) dialoga oziroma demokratične razprave (glagol »zdeti se« ne izraža popolne gotovosti, pač pa dopušča možnost drugačnega razumevanja), pri tem svoje stališče argumentira s primerjavo iz zgodovine (holokavst), ki sama po sebi vzbuja občutek groze – tukaj torej poskuša prvič na bralca apelirati s pomočjo čustev (a zelo posredno in implicitno, ker primer navaja kot golo dejstvo). Ko pri bralcu vzbudi občutek groze, svoje stališče takoj zatem argumentira z načeli, ki predstavljajo nasprotje holokavsta – z načeli liberalizma, razumskosti in demokracije – in s tem bralcu omogoči, da te vrednote prepozna kot pozitivne in se z njimi lažje identificira ter mu s tem kot avtorju »da svoj prav«.

- Pri besedilo Vlaste Nussdorfer prav tako v uvodu dobimo občutek, da se sklicuje na razum in ostaja na »objektivni« distanci do konflikta:
  - **»Ko si stojita nasproti dve skupini ljudi** in je med njima v ravni vrsti postrojena policijska enota v polni pripravljenosti, da prepreči njun spopad ali odgovori na napad ene, notranji minister pa po zvočniku sporoča nadaljnja navodila, je **vse odvisno le še od treznih glav enih in drugih pa tudi uspeha pogajalcev. Vsi, ki to na srečo le gledamo [...] si želimo, da bi zmagal razum.**«

A kot vidimo, njen slog vseeno bolj čustveno in bolj neposredno nagovarja bralca.

Čeprav konflikt sprva opiše povsem nevtralnno in skoraj klinično objektivno, pa z prislovom v naslednji povedi (»na srečo«) bralcu sporoča, da je ta konflikt (ali pa

kakršen koli konflikt te vrste) nasprotje od sreče, torej nekaj slabega. Na nasprotnem bregu od »slabega« pa je javnost in sama avtorica tega besedila, ki to spremljajo le kot nevpleteno občinstvo. Nussdorferjeva tako občinstvo »pridobi« na dva načina – da ga poistoveti s situacijo, ki ni nesrečna, ki ne vzbuja občutke slabega in s katero se občinstvo tako lažje poistoveti, hkrati pa v bralcu vzbudi tudi občutek povezanosti v skupnost, katere del je tudi sama («gledamo«, »si želimo«). S tem pri njem še dodatno vzpodbudi empatijo za njeno sporočilo in mu »v imenu« skupnosti in »skupnih vrednot« pripiše isto razumevanje situacije. Kljub temu vseeno pušča manevrski prostor lastnega mnenja, saj izraža želelnost.

- Toda v nadaljevanju se vendarle spusti na raven pojasnjevanja mikrosituacije konflikta – obema skupinama da identiteto in poišče vzrok konflikta:
  - o »Tlijo *prizadeta čustva osebnega miru, dostojanstva, želje po nedotakljivosti oseb in premoženja skupine ljudi* in tudi *povsem primarna, zelo naravna čustva romskih posameznikov, ki z močnim nomadskim pridihom preteklosti živijo v povsem neurejenih bivalnih razmerah na samem zajetju pitne vode za določen del Slovenije, polni navad in običajev, ki gredo občasno tudi preko dovoljenega; odkrito rečeno: zakonitega in zakonsko urejenega*. Kdo je kriv ta hip, niti ni najpomembnejše, pomembno je, kaj narediti, kajti od preteklosti ne moremo pobegniti, zanimati pa nas mora prihodnost.«

Vlasta Nussdorfer skonstruira dve identiteti. Identiteta Ambrušarov je identiteta žrtev, saj avtorica besedila očitno predpostavlja, da so Strojani prizadeli njihova čustva, da so se jih lotili ali jih vsaj ogrožali tudi telesno in da so jih po vsej verjetnosti vsaj poskušali okraati. Zanimivo je tudi, da Ambrušane imenuje »skupina ljudi«, medtem ko so Strojani »romski posamezniki« – bralca bi lahko glede na uvod, v katerem implicitno moralno poveže bralca in avtorico v skupnost, apeliranje na skupnost oziroma na skupino ljudi bolj pozitivno pritegnilo, saj ga lahko vnovič spomni na skupne vrednote. Pri Ambrušanih gre torej za skupino z vrednotami, ki jih delajo človeške, zato so »skupina ljudi« v pravem pomenu besede. Na drugi strani pa so Strojani le »romski posamezniki«. Avtorica tako Strojane že s samim poimenovanjem dvakratno razvrednoti – ne označi jih kot ljudi, pač pa kot Rome, poleg tega so posamezniki, kakor da nimajo skupnega imenovalca skupnosti (čeprav gre v

bistvu za družino in bi avtorica lahko izpostavila to vrsto skupnosti ter s tem implicitno družinske vrednote) in s tem tudi nobenih (skupnih) vrednot.

V nadaljevanju to postane še bolj očitno, saj se zdi, kakor da avtorica dejstvo, da se tudi Strojanovi počutijo kot žrtve, dobesečno opravičuje (češ, da je to naravno), s čimer predpostavlja, da bralci menijo, da Strojanovi niso upravičeni do takšnih čustev. S tem Strojanove pred bralcem posredno še bolj potisne v vlogo »krivih storilcev«, nato pa njihov lik še degradira. Povezavo med identiteto Strojanovih in naravo razvije še dlje, a ne na pozitiven način, kot smo doslej to razumeli pri drugih avtorjih (naravno je pristno in nedolžno), temveč v smislu negativne živalskosti (živali pa nimajo vrednot, živijo le po nagonih, zato poveže med seboj življenje v naravi in neurejenost ter življenje mimo zakonskih okvirov). Čeprav jim priznava humano stran s čustvi in s tem, da jim pripiše zgodovinskost (tradicijo, običaje), pa je treba poudariti, da sklicevanje na tradicijo in običaje v njenem članku pomeni implicitno sklicevanje na nerazumskost in s tem tudi posredno na primitivnost (ki očitno ne zmore funkcionirati v mejah razumske človeške skupnosti). Še več, ker življenje v neprimernih bivalnih razmerah in kriminalnost pripiše njihovim navadam in običajem (naturalizacija), s tem pove tudi to, da so si sami krivi zato, da živijo na robu družbe. Vendar jih obsoja zelo previdno – pravi, da gredo njihove lastnosti *občasno tudi* čez meje dovoljenega (s tem predpostavlja, da niso vse njihove navade kriminalne), pa vendar določena dejanja označi kot nezakonita.

Če povzamem – Ambrušani so žrtve, skupnost ljudi, ki jih povezuje človeškost z vrednotami in razumom, Strojanovi pa so živalski, nerazumski in kršijo zakone zaradi svojih slabih navad. Avtorica identiteto Strojanovih implicitno in prefinjeno oblikuje na klasičnih, čustveno (nerazumsko) osnovanih predsodkih. Toda očitno želi na koncu svojo tezo omiliti. Zdi se, kakor da želi bralca odvrniti od tega, da bi (razumsko) prepoznal njeno stališče, zato ga poskuša preusmeriti na drugo temo, kar stori tako, da ubere strune splošnega »zdravega razuma« (važna je prihodnost), s čimer bralca preslepi, da se strinja vsaj z njenim zaključkom in se usmeri naprej, pri čemer mu najverjetneje ne uspe razumsko analizirati celotnega besedila. S tem avtorica doseže, da bralec njeno pripoved osvoji na čustveni ravni in se z njo nezavedno strinja.

- o »Vse vojne in spopadi imajo vzroke, ki so številni, za povod pa je dovolj en sam. In skoraj bi se tudi zgodil zaradi kapljice čez rob – hudo pretepenega človeka. Domačini so odgovorili in država je Rome nastanila v opuščeno vojašnico, slišati je bilo s soglasjem in videti v skrajni sili.«

Tukaj krivdo za odtенок bolj neposredno pripiše Strojanovim. Krivca neposredno sicer ne imenuje, opredeli pa, kateri dogodek je sprožil konflikt, in namigne tudi, da storilci niso bili Ambrušani, kajti ti so samo »odgovorili« na ta dogodek, s čimer njihove odzive racionalizira in jih s tem upravičuje. Zanimivo je tudi to, da pri opisu, kako je prišlo do preselitve Strojanovih, to na videz poskuša prikazati neproblematično, s tem da jo utemeljuje skrajno neosebno, z distanco in brez analiziranja (verjetno) na osnovi televizijskega vira (z nedoločniškima glagoloma). Če to primerjamo s članki drugih avtorjev, opazimo očitno razliko – nihče od drugih treh kolumnistov ni preselitev Strojanovih razumel kot prostovoljno in nihče ni ostal le pri površinski, neosebni analizi dogodka:

Tabela 6.1.1.6.1: Primerjava izjav avtorjev glede preselitve Strojanovih

Miheljak	Bavcon	Greif
»Problem je standard same 'preselitve' . Pregreta množica, pripravljena na linč ali, kot so brez posledic govorili v kamero, 'še na kaj več, če bo treba', je dosegla, da so Rome izselili iz njihovih domov. <i>Da sta pri tem ob asistenci represivnih organov sodelovali in soglašali obe strani, je bolj malo pomembno. Kaj pa naj bi storili prestrašeni in premraženi Romi, ki so se ogroženi zatekli v gozd ...</i> «	»Namesto da bi pristojni državni organi trajno zavarovali ogroženo romsko družino pred pogromom, ki ji je grozil, so jo preselili. <i>Trditve o prostovoljnosti in o dogovoru so sprenevedanje, saj je jasno, da jim ni preostalo drugega, če so želeli ostati živi.</i> «	»Romska pogajalca sta seveda 'pristala' na selitev – v četrte ure pogajanj in pod pritiskom groženj petstotih vaščanov z linčem ter ob strašljivi prisotnosti dvestotih policistov. <i>Temu gotovo ne moremo reči svobodni ali sporazumni pristanek.</i> «

Vir: Objektiv. Letnik 2006 (14.11). Dnevnik d.d., Ljubljana.

- Nussdorferjeva nato svoje argumente o tem, da so Romi krivci, racionalizira tako, da apelira na odgovornost celotne družbe, hkrati pa ob tem nadaljuje s stereotipnim opisovanjem Romov, pri čemer segregaciji doda še pokroviteljski obraz:
  - »**Nismo jim uspeli pokazati meja**; življenja v urbanistično urejenih gradnjah, z otroki v šoli, brez tatvin, ropov in izsiljevanj ter telesnih poškodb, ki se na tem območju na domačini očitno dogajajo nad povprečjem ali pa jih posamezni primeri razburijo, da tako preprosto čutijo. Kaj pa orožje? Pregledi policijskih enot [...] so ga odkrili. Pa štirinajstletnice z otroki in 'starke' po tridesetem letu. **Je to le njihov ali tudi naš problem? Sedaj vidimo, da tudi naš, in to vedno bolj. Kajti nujen je sistemski zakon, ki bo njihovo življenje uredil.**«

Nussdorferjeva torej zaključa, da je treba Romom pokazati meje, da bi znali živeti, saj sicer njihov način življenja postane »naš« **problem** – s tem implicira dvoje: da Romi niso »naši« sami po sebi (da so zunaj družbe), da smo mi nad njimi, ker jim moramo pokazati, kako se živi (podobno kot živalim z vzgojo ali otrokom pokažemo meje), in da so problem, sklepa pa še, da je treba njihovo (drugačno) življenje urediti s posebnim zakonom, kar je retorika čiste rasne diskriminacije.

- Kolumno zaključa s ponovnim manevrom poskusa preslepitve bralca – s splošnim apeliranjem na razum in nevtralnost:
  - »*Razumevanja sta potrebni obe strani ...*«
  - »*Na problem je treba kot na celoto, z vseh strani.*«
  - »Nujna je **rešitev**, ki bo *povrnila pravice obema vpletenima* [...] Le dosledna, natančna in najboljša **bo omehčala strasti državljanov, ki simpatizirajo z enimi ali drugimi, in to iz razlogov, ki vzdržijo lastno presojo.**«
  - »Naj zmaga razum in velika pogajalska sposobnost modrih ljudi. [...] Ne pozabimo, da ima **vsak od nas** poleg pravic tudi dolžnosti. In te so v *spoštovanju pravic drugega*. Pa naj si bo to **Slovenec ali slovenski Rom.**«

Zaključek je še posebej zanimivo analizirati, če ga primerjamo z začetkom, v katerem poskuša avtorica bralca pritegniti za »svojo stvar« tako, da ga potegne v »svojino« oziroma da si ga prisvoji kot del iste skupine, kateri pripada tudi sama. Na koncu, po izrazito iracionalno utemeljenem besedilu o »drugačnosti« Romov, poskuša ponovno

vzbuditi vtis, da je nevtralna in neopredeljena in ji zavoljo te znanstvene objektivnosti gre verjeti. Najprej poskuša torej celotno besedilo na koncu nevtralizirati z nizanjem splošno znanih vrednot o upoštevanju obeh strani – apelira na »zdravorazumskost« in nevtralnost. Njen naslednji korak, da bi bralcu dokazala lastno nevtralnost, je v tem, da sebe loči od drugih državljanov in javnosti, ki simpatizirajo z eno ali drugo skupino zaradi različnih razlogov, s čimer namigne, da se sama na tako raven ne spušča in ostaja nevtralna. Nato pa, ko zaključuje v izrazitem slogu vsesplošne sprave in zmage razumskosti, se spet postavi v vlogo članice splošne družbe in pokroviteljsko zaigra na noto svoje lastne avtoritete (poznana je kot avtoriteta na področju spoštovanja človekovih pravic) in opozarja druge člane (se torej postavi nad njih – torej kot neke vrste vodja skupine), na (skupne) vrednote razumskosti. Medtem v zadnjem, zaključnem stavku ponovno (slučajno?) pri naštevanju najprej našteje Slovence in šele nato slovenske Rome. Ti izpadejo tako ponovno, če upoštevamo jezikovno analizo, šele sekundarno Slovenci, saj že njihovo poimenovanje pove, da pripadajo Sloveniji »le« prek pridevnika (slovenski Romi), ki je za po vrhu (po slovničnih pravilih) zapisan z malo začetnico.

6.1.1.7 Druge teme v okviru problematike človekovih pravic

Objektiv je v okviru človekovih pravic obravnaval še naslednje teme:

- Svobodo govora

Tej temi je namenil 17 člankov, od tega en glavni uredniški komentar »Subjektiv« Mirana Lesjaka (28. oktober 2006) z naslovom »Svoboda pisane besede« in eno glavno temo »V objektivu« (14. aprila 2007) z naslovom »Kdo se bo koga bal? Politiki novinarjev ali obratno?«, 8 epistol med Jankom Lorencijem in Petrom Lahom ter eno kolumno Marka Crnkoviča z naslovom »Pa naj zamenjajo službo!« (14. aprila 2007), enim poučnim komentarjem »Državljanski priročnik« z naslovom »Sam svoj novinar« (17. marec 2007), enim člankom »Kje smo, kam gremo?«, podprtim s statistiko z naslovom »Državljansko novinarstvo« (17. marec 2007), in dvema člankoma strokovnjakov (komunikolog Slavko Splichal, 21. april 2007, »Javno mnenje v bunkerju« in ekonomist Jože P. Damijan, 21. april 2007, »Krivica ni padla z neba«).

Prispevki govorijo v glavnem o izrazitem negativnem vmešavanju politike v svobodo govora in v slovensko novinarstvo na splošno, o vsesplošnem naraščajočem trendu državljskega novinarstva, o tem, da je blogerstvo nov pojav novinarstva, v katerem lahko navadni državljani poročajo o novicah necenzurirano (glede na to, da medije država cenzurira). Strokovnjaka za javno mnenje (Splichal) in reforme v gospodarstvu (Damijan) pa sta v svoji prispevkih govorila o tem, da zakonske omejitve objav predvolilnih anket v bistvu kršijo svobodo tiska in da so si mediji deloma tudi sami krivi, da se država vmešava v njihovo uredniško politiko prek lastništva, saj niso zadostno podprli reforme v smislu popolnega umika države iz gospodarstva in s tem popolne liberalizacije trga.

Objektiv se torej na vsak način zavzema proti medijski cenzuri in proti kakršnemu koli omejevanju svobode govora, kar je temeljna vrednota liberalistične misli.

- Državni nadzor in represija

Objektiv je objavil 14 prispevkov na temo državnega nadzora in represije državnih organov, od tega tri poučne komentarje v rubriki »Državljski priročnik« (9. decembra 2006, 16. decembra 2006, 30. decembra 2006, 13. januarja 2006), en članek, podprt s statistiko, v rubriki »Kje smo, kam gremo?« (9. decembra 2006) z naslovom »Kdo vse nas sliši in bere?«, mnenja strokovnjakov (nenovinarjev) na tem področju pa je prikazal v eni glavni temi »V objektivu« (30. decembra 2006) z naslovom »Krušenje pravne države, manj kruha, več žemelj« (Danilo Türk, Gregor Tomc, Marko Milosavljević, Matjaž Gantar in Bojan Bugarič), v intervjuju z informacijskim komisarjem Velike Britanije Richardom Thomasom (23. februarja 2006) in s člankoma informacijske pooblaščenke Nataše Pirc Musar in strokovnjaka kazenskega prava in policijskih pooblastil Gorana Klemenčiča (oba 27. januarja 2007).

Medtem ko dajejo novinarji v okviru »Državljskega priročnika« bralcem nasvete o tem, kako zavarovati svojo elektronsko pošto, mobilnik in zdravstveno kartico pred nepooblaščenimi vdori in prisluškovanjem ter bralca poskušajo poučiti o njegovih pravicah, ko ga ustavi policija, govori s statistiko podprt članek o slabi uvrstitvi Slovenije v primerjavi z drugimi članicami EU pri spoštovanju pravice do zasebnosti. Strokovnjaki nenovinarji opozarjajo, da počasi nezavedno vse bolj drvimo v družbo nadzora.

V splošnem torej Objektiv opozarja na nujnost zaščite pravice do zasebnosti in poskuša s poučnimi komentarji dvigniti zavest bralca na tem področju. Zaščita državljana pred prevelikim vplivom in nadzorom oblasti pa je temeljna vrednota liberalizma.

- Teme, povezane s sodstvom
  - o Smrtna kazen

V okviru tem, povezanih s sodstvom, je ob usmrčitvi nekdanjega iraškega predsednika Sadama Huseina Objektiv obravnaval glavno temo »V objektivu« o smrtni kazni (11. novembra 2006), v okviru katere je obravnaval tudi slovensko smrtno kazen in nasploh različnost mednarodnih standardov humanitarnega prava, ki je zoper smrtno kazen. Temu je sledil še en članek strokovnjaka penologa Petrovca (20. januarja 2007), v katerem avtor pojasnjuje, da je zavzemanje proti smrtni kazni tudi izraz splošne človeške solidarnosti, saj pomeni tudi zavzemanje proti revščini, vojni in nerazumnemu bogastvu.

Objektiv se torej zavzema proti smrtni kazni in za solidarnost – to so vrednote sodobne demokracije in liberalne misli.

- o Preobremenjenost sodišč

Objektiv je dva prispevka namenil preobremenjenosti sodišč in sodnikov – enkrat s člankom o preobremenjenosti in zato morebitni slabši učinkovitosti ustavnega sodišča (6. januarja 2007), pri čemer se avtorica sprašuje, ali so zaradi preobremenjenosti ustavnih sodnikov že ogrožene naše ustavne in druge človekove pravice. Drugi članek je članek strokovnjaka pravika Andraža Terška (13. januarja 2007), ki se zavzema proti sodnim zaostankom.

Objektiv se torej zavzema proti preobremenjenosti sodišč in s tem za učinkovito spoštovanje človekovih pravic (liberalizem).

- Pravice žensk

o Rodnost in splav

Objektiv je objavil eno glavno temo »V objektivu« na temo strategije za dvig rodnosti (18. novembra 2006), ki jo je predlagal takratni minister za delo, družino in socialne zadeve Janez Drobnič in v okviru katere je bil tudi predlog o plačljivosti splava, nato pa so se s prispevki odzvali še trije strokovnjaki (ekonomistki Polona Domadenik in Tjaša Redek – 25. novembra 2006; strokovnjakinja za socialno psihologijo Mirjana Nastran Ule – 2. decembra 2006) in dva Objektivova kolumnista (Marko Crnkovič (25. novembra 2006) in Branko Gradišnik (16. decembra 2006)).

V glavni temi Objektiva so novinarji predstavili stališče strokovnjakov, da je omejevanje splava nedopustno, strokovnjaki pa opozarjajo, da obnavljanje tradicionalne vloge ženske v družini (gospodinja, nizko izobražena) ne bo prispevalo k višji rodnosti, in se zavzemajo zoper spolno diskriminacijo žensk (liberalizem).

o Druge ženske pravice

Zoper spolno diskriminacijo žensk na delovnem mestu, doma (prosti čas) in nasploh govorita še dva članka (3. marca 2007 in 10. marca 2007) ter štiri epistole strokovnjakinj socialne psihologinje Mirjane Nastran Ule in strokovnjakinje za kazensko pravo Alenke Šelih. Vsi članki so nastali okoli mednarodnega dneva žena 8. marca.

Objektiv se je torej v okviru tem, ki zadevajo človekove pravice, prizadeval za zaščito državljanov pred državno represijo in nadzorovanjem, za svobodo govora, enakost po rasi, spolu – torej zoper diskriminacijo na splošno in za solidarnost.

6.2 Druge teme

6.2.1 Sociala na splošno

Objektiv se je posvetil naslednjim socialnim temam:

- Odrinjenim na rob družbe

o Revnim in brezdomcem

Revnim in brezdomcem je posvetil portret brezdomca Jožeta, ki je znan obraz ljubljanske tržnice (9. novembra 2006), v katerem avtor prikazuje njegovo človeško, ranljivo plat. Prav tako so novinarji Dnevnika objavili dve glavni temi »V objektivu« namenjeni revnim – enkrat o delovanju socialne ambulante za ljudi brez zdravstvenega zavarovanja (6. januarja 2007), v kateri opozarjajo, da je tovrstnih ljudi od nastopa kapitalizma pri nas oziroma od tranzicije naprej vse več, zato je tovrstna pomoč nujno potrebna. Drugič pa se glavna tema nanaša na revščino v Sloveniji na splošno (10. marca 2007), v kateri avtor in strokovnjaki opozarjajo na vse večje število revnih in vse manjše število tistih, ki so pripravljeni pomagati – torej na vse manj solidarnosti in zmanjšani obsega delovanja socialne države.

Novinarji Objektiva zagovarjajo torej solidarnost in socialno državo. Medtem ko Marko Crnkovič (10. marec 2006) v svoji kolumni zavzema stališče, da je povezovanje revežev z žrtvami enako nesmiselno in stereotipno kot povezovanje uspešnih z barabijo, oboje pa izvira iz starega socialističnega režima, označi reakcijo medijev (prispevki o revščini) na objavo lestvice najbogatejših v Sloveniji (revija Manager) kot neprimerno.

Zavzemanje za solidarnost in socialno državo pa je del socialistične misli.

o Starejšim

Objektiv namenja starejšim dve glavni temi »V objektivu« (27. januarja 2007 in 24. februarja 2007): o pokojninah in socialni ogroženosti in o vse večjem pomanjkanju domov za ostarele in en prispevek strokovnjakov ekonomistov (Aleš Ahčan, Igor Masten, Sašo Polanec) o pokojninah in socialni ogroženosti.

Tako novinarji kot strokovnjaki opozarjajo, da je treba na področju pokojninskega sistema nujno nekaj narediti, sicer se bodo kasnejše generacije znašle v revščini. Novinarji prav tako opozarjajo na nujnost gradnje domov za nebogljene ostarele, ker jih država kljub vse večjemu staranju prebivalstva ne namerava več graditi.

Oboji, tako novinarji kot strokovnjaki, pozivajo torej k socialni državi in solidarnosti.

- Delu

Objektiv je delu namenil dva glavna intervjuja – s predsednikom sindikata Pergam Dušanom Reboljem (9. decembra 2006) in novo ministrico za delo Marjeto Cotman (7. aprila 2007), eno temo o mladih in zaposlovanju (23. decembra 2006), poučni komentar »Državlanski priročnik« (6. januarja 2007) o slabo plačanem delu in dva članka strokovnjakov (ekonomistk Polone Domadenik in Tjaše Redek (9. decembra 2006) ter Majde Hrženjak, Mirovni inštitut, in Barbare Žaucer Šefman, razvojno partnerstvo SIPA (17. marca 2007)).

Novinarji v obeh intervjujih prikazujejo sindikate kot zmagovalce nad reformami, toda ob tem izražajo tudi svoje pomisleke o pozitivnosti teh dogajanj (premočni sindikati bi lahko ovirali pozitivne reforme), hkrati pa novo ministrico za delo slikajo kot močnejše zavezano bolj socialno urejeni državi. Na drugi strani v temi izpostavi Objektiv mlade kot žrtve brezposelnosti, nizkih plač in premalo socialno usmerjenega sistema, nizkim plačam in vse manjšim obveznostim delodajalca do delavca pa nameni Objektiv še svoj poučni komentar, v katerem avtor (Rok Praprotnik) našteva več možnih oblik, kako v kapitalističnem sistemu delodajalci na račun delavca krčijo stroške. O slabem plačilu in neenakosti med spoloma govori tudi članek strokovnjakinj iz Mirovnega inštituta in razvojnega partnerstva SIPE. Hkrati pa samo en članek strokovnjakinj ekonomistk opozarja, da reforme na trgu dela dolgoročno vendarle krepijo zaposlenost in sčasoma zagotavljajo bolj pravičen sistem.

Objektiv se torej v okviru delavske tematike v splošnem opredeljuje za socialno državo z več solidarnosti in pomoči, zagovarja enakost med spoloma na delovnem mestu, hkrati pa ne izraža negativnega stališča do reform, ki bi ogrozile nekatere oblike prednosti pri redno zaposlenih. To pa so temeljne vrednote socializma in liberalizma hkrati oziroma socialne demokracije.

6.2.2 Gospodarske teme

Na področju gospodarstva, se je Objektiv največ posvečal naslednjim temam:

- Davki

Davkom je Objektiv namenil eno glavno temo (4. novembra 2006). V njej govori o tem, da številne davčne reforme prinašajo kaos in veliko stroškov. V okviru štirih poučnih komentarjev pod rubriko »Državlanski priročnik« (11. novembra 2006, 25. novembra 2006, 10. marca 2007, 14. aprila 2007) pa so novinarji Objektiva bralce opozorili na to, da so v neenakopravnem položaju glede na davčno upravo, saj za slednjo ni nobenih predpisanih sankcij, če bi zamudila pri izdaji odločb. Zato so bralcu svetovali, kako v tem primeru ukrepati ter še kaj pomeni davek na nepremičnine, kako si pomagati z virtualno davčno svetovalko Vido in kako kot društvo dobiti podarjenih 0,5 odstotka dohodnine.

- Evro in podražitve

Objektiv je prihajajočemu evru in poslavljaljočemu se tolarju namenil 9 prispevkov, od tega eno glavno temo »V objektivu« (9. decembra 2006), en članek podprt s statistiko »Kje smo, kam gremo?« (4. novembra 2006), en poučni komentar »Državlanski priročnik« (2. decembra 2006), en glavni uredniški komentar »Subjektiv« (30.12.2006) in tri članke (16. decembra 2006, 30. decembra 2006, 6. januarja 2007). V povprečju so vsi naklonjeni sprejemu evra: članek s statistiko govori o velikem zaupanju Slovenije v evropske ustanove in nostalgичno o ugašanju tolarja, dva članka pa govorita o slabostih uvedbe evra – eden o podražitvah (»Državlanski priročnik«), drugi pa o drobižu in o težavah pri zamenjavi bankovcev visoke vrednosti v gostilnah ali trgovinah.

Objektiv zavzema torej v splošnem pozitivno stališče do pripadnosti evropski monetarni uniji in jo (denimo v uredniškem komentarju) enači z povečanjem statusa Slovenije v okviru Evrope – s tem pa podpira načela evropske monetarne unije – prostega pretoka blaga, kapitalizem in osnovne vrednote liberalizma.

- Slovensko gospodarstvo

o Afera Guverner Banke Slovenije

Objektiv je politično-gospodarski aferi ob izteku mandata guvernerja Banke Slovenije namenil en portret dotedanega guvernerja Mitje Gasparija »Ljudje z ozadjem« (3. februarja

2007) z naslovom »Lov na monetarno čarovnico«, en glavni intervju Objektiva (31. marca 2007) z Gasparijem z naslovom »Očitki me niso presenetili. Nerazumen je bil način.«, odprto pismo odgovornega urednika Dnevnika Mirana Lesjaka guvernerju Evropske banke Jean-Claudu Trichetu (27. januarja 2007) z naslovom »Gaspari je notranji sovražnik«, en članek strokovnjaka (ekonomista Janeza Šušteršiča) (10. februarja 2007) z naslovom »Basen o jazbecu in kravah« in en članek kot prednovoletna napoved o tem, da bo Gaspariju leta 2007 potekel mandat (30. decembra 2006) z naslovom »Prvoaprilska menjava«.

Objektiv se je v vseh prispevkih zavzel za Gasparija. Nekateri politiki v državi so namreč izrazili mnenje o neprimernosti njegovega vnovičnega imenovanja za mesto guvernerja BS, saj naj bi na Evropsko banko posredoval določene zaupne informacije, s pomočjo katerih naj bi očrnil ugled Slovenije. Kasneje je Trichet v javnosti zanikal, da bi Gaspari kdaj koli počel kaj takega, da bi s svojimi dejanji kvaril ugled Slovenije. Objektiv, kakor tudi Dnevnik, je do te teme zavzel pozitivno stališče do Gasparija in govorice na splošno označil kot poskus diskreditacije. Tako je po eni strani ravnal neobjektivno, toda vzrok leži v tem, da so določeni novinarji Poslovnega dnevnika že dobrega pol leta pred samo »afero Gaspari« vedeli določene podrobnosti scenarija javne (in politično motivirane) diskreditacije Gasparijevega ugleda, a brez dokazov o tem niso mogli pisati. Posledično so se zato, ko je do tega pričakovanega scenarija vendarle prišlo, zavzeli za stran »žrtve« političnih spletk, s čimer so se želeli upreti represivni vmešavanju politike v gospodarstvo.

- Umik politike iz gospodarstva in reforma

Tej temi je Objektiv namenil 9 prispevkov – od tega eno glavno temo »V objektivu« (2. decembra 2006) z naslovom »Osončje nove gospodarske elite«, v okviru katere avtor in urednik Objektiva Ali H. Žerdin ugotavlja, da se je z zamenjavo oblasti zamenjala tudi gospodarska elita, ki pa naj bi se po njegovem mnenju sukala zgolj okoli enega središča, med temko se je stara gospodarska elita okoli dveh. Del teme je še intervju s Francetom Bučarjem z naslovom »Bil sem proti žaganju 'rdečih direktorjev'«, v katerem je govora o številnih zamenjavah direktorjev podjetij ob zamenjavi oblasti; in članek urednic Poslovnega dnevnika Suzane Rankov, Vesne Vuković in mariborskega dopisnika Tomaža Klipšteterja o mariborskem gospodarstveniku in prijatelju Janeza Janše Slavku Petku, v katerem avtorji govorijo o korupciji in klientelizmu Petkovih, ki s pomočjo poznanstev z premierom

»nastavljajo svoje privržence na pomembna mesta v slovenskem gospodarstvu ter si na tak način sami omogočajo velik del zaslužka«.

Umiku države iz gospodarstva in napovedanim reformam je namenjen tudi glavni uredniški komentar »Subjektiv« (27. januarja 2007) izpod peresa urednika notranjepolitične redakcije Boruta Hočevarja z naslovom »Dosežek leta: izgon kritičnih ekonomistov«, v katerem Hočevar kritizira vlado, ki je po njegovem odstopila skoraj od vseh napovednih gospodarskih reform. Da je neumikanje države iz gospodarstva nekaj slabega oziroma da je država slab lastnik podjetij govori tudi glavni uredniški komentar »Subjektiv« urednice Poslovnega dnevnika Suzane Rankov (13. januarja 2007) in članek strokovnjakov ekonomistov Igorja Mastena in Jožeta P. Damijana (7. aprila 2007). Medtem ko Rankova negoduje nad počasnim umikom države iz NLB (in iz gospodarstva nasploh), zastopata ekonomista stališče, da bi morali tudi pri privatizaciji bank (denimo NLB) dopustiti odprte roke tujim vlagateljem in s tem popolnoma liberalizirati trg. Ekonomist Jože P. Damijan pa v članku »Umikanje države in privatizacija rent« (6. januarja 2007) opozarja, da zakon o privatizaciji onemogoča pravo privatizacijo (na liberaliziranem trgu), pač pa omogoča določenim elitam v Sloveniji, da ob privatizaciji obogatijo. Pav tako je že iz naslova intervjuja z Donaldom J. Johnstonom, dolgoletnim generalnim sekretarjem OECD (10. februarja 2007) razbrati, da »Politika je največji sovražnik proste trgovine«.

Novinarji Objektiva se torej zavzemajo za umik države iz gospodarstva, Objektiv pa »prepušča« tudi mnenja o popolni liberalizaciji ekonomskega trga pri nas, kar so vrednote kapitalizma in liberalizma.

- Nakupovanje/Potrošništvo

Hkrati vendarle poziva zoper pretirano potrošništvo – denimo, v treh poučnih komentarjih (28. oktobra 2006, 3. marca 2007, 24. marca 2007) bralcu svetuje, kako prepoznati oglas od telefonske ankete, kako pametno prodati avtomobil in kako uveljaviti odškodnino za sneg na strehi. V članku s statistiko »Kje smo, kam gremo?« (17. februarja 2007) bralce obvešča o tem, da so spletni nakupi v EU »težki« več kot 100 milijard evrov, svetuje, kako si narediti nakupovalni načrt za prednovoletne nakupe, da ne bi preveč zapravili (16. decembra 2006) in obvešča bralce o dnevu ne-nakupovanja (25. novembra 2006).

7 Zaključek

»Novice so proizvod praks in omejitev procesov lastne proizvodnje. So proizvod ekonomskega in političnega sistema in iz njih izhajajočih sistemov novinarstva. In so proizvod neizrečenih kulturnih vrednot in prepričanj, s pomočjo katerih ljudje urejajo svoje življenje.«

Berkowitz

O tem, kakšni ideologiji je neki medij zavezan, priča več stvari – njegova lastniška struktura, vrednote, h katerim se je jasno in eksplicitno zavezal, vrednote, ki jih vsak dan izraža skozi prispevke novinarjev in skozi izbiro virov, vrednote, ki jih izraža skozi izbiro tem in splošno uredniško politiko, ter vrednote, ki se kažejo na ravni jezika, a se jih ustvarjalec prispevka pogosto ne zaveda (pa tudi bralec ne).

Analiza lastniške strukture Dnevnika kaže na to, da je Dnevnik za zdaj še v rokah zasebnih podjetij, kar bi v idealnem okolju lahko pomenilo, da oblast nanj nima večjega vpliva (razen tega, da mu včasih odtegne oglase s strani kakšnega večjega državnega podjetja – torej prek vmešavanja države v gospodarstvo). Na očitno (pre)majhen vpliv države kaže tudi dejstvo, da je država pred kratkim napovedala, da bi rada obveznice Dnevnika spremenila v delnice – torej v lastniški delež.

Dnevnik se je sicer javno zavzel za naslednje vrednote:

- Odgovornost do družbe in zagotavljanje visokih standardov kakovosti vsebin in spoštovanju novinarske etike – lahko razumemo kot temeljne vrednote medijev v vlogi psov čuvajev, torej medijev, ki delujejo v demokraciji in zanjo.
- Dolžnost do poslovnih partnerjev (oglaševalcev, bralcev) in ustvarjanje vrednosti za zaposlene, uporabnik in poslovno skupnost – lahko razumemo kot temeljne vrednote kapitalizma (dobičkonosnost).
- Humanitarno dejavnost (sponzoriranje športa, kulture in donacije humanitarnim ustanovam) ter spoštljiv in odgovoren odnos do zaposlenih – lahko razumemo kot temeljna načela socialistične ideologije (solidarnost, spoštovanje delavca, humanitarizem).

Podoben spekter vrednot je zaznati tudi v programskem besedilu Objektiv – v prvem uredniškem komentarju »Subjektiv«, objavljenem v prvem izvodu Objektiv 28. oktobra 2006, ki je nastal pod peresom odgovornega urednika Dnevnika Mirana Lesjaka. Lesjak kot temeljno vrednoto Objektiv izpostavi svobodo govora, ki je tudi temeljno načelo liberalizma in demokracije. Po drugi strani pa se zavzema tudi zoper »potrošniški« odnos delodajalcev do novinarja delavca, saj so po njegovem najboljši novinarji tisti, ki jemljejo svoj poklic kot način življenja – svojemu delu so torej predani v celoti. S tem pa trka na temeljne vrednote socialistične ideologije, ki razume delo kot temelj človekovega obstoja, ki govori o predanosti delu in o spoštovanju do delavca.

Analiza prispevkov na temo izselitve romske družine Strojan, posvetila sem ji skoraj ves praktični del diplome, je sicer v splošnem pokazala, da se Objektiv zavzema za spoštovanje drugačnosti, za strpnost, svobodo odločanja, solidarnost in humanitarnost. Vrednote liberalizma, demokracije in socializma stopajo torej v Objektivu druga ob drugi, vendar pa moram poudariti, da novinarji in mnenjski voditelji ali strokovnjaki v svojih prispevkih v Objektivu v prvi vrsti kritizirajo represivnost in totalitarnost oblasti (ki ji včasih tudi eksplicitno pripišejo konservativizem in desničarstvo) ter na tak način oblikujejo tudi kritiko do nestrpnosti in pomanjkanja solidarnosti. Če bi sodili po tem, je Objektiv vendarle naprej zavezan liberalizmu in demokraciji ter šele nato tudi vrednotam socializma. Podoben vzorec razkrivajo tudi biografska ozadja mnenjskih voditeljev in strokovnjakov, ki jih je Objektiv bodisi pozval, da bi se na to temo odzvali, ali pa je njihove prispevke objavil na njihovo lastno željo: večina se jih poklicno tako ali drugače ukvarja s človekovimi pravicami, nekateri med njimi so bili nekoč pripadniki ideološko levo usmerjenih strank, samo eden pa je član zdajšnje vlade.

Tudi drugi prispevki, vezani na tematiko človekovih pravic, kažejo to ideološko strukturo (najprej liberalizem, nato socializem) – Objektiv se zavzema še za pravice žensk do svobodnega odločanja za splav in njihovega enakopravnega položaja v družbi ter za pravno državo oziroma za zaščito posameznika pred represijo državnih organov. Hkrati pa se v okviru socialne posveča temam, v katerih solidarizira z odrinjenimi na rob (starejšimi, revnimi, brezdomci, brezposelnimi) in se zavzema za ohranjanja in spodbujanje socialne države. Tretjič spet v okviru gospodarskih tem podpira reforme trga dela in gospodarske reforme nasploh, objavlja tudi mnenja ekonomistov in novinarjev, ki se zavzemajo za popolno

liberalizacijo trga nasploh in ukinitve vmešavanje države na trg, se postavi na stran žrtev vmešavanja države v gospodarstvo, a izraža občasno tudi pomisleke o nacionalnem interesu v odnosu do prodaje državnih bank.

To da socialistična misel v Objektivu tako pogosto hodi vštric z liberalno mislijo, ni presenetljivo, saj se ideologiji stikata vsaj v dveh od treh načel francoske revolucije, ki velja za katalizator liberalizma (enakost in bratstvo). Objektivova ideologija bi bila torej lahko neke vrste mešanica med socializmom in liberalizmom – torej bodisi demokratični socializem bodisi moderni, racionalni liberalizem. V tej točki pa postane dokončno jasno, da Objektiv vendarle ni v prvi vrsti socialistično usmerjen časopis: za demokratični socializem je namreč značilen optimistični pogled na človeka. Izhaja iz prepričanja v enakost ljudi in s tem tudi v enakovredno sposobnost morale vseh ljudi, na podlagi katere se svobodno odločajo za bolj solidarno in pravično urejeno družbo. Prispevki, ki govorijo o izselitvi družine Strojani in o Romih v Sloveniji ali pa o človekovih pravicah in socialni nasploh, pa takega optimizma ne poznajo – govorijo o vsesplošni nizki moralni množici in javnosti, ki je nestrpna do drugačnosti in ni sposobna globljega uvida izira racionalnosti stereotipov, ki jih poznajo že od nekdaj, in ni solidarna. Objektivu je zato mnogo bližja ideologija racionalnega liberalizma, ki teži k temu, da posameznika osvobodi strahu pred več vrstami pomanjkanja: lakoto, nezaposlenostjo, boleznijo, trpljenjem v starostnem obdobju. Moderni liberalizem zato dovoli nekoliko večje vmešavanje države v življenja posameznikov, ki mora posameznikom zagotoviti socialno varnost (socialna država), a jim pri tem ne sme krčiti osebne svobode in teptati človekovih pravic.

Prav ta pesimizem, v kombinaciji z nekaterimi tipičnimi jezikovnimi metodami prepričevanja in pripovedi avtorjev, pa vzbuja včasih dvome o avtentičnosti Objektivovega zavzemanja za solidarnost in strpnost. Večina avtorjev na jezikovni ravni namreč uporablja ideološke mehanizme, kot so ironija, sklicevanje na dejstva (nizanje dogodkov, izjav prič in mnenjskih voditeljev ali strokovnjakov, iskanje vzporednic s preteklimi dogodki, uporaba statističnih podatkov ...), ali na čustva (poosebljanje dejstev s primeri, slikoviti opisi čustev in čustvenih stanj, izjave, ki vključujejo novinarjevo čustveno opredelitev, pretiravanja) ipd. Pri tem pa ne gre spregledati, da pogostokrat posegajo tudi po mehanizmu ločevanja s konstrukcijo kontrastov – denimo pri konstrukciji dveh (po vrednotah) različnih kontrastnih skupin, od katerih ima ena vse pozitivne lastnosti, druga pa negativne, čeprav pri tem vsebinsko za negativne lastnosti označuje totalitarizem in nestrpnost, kot pozitivne pa solidarnost,

demokracijo in strpnost. Medijski govor je torej, kadar se želi izrekati zoper diskriminacijo ali nestrpnost, pogostokrat žrtev lastnega angažmaja – saj je govor zoper neko stvar hkrati reakcija in proizvod tega, na kar se odzivamo. Novinarji bi si zato morali v bodoče še bolj prizadevati za zavesten odnos do tovrstnih pasti in poskušati angažirano vsebino oblikovati z jezikom, ki ne bi bil odraz nestrpne družbe, znotraj katere so. To pa je najbrž enako nedosegljiv ideal kakor medijska objektivnost.

8 Literatura

- Althusser, Louis (2000): *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba *cf.
- Amon, Smilja (2004): Obdobja razvoja slovenskega novinarstva. V Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, 53–68. Ljubljana: FDV.
- Anderson, Rob, Robert Dardenne in George M. Killenberg (1994): *The Conversation of Journalism: Communication, Community and News*. London, Westport, Connecticut: Praeger Publishers.
- Barthes, Roland (1977): *Image, music, text*. New York: Hill and Wang.
- Bell, Daniel (1965): *The end of ideology*. London: Collier-Macmillan Limited.
- Bennett, Tony (1982): Theories of the media, theories of society. V Michael Gurevitch, Tony Bennett, James Curran in Janet Woollacott (ur.): *Culture, society and the media*, 30–55. London, New York: Routledge.
- Berger, Asa, Arthur (1998): *Media research techniques*. London, Thousand Oaks, News Delhi: Sage Publications.
- Berger, Asa, Arthur (2005): *Media analysis techniques*. London, Thousand Oaks, News Delhi: Sage Publications.
- Blum-Kulka, Shoshana (1997): Discourse Pragmatics. V Teun A. van Dijk (ur.): *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction* 2, 38–63. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Branston, Gill in Roy Stafford, (2003): *The Media Student's Book*. London, New York: Routledge.

- Bunc, Stanko (1987): *Slovar tujk*. Maribor: Založba Obzorja.
- Croteau, R., David in William Hoynes (1999): *Media/Society: Industries, Images, and Audiences*. New York: Pine Forge Press.
- Curran, James (2005): What Democracy Requires of the Media. V Geneva Overholser in Kathleen Jamieson Hall (ur.): *The Press*, 120–140. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Dunn, John (1985): *Rethinking modern political theory: Essays 1979–83*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunn, John (1993): *Western political theory in the face of the future*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič (2007): *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: FDV.
- Fairclough, Norman in Ruth Wodak (1997): Critical Discourse Analysis. V Teun A. van Dijk (ur.): *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction 2*, 258–284. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Fairclough, Norman (2001): Critical discourse analysis as a method in social scientific research. V Ruth Wodak in Michael Meyer (ur.): *Methods of Critical Discourse Analysis*, 121–138. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Fiske, John (2005): *Uvod v komunikacijske študije*. Ljubljana: FDV.
- Fowler Roger (1991): *Language in the news: discourse and ideology in the Press*. London, New York: Routledge.
- Gramsci, Antonio (1974): *Izbrana dela*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Gunter, Barrie (2000): *Media research methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Hesmondhalgh, David (2006): Discourse analysis and content analysis. V Marie Gillespie in Jason Toynbee (ur.): *Analysing Media Texts*, 119–156. Berkshire: Open University Press.
- Hall, Stuart (1982): The rediscovery of 'ideology': Return of the repressed in media studies. V Michael Gurevitch, Tony Bennett, James Curran in Janet Woollacott (ur.): *Culture, society and the media*, 56–90. London, New York: Routledge.
- Hall, Stuart (2004): Delo reprezentacije. V Breda Luthar, Vida Zei in Hanno Hardt (ur.): *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*, 33–96. Ljubljana: Študentska založba.
- Hart, Andrew (1991): *Understanding the media: A practical guide*. London, New York: Routledge.
- Hartley, John (2004): Novinarstvo in vizualizacija resnice. V Breda Luthar in Vida Zei in Hanno Hardt (ur.): *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*, 179–192. Ljubljana: Študentska založba.
- Kos, Janko (1996): *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS.
- Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS.
- Lepper, Georgia (2000): *Categories in Text and Talk*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications
- Levi-Strauss, Claude (2001): *Myth and meaning*. London, New York: Routledge.
- Prpić, Ivan, Žarko Puhovski in Maja Uzelac (ur.) (1990): *Leksikon temeljnih pojmova politike: abeceda demokracije*. Zagreb: Školska knjiga.

- Quinton, Anthony (1993): Conservatism. V Robert E. Goodin in Phillip Pettit (ur.): *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, 244–268. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Richardson, E, John (2007): *Analysing newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ryan, Alan (1993): Liberalism. V Robert E. Goodin in Phillip Pettit (ur.): *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, 291–311. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Schudson, Michael (1997): The sociology of News Production. V Dan Berkowitz (ur.): *Social meanings of the news*, 7–22. Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Scruton, Roger (1982): *A Dictionary of Political Thought*. London: Pan Books.
- Self, Peter (1993): Socialism. V Robert E. Goodin in Phillip Pettit (ur.): *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, 333–358. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Smelser, Neil, J. in Paul B. Baltes (2001): *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 11(I-INT), 7170–7181. Amsterdam, Paris, New York, Oxford, Shanor, Singapore, Tokyo: Elsevier.
- Sruk, Vlado (1995): *Leksikon politike*. Maribor: Obzorja.
- Toynbee, Jason (2006): The politics of representation. V Marie Gillespie in Jason Toynbee (ur.): *Analysing Media Texts*, 157–186. Berkshire: Open University Press.
- Tuchman Gaye (1995): Qualitative methods in the study of news. V Klaus Jensen Bruhn in Nicholas W. Jankowski (ur.): *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*, 79–92. London, New York: Routledge.
- Van Dijk, A., Teun (1988): *News as discourse*. Hillsdale, Hove, London: L. Erlbaum.

- Van Dijk, A., Teun (1995): The interdisciplinary study of news as discourse. V Klaus Jensen Bruhn in Nicholas W. Jankowski (ur.): *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*, 108–120. London, New York: Routledge.
- Van Dijk, A., Teun (1997): Discourse as Interaction in Society. V Teun A. van Dijk (ur.): *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction 2*, 1–37. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Van Dijk, A., Teun (1998): *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Van Dijk, A., Teun (2001): Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. V Ruth Wodak in Michael Meyer (ur.): *Methods of Critical Discourse Analysis*, 95–120. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Wodak, Ruth (2001): The discourse – historical approach. V Ruth Wodak in Michael Meyer (ur.): *Methods of Critical Discourse Analysis*, 63–94. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Woollacott, Janet, 1982: Messages and meanings. V Michael Gurevitch, Tony Bennett, James Curran in Janet Woollacott (ur.): *Culture, society and the media*, 91–111. London, New York: Routledge.

Viri iz svetovnega spleta:

Underwood, Mick, 2003: *Mass Media effects*. Dostopno na:

<http://www.cultsock.ndirect.co.uk/MUHome/cshtml/index.html> (20.junij 2007).

Objektiv. Izdaja v letnikih 2006, 2007. Dnevnik d.d., Ljubljana.